

INFORMATION PLATFORM "CENTER FOR INNOVATIVE THINKING"
UKRAINIAN INSTITUTE OF SCIENTIFIC STRATEGIES
EUROPEAN UNION RESEARCH DEPARTMENT
SCIENTIFIC AND PUBLISHING CENTER "PROGRESS"

SCIENCE AT THE FRONTIER OF PROGRESS

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE

JANUARY 27-29, 2026
PARIS, FRANCE

INFORMATION PLATFORM "CENTER FOR INNOVATIVE THINKING"
UKRAINIAN INSTITUTE OF SCIENTIFIC STRATEGIES
EUROPEAN UNION RESEARCH DEPARTMENT
SCIENTIFIC AND PUBLISHING CENTER "PROGRESS"

SCIENCE AT THE FRONTIER OF PROGRESS

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE

January 27-29, 2026

Paris, France

This edition was approved for publication on February 12, 2026.

Published in A4 format online on website:
<https://naukainfo.com/conference?id=93>

Publisher: Sole proprietor Soloviov O. V. Certificate of registration in the State Register of Publishers, Manufacturers, and Distributors of Publishing Products series DK № 8227, dated April 23, 2025.

Paris, France
2026

UDC 001.3-048.35:0/9](06)

Proceedings of the International scientific and practical conference “Science at the Frontier of Progress” (January 27-29, 2026) / Publisher website: www.naukainfo.com. – Paris, France, 2026. - 302 p.

ISBN 978-617-8680-38-1

<https://doi.org/10.64828/conf-93-2026>

The recommended citation for this publication is:

Shevchenko T. G. Research into the specifics of the development of performing arts in Ukraine under martial law // Science at the Frontier of Progress : proceedings of the International scientific and practical conference (January 27-29, 2026). – Paris, France : naukainfo.com, 2026. - Pp. 15-21. - URL: <https://naukainfo.com/conference?id=93>

Editor

Soloviov O. V.

*M.Sc.Ed., M.P.A., Hon. PhD, Academic Advisor,
Head of the European Union Research Department,
Ukrainian Institute of Scientific Strategies*

The collection of scientific articles is a scientific and practical publication that includes research papers by students, postgraduate students, Candidates and Doctors of Sciences, researchers, and practitioners from Ukraine, Europe, neighboring countries, and beyond. The articles reflect studies of processes and changes in the structure of modern science. This collection is intended for students, postgraduate and doctoral candidates, educators, researchers, practitioners, and all those interested in current trends in the development of modern science.

E-mail: journal@naukainfo.com

Publisher website: <https://www.naukainfo.com>

© Publisher website: naukainfo.com, 2026

© Ukrainian Institute of Scientific Strategies (UISS), 2026

© All authors, 2026

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES AND FOOD

1. *Давидова Галина Іванівна, Гоцька Світлана Миколаївна* 8
ПРОДУКТИ БДЖІЛЬНИЦТВА ТА РОСЛИННІ ЕКСТРАКТИ –
ПОТЕНЦІЙНІ ДОПОМІЖНІ АНТИБАКТЕРІАЛЬНІ ЗАСОБИ

ARCHITECTURE AND CONSTRUCTION

2. *Kukhareenko Sabrina, Panina Olena* 13
THE ROLE OF NEUROARCHITECTURE IN EDUCATIONAL
INSTITUTIONS: ENHANCING STUDENT ACADEMIC
PERFORMANCE
3. *Малієнко Оксана Сергіївна, Дідик Аріадна Олександрівна* 19
ВІД ЛАКОНІЗМУ ДО ЕКЛЕКТИКИ: БОХО ТА МІНІМАЛІЗМ В
РОЗРІЗІ ОКРЕМИХ СТИЛІВ ТА ПЕРЕТИНУ В ІНТЕР'ЄРАХ

CULTURE AND ARTS

4. *Затинайко Ольга Володимирівна* 27
FORUM STUDIO ЯК МОДЕЛЬ СУЧАСНОГО МУЗИЧНОГО
ПЕРФОРМАНСУ
5. *Єнчев Михайло Михайлович* 34
КІНЕТИЧНА ТИПОГРАФІКА: ДЕФІНІЦІЯ І ХАРАКТЕРИСТИКА
6. *Ю.Ке* 38
МЕДИТАТИВНІСТЬ ЯК ОДИН ІЗ ПРИНЦИПІВ СУЧАСНОЇ
МУЗИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ
7. *Юрик Діана Василівна, Кузьменко Тарас Григорович* 48
ПЕРФОРМАТИВНІ ПРАКТИКИ В СУЧАСНИХ ЗАКОРДОННИХ
КУЛЬТУРНИХ ІНСТИТУЦІЯХ

ECONOMIC THEORY, MACRO- AND REGIONAL ECONOMY

8. *Арзянцева Дар'я Андріївна, Патик Валерія Русланівна* 53
ЦИФРОВІ ЗАГРОЗИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ
СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ

FINANCE AND BANKING; TAXATION, ACCOUNTING AND AUDITING

9. *Данілов Олег Сергійович* 62
ВПЛИВ ЗАКОНОДАВСТВА ЄС НА ФОРМУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОГО ПОДАТКОВОГО ІМІДЖУ УКРАЇНИ
10. *Ковальчук Світлана Володимирівна, Федоришен Віталій
Григорович* 65
ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ
РИЗИКАМИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ
ФОНДОВОГО РИНКУ

FOOD PRODUCTION AND TECHNOLOGIES

11. *Крушинська Анастасія Сергіївна, Бондаренко Юлія Вікторівна* 72
РОЗРОБЛЕННЯ РЕЦЕПТУРИ БУЛОЧНОГО ВИРОБУ, ЩО
МІСТИТЬ ІЗОЛЯТ СИРОВАТКОВОГО БІЛКА

INTERNATIONAL RELATIONS

12. *Кут М. О., Козут-Ференс О. І.* 77
ЗАГРОЗИ ТА ВИМІРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ
БЕЗПЕКИ КРАЇНИ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ
ВІДНОСИН

MANAGEMENT, PUBLIC ADMINISTRATION AND GOVERNANCE

13. *Ковальчук Світлана Володимирівна, Загороднюк Максим Юрійович, Лазуренко Дмитро Георгійович* 90
ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ПРОДАЖІВ
ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА НА ЗАСАДАХ
ОМНІКАНАЛЬНОГО ПІДХОДУ
14. *Ковальчук Світлана Володимирівна, Ходжа Лаура Таджиддінівна* 100
ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ СУЧАСНОГО КЕРІВНИКА АГРАРНОГО
ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ДИНАМІЧНИХ ЗМІН

MARKETING AND LOGISTICS ACTIVITIES

15. *Ковальчук Анна Романівна, Слюсарева Людмила Валеріївна* 108
РОЗРОБКА ТА ВИКОНАННЯ СТРАТЕГІЙ МАРКЕТИНГОВИХ
КОМУНІКАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВА ТА ІНТЕГРОВАНИХ
МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

MEDICAL SCIENCES AND PUBLIC HEALTH

16. *Demchenko Olena Mykhailivna, Rodynska Galyna Oleksandrivna, Hrytsenko Anastasiia Oleksiyivna* 113
THE ROLE OF THYROID HORMONES IN THE FORMATION OF
ANXIETY IN RATS DURING EARLY ONTOGENESIS
17. *Мудрик-Гончарук Наталія Павлівна, Мельничук Галина Михайлівна* 116
ОЦІНКА ОБ'ЄМУ РУЙНУВАННЯ ОКЛЮЗІЙНОЇ ПОВЕРХНІ
ЖУВАЛЬНИХ ЗУБІВ ЗА ІНДЕКСОМ ПРОПЗ ДЛЯ СТРАТИФІКАЦІЇ
КЛІНІЧНИХ ВИПАДКІВ
18. *Стручков Іван Сергійович, Стручкова Катерина Євгенівна, Марченко Анастасія Сергіївна* 119
РОЛЬ СІМЕЙНОГО ЛІКАРЯ ПРИ СКРИНІНГУ
КОЛОРЕКТАЛЬНОГО РАКУ

19. *Ткачук Ірина Михайлівна, Ренський Леонід Анатолійович, Соболева Софія Ярославівна* 123
КОМОРБІДНІ ТРИВОЖНО-ДЕПРЕСИВНІ СИНДРОМИ У
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ,
ХВОРИХ НА АРТЕРІАЛЬНУ ГІПЕРТЕНЗІЮ: СУЧАСНІ АСПЕКТИ
ПРОБЛЕМИ
- MILITARY SCIENCES, NATIONAL SECURITY AND STATE
BORDER SECURITY**
20. *Ящук Петро Володимирович* 128
ОПЕРАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВІТАЛЬНОСТІ У БЕЗПЕКОВОМУ
ДИСКУРСІ: ПСИХОМЕТРИЧНІ ТА СТРЕСОЛОГІЧНІ
ІНДИКАТОРИ ЯК ПІДРУНТЯ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
- PEDAGOGY AND EDUCATION**
21. *Адамчук Тетяна Анатоліївна, Пейкрішвілі Дзідзурі Вахтангович, Прокоф'єва Юлія Володимирівна, Величко Віолетта Олександрівна* 134
ПРОГРЕСИВНІ ІДЕЇ РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ:
ЕКОЛОГІЯ, РОБОТОТЕХНІКА, ХОРЕОГРАФІЧНЕ МИСТЕЦТВО,
ПЕТРИКІВСЬКИЙ РОЗПИС
22. *Васильєва Тетяна Олексіївна* 146
РОЗВИТОК КОМПЕТЕНТНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЧЕРЕЗ
ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ
23. *В'юшкова Тамара Іванівна, Варванський Павло Андрійович, Омельчак Еліна Юрївна* 149
ФАСИЛІТОВАНИЙ ПІДХІД НА ЗАНЯТТЯХ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ
ДИСЦИПЛІН МЕДИЧНОГО ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ
24. *Гаморак Галина Петрівна, Юрчишин Оксана Іванівна, Макевич Наталія Василівна, Решетняк Надія Ігорівна, Грищук Марта Ігорівна, Грищук Максим Остапович* 154
РОЗВИТОК ЗАГАЛЬНИХ ТА ПРОФЕСІЙНИХ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ
25. *Ільницька Лариса Степанівна* 158
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ
ЗАСОБАМИ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА
26. *Крап Наталія Павлівна* 166
ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНФОРМАТИКИ У ПОЧАТКОВІЙ
ШКОЛІ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ
27. *Мазурик Світлана Олександрівна* 171
КОНСТРУКТИВНЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА
БЕЗКОНФЛІКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО
ПРОЦЕСУ

28. *Наталія Кононець, Інна Іщенко* 177
 ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ
 ТРАЄКТОРІЇ У ПІДГОТОВЦІ МАГІСТРАНТІВ ОСВІТНЬОЇ
 ПРОГРАМИ «ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ:
 КОНСАЛТИНГ ТА ЕКСПЕРТИЗА»
29. *Никонорова Тетяна Анатоліївна* 182
 ВІД ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ ДО ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ
30. *Повишенюк Анастасія Володимирівна, Шінкарук-Диковицька Марія
 Михайлівна, Гаджула Наталія Григорівна, Курдиш Лариса
 Федорівна, Поліщук Ольга Олегівна, Сподарук Анастасія Леонідівна* 192
 МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ
 ТЕРАПЕВТИЧНОЇ СТОМАТОЛОГІЇ: ІНТЕГРАЦІЯ ЗНАНЬ ДЛЯ
 ФОРМУВАННЯ КЛІНІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
31. *Сєрокурова Наталія Анатоліївна, Кутнякова Наталія
 Вячеславівна, Рябуха Олена Петрівна, Українець Ірина
 Володимирівна* 196
 ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ
 КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТА СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО
 ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ В УМОВАХ
 ВОЄННОГО СТАНУ
32. *Сініцина Анжеліка Володимирівна* 203
 ЗМІШАНЕ НАВЧАННЯ ЯК СУЧАСНА МОДЕЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ
 ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ
33. *Ткаченко Юлія Євгеніївна* 208
 ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ
 МАТЕМАТИКИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ
 АКТИВНОСТІ УЧНІВ
34. *Фролов Дмитро, Максим Давидовський, Альона Гаращенко* 214
 ВИКОРИСТАННЯ УЧНІВСЬКОГО МІКРОСКОПУ В
 МІЖПРЕДМЕТНІЙ ІНТЕГРАЦІЇ НА ЗАСАДАХ STEM
35. *Фурса Любов Анатоліївна, Максимчук Віра Борисівна, Марчук
 Галина Леонідівна* 220
 НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЄКТ «ДИНАСТІЇ» ЯК ЗАСІБ
 ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ТА ШАНИ ДО НАВЧАЛЬНОГО
 ЗАКЛАДУ

PHILOLOGY AND JOURNALISM

36. *Каленіченко Інна Миколаївна, Діденко Ольга Олегівна* 228
 СКЛАДНІСТЬ ОБРАЗУ І. ФРАНКА В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ
 С. ПРОЦЮКА
37. *Yemets Nataliia Oleksandrivna* 239
 SOCIOLOGICAL ASPECTS OF TRANSLATION IN THE
 FRAMEWORK OF DESCRIPTIVE TRANSLATION STUDIES

PHILOSOPHY AND POLITICAL SCIENCE

38. *Луцький Микола Іванович* 243
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ МОДЕЛЕЙ
ПАРТІЙНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ
ВИМІР
39. *Matyash Serhiy Viktorovich, Kuznetsova Liliya Anatolievna* 248
PHILOSOPHY OF PERFORMATIVITY: EXPERIENCE OF LATE
MODERNITY

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

40. *Ткачук Наталія Василівна* 258
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕЛЕМЕНТІВ STEM – ОСВІТИ У
НАВЧАННІ МАТЕМАТИКИ

PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY

41. *Льїна Юлія Юрївна* 265
ПРАКТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ІНТЕГРАТИВНИЙ КОМПОНЕНТ
ІНТЕЛЕКТУ В КОНТЕКСТІ ПОВСЯКДЕННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
42. *Лєгарєва Марина Олександрівна* 276
ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ ДЛЯ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ТА РОЗВИТКУ
СТРЕСОСТІЙКОСТІ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В
РОБОТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА
43. *Поліщук Ян Андрійович* 283
ВПЛИВ РІВНЯ СУВЕРЕННОСТІ НА ПРОЦЕС
САМОАКТІАЛІЗАЦІЇ
44. *Работіна Анна Сергіївна* 288
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК ФАКТОР
СУВЕРЕННОСТІ
45. *Солошенко Наталія Володимирівна* 293
ПОНЯТТЯ ОБРАЗУ ТІЛА ТА ЙОГО ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ
46. *Шинкаренко Юрій Вячеславович* 298
КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ЯК МЕХАНІЗМ ПСИХОЛОГІЧНОЇ
АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ДО СТРЕСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

SPECIAL THANKS FOR ACTIVE PARTICIPATION IN THE SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE ARE EXTENDED TO THE FOLLOWING PARTICIPANTS:

Nataliia Konstantynovska, Sergii Gumeniuk, Anastasiia Prokopenko, Svitlana Shutova, Nataliia Hotko, Nataliia Pavlyshynets, Olga Nadala, Mariia Samofalova, Liudmyla Ivanchuk, Stanislav Bondarenko, Yurii Viatkin, Andrii Shevchuk, Iryna Melnyk, Oleh Bondar, Tatiana Smirnova, Mykola Kovalchuk, Svitlana Moroz, Yaroslav Petryk, Liudmyla Savchuk, Sergey Ivanov, Nadiia Polianska, Volodymyr Marchuk, Oksana Lysenko, Roman Kravets, Halyna Danyliuk, Denys Ostapchuk, Kateryna Boiko, Dmitry Sokolov, Mariia Rudko, Viktor Horbatiuk

AGRICULTURAL SCIENCES AND FOOD

УДК 638.16/.17:615.324: 615.322

Давидова Галина Іванівна
завідувачка лабораторії апітерапії

Гоцька Світлана Миколаївна
науковий співробітник

ННЦ «Інститут бджільництва імені П. І. Прокоповича»
м. Київ, Україна

ПРОДУКТИ БДЖІЛЬНИЦТВА ТА РОСЛИННІ ЕКСТРАКТИ – ПОТЕНЦІЙНІ ДОПОМІЖНІ АНТИБАКТЕРІАЛЬНІ ЗАСОБИ

Анотація. Продукти бджільництва – прополіс, мед, маточне молочко, трутневі личинки та рослинна сировина з урахуванням багатовікового досвіду їх застосування та підтвердженням сучасними методами дослідження їх цінності як джерела біологічно активних сполук, від яких залежить антимікробний, антиоксидантний, імуномодулюючий потенціал продукту повертають увагу дослідників з огляду потреби просування нової стратегії боротьби з антибіотикорезистентністю.

Ключові слова: антимікробна активність, екстракти рослин, продукти бджільництва.

Невтішний прогноз стрімкого та невідворотного наближення «пост-антибіотичної» ери спонукає наукову спільноту розроблювати альтернативні стратегії боротьби з антибіотикорезистентністю [1, 2, 3]. Навіть комбінація

антибіотиків може бути не ефективною, показуючи марні результати, що, як наслідок, може призводити до широкого спектру резистентності – множинної лікарської стійкості, повністю зводячи нанівець мету комбінованої терапії [3]. Науковці обговорюють інноваційні підходи, що виходять за рамки традиційної фармакології, разом з тим висуваються припущення щодо досягнення позитивного результату при комбінуванні продуктів природного походження (таких як спиртово-водні екстракти та ефірні олії рослин, продукти бджільництва, пребіотики, пробіотики, тощо) як додаткового допоміжного засобу у медикаментозній терапії згідно відповідного протоколу лікування [2, 4, 5]. Рослини, як і продукти бджільництва, є перспективним джерелом антибактеріальних сполук [6, 7, 8]. Серед продуктів бджільництва – мед, прополіс, маточне молочко, бджолина отрута – мають науково підтверджені антибактеріальні властивості. Прополіс, завдяки різноманітності його хімічного складу, який залежить від місця збору, комбінації і пропорції багатьох біологічно активних інгредієнтів є лідером серед них. Метою нашої роботи було дослідити антимікробну та антиоксидантну активність продуктів бджільництва, як потенційних складових апіфітокомпозицій для подальшого створення апіфітокомпозиції – допоміжних засобів у боротьбі з антибіотикорезистентністю.

Зразки прополісу зібраних у 2024-2025 роках з трьох пасік було досліджено за органолептичними, мікробіологічними та фізико-хімічними показниками. Для приготування водного (10%), спиртово-водного (20%) та густого (40%) екстрактів відібрано ті зразки, які відповідали показникам ДСТУ 4662:2006 та містили найбільшу масову частку флавоноїдних та інших фенольних сполук (за відповідним стандартом України цей показник має бути не менше 25 %). За результатами дослідження мікробіологічних показників усі зразки субстанцій відповідали вимогам мікробіологічної безпеки: патогенної мікрофлори (бактерій групи кишкових паличок, *Staphylococcus aureus*, *Bacillus cereus*, *Listeria monocytogenes* та *Salmonella*) не виявлено. Такі мікробіологічні показники як наявність мезофільних аеробних і факультативно-анаеробних

мікроорганізмів (МАФАМ), мікроскопічних (плісневих) грибів та дріжджів відповідали вимогам чинного законодавства. Досліджено антимікробну активність водного та спиртово-водного екстрактів прополісу на п'яти грампозитивних і грам негативних бактеріях, патогенних для людини і рослин: *S. aureus* 918, *E.coli* B906, *P. syringae* B904, *C. michiganense* 102, *X. campestris* 8003b: *Staphylococcus aureus* – куляста грам-позитивна бактерія роду Стафілокок, *Escherichia coli* – вид грамнегативних паличкоподібних бактерій, *Pseudomonas syringae* – паличкоподібна грамнегативна бактерія з полярними джгутиками, патоген рослин, *Clavibacter michiganensis* аеробний неспороносний грампозитивний патогенний актиноміцет рослин роду *Clavibacter*, *Xanthomonas campestris* – грамнегативна облігатна аеробна бактерія, яка входить до роду *Xanthomonas*, групи бактерій, широко відомих своїм зв'язком із захворюваннями рослин. Найбільший діаметр зони відсутності росту тест-культури навколо лунки з прополісом в мм – 28 – демонстрував спиртово-водний розчин прополісу проти *S. aureus*, 25 – *E.coli*, 24 – *P. syringae*, 25 – *C. michiganense*, 24 – *X. campestris*. Розведення водного та спиртово-водного екстрактів прополісу 1:1 та 1:2 зменшувало антимікробну активність, проте величина цієї активності може бути достатньою для включення цих екстрактів у апіфітокомпозиції – допоміжні засоби боротьби з антибіотикорезистентністю. Раніше нами було виявлено потужну антимікробну активність маточного молочка проти чотирьох фітопатогенних бактерій: *Pseudomonas syringae* 8511 (діаметр зони відсутності росту тест-культури навколо лунки з прополісом в мм – 18), *Pectobacterium carotovorum* 8982 (45), *Clavibacter michiganensis* 10 (24) і *Xanthomonas campestris* 8003 (18) [9]. Науковцями визначається, що наявність таких основних хімічних класів сполук як алкалоїди, фенольні похідні, терпеноїди можуть відповідати за антибактеріальну дію, де найбільша частка (50,8%) належить до основного класу фенольних похідних [7]. Такими сполуками багаті не лише рослини, а і продукти бджільництва. Нами досліджено антиоксидантну активність продуктів бджільництва та кількох екстрактів рослин із застосуванням

радикалу DPPH – усі зразки демонстрували достатньо високий рівень: гомогенат трутневих личинок – 10 мг/мл; маточне молочко (нативне, свіжезаморожене) – 20 мг/мл; мед – 40 мг/мл; екстракт прополісу 20% – 1 мкл/мл, екстракт тілець бджіл – 100 мкл/мл; екстракт личинок великої воскової молі – 3 мкл/мл; настоянка нагідок – 8 мкл/мл, контролем був розчин аскорбінової кислоти, який відповідав значенню 0,008 мг/мл.

Дослідженнями підтверджено синергетичну дію екстрактів рослин з антибіотиками, прополісу з антибіотиками, екстрактів рослин з продуктами бджільництва. Все це є достатньою підставою для продовження проведення досліджень щодо їх використання в якості допоміжних засобів для боротьби з мультирезистентними патогенами в пост-антибіотичну еру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Elshobary M.E., Badawy N.K., Ashraf Y., Zatioun A.A., Masriya H.H., Ammar M.M., Mohamed N.A., Mourad S., Assy A.M. Combating Antibiotic Resistance: Mechanisms, Multidrug-Resistant Pathogens, and Novel Therapeutic Approaches: An Updated Review. *Pharmaceuticals*, 2025. Vol. 18(3). P. 402. <https://doi.org/10.3390/ph18030402>
2. Machado A., Zamora-Mendoza L., Alexis F., Álvarez-Suarez J.M. Use of Plant Extracts, Bee-Derived Products, and Probiotic-Related Applications to Fight Multidrug-Resistant Pathogens in the Post-Antibiotic Era. *Future Pharmacology*, 2023. Vol. 3(3). P. 535-567. <https://doi.org/10.3390/futurepharmacol3030034>
3. Mulani M.S., Kamble E.E., Kumkar S.N., Tawre M.S., Pardesi K.R. Emerging Strategies to Combat ESKAPE Pathogens in the Era of Antimicrobial Resistance: A Review. *Front. Microbiol.*, 2019. Vol. 10. P. 539. doi: 10.3389/fmicb.2019.00539
4. Keita K., Darkoh C., Okafor F. Secondary plant metabolites as potent drug candidates against antimicrobial-resistant pathogens. *SN Appl. Sci.*, 2022. Vol. 4. P. 209. <https://doi.org/10.1007/s42452-022-05084-y>

5. Давидова Г. І., Гоцька С. М., Дубас О. А., Корбут О. В. Окремі випадки подолання постінфекційного синдрому хвороби Лайма методом бджолоужалення. Бджільництво України, 2025. № 14. С. 13-22. <https://doi.org/10.32782/beekeepingjournal.2025.14.02>
6. Njimoh D.L., Assob J.C., Mokake S.E., Nyhalah D.J., Yinda C.K., Sandjon B. Antimicrobial Activities of a Plethora of Medicinal Plant Extracts and Hydrolates against Human Pathogens and Their Potential to Reverse Antibiotic Resistance. *Int. J. Microbiol.*, 2015. 547156 <https://doi.org/10.1155/2015/547156>
7. Porras G., Chassagne F., Lyles J.T., Marquez L., Dettweiler M., Salam A. M., Samarakoon T., Shabih S., Farrokhi D. R., Quave C. L. Ethnobotany and the Role of Plant Natural Products in Antibiotic Drug Discovery. *Chem Rev.*, 2021. Vol. 121(6). P. 3495-3560. <https://doi.org/10.1021/acs.chemrev.0c00922>
8. Ratajczak M., Kaminska D., Matuszewska E., Hołderna-Kedzia E., Rogacki J., Matysiak J. Promising Antimicrobial Properties of Bioactive Compounds from Different Honeybee Products. *Molecules*, 2021. Vol. 26. P. 4007. <https://doi.org/10.3390/molecules26134007>.
9. Matseliukh B.P., Zakhariia A.V., Davydova H.I., Hotska S.M. Antimicrobial activity of bee queen larvae and royal jelly *Microbiological Journal*, 2022. Vol. 84 (4). P.72-76. URL: <https://microbiolj.org.ua/en/archiv/2022-tom-84/4-jul-aug-tom-84/2022-84-4-07/>

ARCHITECTURE AND CONSTRUCTION

UDC 72.01:159.9

Kukharenko Sabrina

Master's degree student

Department of Architecture

Kyiv National University of Construction and Architecture, Ukraine

Scientific Supervisor: **Panina Olena**

Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Language Training and Communication

Kyiv National University of Construction and Architecture, Ukraine

THE ROLE OF NEUROARCHITECTURE IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS: ENHANCING STUDENT ACADEMIC PERFORMANCE

Abstract. The study explores the influence of architectural space on students' psycho-emotional state and academic performance. Drawing on neuroarchitectural research, the paper examines how geometric and symbolic spatial elements affect unconscious perception. Attention is paid to the role of brain-mediated environmental signals in stress regulation, psychological resilience, attention, and adaptive responses. Particular emphasis is placed on age-specific perceptual characteristics and the importance of harmonized spatial organization in educational environments.

Keywords: architecture, neuroarchitecture, cognitive design, educational environment, enhance academic performance, spatial perception, psychological resilience.

Technological progress, despite its undeniable advantages, often develops at the expense of fundamental aspects of human life. This process contributes to a decline in cognitive function, including reduced concentration, impaired deep thinking, and diminished emotional balance. These effects are significantly intensified by the characteristics of the contemporary living environment, such as air pollution, elevated noise levels, high building density, a lack of green spaces and private spaces. Prolonged exposure to such conditions may result in persistent psycho-emotional tension, affecting approximately 40% of Europeans, according to the World Health Organization (WHO), and leading to reduced overall societal productivity.

In the context of education, these environmental factors have a direct impact on students. A particularly pressing issue is the effect of stress on academic performance, as it creates additional barriers to learning, reduces attention span, and negatively affects motivation. In this regard, the role of environmental factors capable of influencing an individual's psycho-emotional state becomes increasingly significant.

The influence of geometric forms and symbols on human cognitive perception is reflected in numerous studies that link form and proportion to emotional response and to the archetypal structures of the collective unconscious, described by C. G. Jung. From this standpoint, architecture can be interpreted as a communicative system that shapes affective responses through physical form, colour, scale, light, and materials that convey symbolic meanings, evoking specific cognitive and emotional reactions. Consequently, architecture may serve as an effective instrument for supporting psychological and emotional recovery by shaping harmonious and well-balanced spatial conditions.

The research is aimed at analysing scientific sources and applying cognitive design principles to enhance students' academic performance.

Human adaptability and flexibility are shaped by genomic mechanisms responsive to environmental signals processed by the brain. Spatial environments can activate neural processes and modulate genetic regulation, resulting in measurable physiological effects on development, productivity, and stress regulation.

Drawing on empirical findings related to brain function, sensory perception, and cognitive responses, neuroarchitecture examines how spatial parameters, such as ceiling height, natural lighting, colour palette, acoustics, and surface textures, affect the nervous system, stress levels, attention, and sense of security.

Modern research on the impact of the architectural environment on emotional states is conducted through immersion in artificially created virtual reality environments that engage not only auditory but also tactile and olfactory sensations. VR is an effective tool for analysing spatial perception at behavioural and neurophysiological levels.

Contemporary architectural practice increasingly integrates these insights in the design of public-service buildings. Hence, principles of cognitive architecture can be applied to enhance students' academic performance through the thoughtful design of educational spaces.

Educational buildings are commonly analysed on two interconnected levels: material and perceptual. The material level addresses physical form and spatial organization, while the perceptual level translates contextual meanings into the building's configuration, ensuring that the space resonates with human experience.

At both levels, physical structures serve as semiotic carriers, encoding emotionally charged information shaped by cultural and psychological factors. These include symbolic and iconic elements, as well as compositional arrangements that support spatial orientation and influence the interpretation of space. Such qualities can affect students' engagement and cognitive motivation, particularly through the mechanism of interest.

Interest is a key driver of motivation and emotional engagement in learning across all age groups. Architectural solutions can foster interest by introducing novelty and structural complexity into learning spaces. This can be achieved by varying the density and interrelationships of visual elements, as complex environments often evoke curiosity and stimulate cognitive exploration.

In the learning process, encountering unfamiliar material typically stimulates exploratory motivation. However, when the content is difficult to comprehend,

students may experience frustration, which can reduce engagement and ultimately lead to rejection of information. An emotionally balanced architectural environment can foster calm and security, enabling students to focus on cognitive processing and meaningful assimilation of new knowledge.

During childhood and adolescence—critical periods of heightened neural plasticity and vulnerability—the brain is particularly sensitive to both positive and negative environmental influences. Therefore, creating an information-rich yet harmonious educational environment requires a balance between complexity and order. To foster positive emotional experiences, architects must consider age-specific perceptual characteristics and the cognitive development levels of students.

Early childhood is characterized by empirical thinking and an emerging understanding of geometric forms and proportions. The environment should encourage tactile exploration and cognitive interaction.

Adolescents demonstrate enhanced visual analysis, greater shape differentiation, more precise colour perception, and heightened attention to detail. At this stage, architectural space is perceived more analytically and purposefully, requiring designs that support visual scale, formal clarity, movement, and exploratory behaviour.

Senior school students develop the ability to interpret symbolic elements in architecture. Colour assumes both emotional and semantic functions, with preferences shifting toward moderate, less saturated tones, reducing the need for strong contrast. Educational architecture at this stage should support perception and cognitive processes through a coherent visual language, in line with pedagogical principles. Flexible spatial organization with diverse zones, enabling students to choose learning environments, promoting autonomy and engagement; this diversity of choice also strengthens responsibility for learning outcomes.

The behavioural impact of architecture complements its perceptual influence by shaping patterns of activity and interaction within a space. Through spatial configuration, environments may promote activation or calming, enhance attention, facilitate social interaction, and support free movement. Thus, architectural design must consider the behavioural effects of spatial organization.

At the social level, educational architecture can promote collectivism and belonging by defining interaction zones (e.g., common areas, group workspaces, transitional spaces) and using symbolic elements that communicate shared values and community identity.

Colour significantly influences emotional states. Research indicates that green, blue, and violet hues can reduce anxiety, whereas overly pale palettes may decrease arousal and learning motivation. Red tones may cause overstimulation and impair concentration, which necessitates careful moderation in educational design.

Biophilic design—including natural light, water features, natural materials, and curvilinear forms that echo natural lines—can promote relaxation and reduce stress and anxiety.

Considering contemporary urban and technological conditions, integrating cognitive and neuroarchitectural approaches into educational design is a promising direction for improving learning outcomes and supporting students' psychological resilience through deliberate spatial organization, intuitive interaction, and sensory stimulation.

REFERENCES:

1. Кухаренко Сабріна, Хавроненко Василь Актуальність ідей К. Г. Юнга в сучасному архітектурному проектуванні // Актуальні проблеми філософії науки, техніки, архітектури. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 07-08 листопада 2025 року) / відп. за випуск І.В. Чорноморденко. – К.: КНУБА, 2025. – 353 с. (ст. 210)
2. World Health Organization European Region Annual Report. С. 123. за посиланням <file:///C:/Users/allan/Downloads/9789289061704-eng.pdf>
3. Кулик А.О. Феноменологія естетичних переживань (особистості) і американська філософія мистецтва: порівняльний аналіз. DOI <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.23>.

4. S.Malenbaum, F. J. Keefe, T. J. Somers (Duke University Medical Center), A.C. de C. Williams..«Pain in its environmental wer: Implications for designing environments to enhance pain control») PMID: 18178010 PMCID: PMC2264925 DOI: 10.1016/j.pain.2007.12.002
5. Keith Oatley¹ and P.N. Johnson-Laird. Cognitive approaches to emotions. 1 M5S 1V6 2 Department of Psychology, Green Hall, Princeton University, Princeton, NJ 08540, USA. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/24389368/>
6. McCall C., Hildebrandt L.K., Hartmann R., Baczkowski B.M., Singer T. Introducing the Wunderkammer as a tool for emotion research: Unconstrained gaze and movement patterns in three emotionally evocative virtual worlds. *Comput. Hum. Behav.* 2016; 59:93–107. doi: 10.1016/j.chb.2016.01.028. [DOI] [Google Scholar] URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S074756321630036X>
7. Pivovarenko O. V., Rusevych T. V. Psychology of perception as a form-shaping factor in the design of school complexes // *UDC 727.4:159.9*
8. Al-Ayash A., Kane R.T., Smith D., Green-Armytage P. The influence of colour on student emotion, heart rate, and performance in learning environments. *Colour Res. Appl.* 2015;42:196–205. doi: 10.1002/col.21949. [DOI] [Google Scholar]
9. Perry B.D. Childhood experience and the expression of genetic potential: What childhood neglect tells us about nature and nurture. *Brain mind.* 2002; 3:79–100. doi: 10.1023/A:1016557824657. [DOI] [Google Scholar]

Малієнко Оксана Сергіївна
вчитель зарубіжної літератури
Дідик Аріадна Олександрівна
учениця 9 класу Хмельницького
приватного ліцею «Мої обрії»
м. Хмельницький, Україна

ВІД ЛАКОНІЗМУ ДО ЕКЛЕКТИКИ: БОХО ТА МІНІМАЛІЗМ В РОЗРІЗІ ОКРЕМИХ СТИЛІВ ТА ПЕРЕТИНУ В ІНТЕР'ЄРАХ

Анотація. У статті проаналізовано особливості стилів мінімалізм і бохо в сучасній архітектурі та дизайні інтер'єру. Розглянуто їх історичні витoki, основні естетичні принципи та характерні риси. Визначено відмінності у підходах до формування простору, а також окреслено можливості взаємопроникнення цих напрямів. Обґрунтовано доцільність поєднання мінімалістичної функціональності з емоційною виразністю бохо для створення гармонійного та комфортного інтер'єру.

Ключові слова: мінімалізм, стиль бохо, бохо-мінімалізм, дизайн інтер'єру, архітектура, еkleктика, функціональність, природні матеріали, естетика простору, сучасні тенденції, стилістична адаптація.

Сучасний дизайн інтер'єру активно реагує на зміни способу життя людини, її цінностей і потреб у комфорті, функціональності та самовираженні. У цьому контексті особливої актуальності набуває осмислення різних стильових напрямів, зокрема мінімалізму та бохо, які репрезентують протилежні, але водночас взаємодоповнювальні підходи до формування простору. Мінімалізм акцентує увагу на лаконізмі, раціональності та чистоті форм, тоді як бохо вирізняється свободою, емоційністю й еkleктичністю.

Дослідження особливостей цих стилів та їхнього поєднання дозволяє глибше зрозуміти сучасні тенденції інтер'єрного проектування й можливості створення гармонійного життєвого середовища.

Мінімалізм як термін з'явився для визначення американського мистецтва 1950-х років та поширився на архітектуру і дизайн. Його витoki потрібно шукати в перших десятиліттях ХХ ст. в роботах відомих архітекторів модернізму. Архітектором, чиє мистецтво вперше було назване мінімалістським, був Людвіг Міс ван дер Рое. Його хмарочоси зі сталевую конструкцією, обнесені профільним склом, стали для світової архітектури символом цього стилю, а його знаменитий девіз «Less is more» («Менше означає більше») — теоретичне підґрунтя стилю[4, с. 217].

У вільному та лаконічному інтер'єрі погляд шукає, за що зачепитися. Тому мінімалізм «визнає» лише натуральні фактури та матеріали. В облицюванні краще використовувати бетон, камінь, дерево, метал, скло. Особливо часто в своїх проектах застосовують деревину: зашивають нею системи зберігання, фрагменти стін, багато предметів роблять за власними кресленнями. Текстура дерева – це завжди унікальний спокійний «орнамент», який не може набриднути та одночасно додає мінімалістичному інтер'єру затишку й природності.[3, с. 207].

Стилі та напрямки в дизайні інтер'єру при здається безлічі не можуть розглядатися як абсолютно нейтральна калька, яка може бути застосована в будь-якому інтер'єрному просторі. Одна мода не визначає вибір напрямку при формуванні інтер'єру. Професійне завдання дизайнера – обґрунтувати оптимальність та раціональність вибору того чи іншого стильового рішення інтер'єру в заданих умовах. Розгляд характерних рис деяких стильових напрямів є темою цієї статті. Природно, що вивчення всіх стильових і етнічних течій практично неможливе. Однак ті, звернення до яких і цитування знакових елементів деяких з них найчастіше.

До основних рис інтер'єру в стилі мінімалізм можна віднести: просторову свободу, виражену малою кількістю меблів та аксесуарів, зонування простору,

рішення системи освітлення на різних рівнях, фактично підкреслюючи світлом функціональні зони. Колірна гамма світла, заснована на грі півтонів, багато білого кольору, графічно підкресленого чорним або сірим. Палітру доповнюють природні тони дерева, цегли, металу, блиск скла (Рис.1. Мінімалізм в інтер'єрі).
Всі зображення згенеровані авторами за допомогою ШІ.

Рис. 1. Мінімалізм в інтер'єрі.

Стиль мінімалізм переважно стиль міських просторів як житлових, так і офісних, що включає в себе і урбанізований екстер'єр, що активно «заглядає» у великі вікна, стиль прагматичних людей та ділового ритму. Він добре вкладається в конструктивну схему так званого вільного планування без несучих стін[1, с. 112].

Назва бохо походить від англійського boho, скорочене від bohemian, що означає богемний, циганський. Етимологія терміну бохо пов'язана із назвою європейського регіону Богемія, де з початку XVII століття влаштувалися племена циган, яких почали звати богемцями. В XIX столітті богемний стиль утворює своєрідний естетичний рух. Так звана «французька богема» – творча субкультура, що складалася переважно з митців та представників інтелігенції,

які заперечували матеріалізм, приватну власність, концентрувалися на творчості та житті в комуні [2, с. 267].

Бохо-шик — це естетика дизайну, яка втілює безтурботну та еkleктичну атмосферу. Це все про змішування та поєднання візерунків, кольорів і текстур для створення невимушеної та комфортної атмосфери. Зрештою те, як саме буде втілено стиль Бохо в інтер'єр, залежить виключно від вашого смаку та індивідуальності. Тут не є пріоритетним гармонійний зовнішній вигляд, і всі меблі не обов'язково повинні бути в одному стилі. Головною метою є створення середовища, що характеризується легкістю та свободою, при цьому викликаючи відчуття затишку та спокою.

Проте певні предмети інтер'єру, такі як меблі у чорній шкіряній оббивці або дорогі дизайнерські речі, рідко зустрічаються в стилі Бохо. Адже, основний принцип – бажання відійти від буржуазності – залишається актуальним.

Богемний стиль відомий своїм сміливим поєднанням яскравих, насичених та глибоких кольорів, але при цьому всі вони повинні бути природніми. Наприклад соковитий червоний, теплий жовто-гарячий, глибокий синій, смарагдово-зелений, земляні відтінки теракоти та охри тощо. І всі вони можуть поєднуватися між собою не зважаючи на те, що кожен з них достатньо яскравий сам по собі (Рис. 2. Бохо в інтер'єрі).

Рис. 2. Бохо в інтер'єрі.

Окрім інтенсивних кольорів, богемний дизайн включає в себе поєднання візерунків та принтів. Найчастіше в таких інтер'єрах використовуються квіткові, пейслі та геометричні принти. Змішування і нашарування принтів створює цікавий і динамічний вигляд, але важливо збалансувати сміливі візерунки з однотонними кольорами та текстурами, щоб уникнути перевантаження простору [5].

Сучасний дизайн інтер'єрів пропонує різновиди стилю бохо (табл. 1). Зокрема ми бачимо представлення бохо-мінімалізму, який попри повну відмінність стилів функціонує.

Основні різновиди бохо стилю

Бохо-шик	Еко-бохо	Бохо-мінімалізм	Бохо-лофт
Дорогі матеріали, розкішний декор, кришталеві й золоті елементи	Виключно натуральні матеріали: дерево, кераміка, ротанга, лоза	Основа мінімалізм з додаванням яскравих елементів: макраме, подушки, картини-гобелени	Голі цегляні стіни, металеві конструкції розбавлені яскравим декором з затишним текстилем

Попри очевидну відмінність естетичних принципів, стилі бохо та мінімалізм у сучасному дизайні дедалі частіше знаходять точки перетину. Обидва напрями орієнтовані на створення комфортного для людини простору, у якому головну роль відіграє індивідуальність та відчуття гармонії. Мінімалізм пропонує функціональність, простоту форм і продуману організацію середовища, тоді як бохо наповнює цей раціональний каркас емоційністю, теплом і художньою свободою. У поєднанні ці стилі дозволяють уникнути крайнощів: холодної стерильності мінімалізму та надмірної строкатості бохо. Саме тому у практиці сучасного інтер'єрного проєктування формується напрям «бохо-мінімалізм», що ґрунтується на балансі стриманої основи та яскравих акцентів (Рис. 3. Стиль бохо-мінімалізм в інтер'єрі).

Рис. 3 Стиль бохо-мінімалізм в інтер'єрі.

Спільними для обох стилів є увага до природних матеріалів, екологічність, відмова від зайвої декоративності та прагнення до створення затишної атмосфери. І мінімалізм, і бохо орієнтуються на потреби сучасної людини, яка цінує простір, свободу та можливість самовираження. В умовах глобалізації ці напрями стають універсальними інструментами адаптації світових трендів до локальних культурних особливостей. Їх взаємопроникнення демонструє, що сучасний інтер'єр не потребує жорстких стилістичних меж, а може бути гнучким і синтетичним. Таким чином, перетин мінімалізму та бохо відображає загальну тенденцію до формування багатогранного, але водночас цілісного життєвого простору.

Проведене дослідження підтверджує, що сучасний інтер'єр дедалі частіше розглядається як простір для особистісного комфорту та самовираження, а не як сукупність жорстко регламентованих стильових правил. Звернення до мінімалізму та бохо демонструє прагнення дизайнерів поєднувати раціональність із творчою свободою, створюючи середовище, здатне адаптуватися до індивідуальних потреб людини. Такий підхід сприяє формуванню цілісного простору, у якому естетика, функція й емоційне сприйняття взаємодіють гармонійно, відображаючи загальні тенденції розвитку сучасного дизайну інтер'єру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гуроров О. Проблеми вибору стилю інтер'єру. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 64, т. 1. С. 109–115. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-1-17>
2. Карєва Л. А., Кокоріна Г. В., Давиденко І. В. Репрезентація етнокультурної ідентичності. *Інноватика в освіті, науці та бізнесі: виклики та можливості : матеріали II Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених*. Київ : КНУТД, 2022. С. 266–270.

3. Клімчук Д., Олійник Г. Мінімалізм в дизайні інтер'єру: розставляємо правильно акценти. *Resource-Saving Technologies of Apparel, Textile & Food Industry*. Хмельницький : Хмельницький національний університет, 2019. С. 207–212.
4. Олійник О. П., Гнатюк Л. Р., Чернявський В. Г. Основи дизайну інтер'єру : навчальний посібник. Київ : НАУ, 2011. 228 с.
5. Ярош А. Стиль бохо в інтер'єрі. *Nerukhomi.ua*. 24.09.2024. URL: <https://nerukhomi.ua/ukr/news/lajfhaki/stil-boho-v-intereri.htm> (дата звернення: 15.01.2025).

CULTURE AND ARTS

УДК 78.071.1:036:004.94

Затинайко Ольга Володимирівна

завідувачка відділом музично-теоретичних дисциплін

Дитяча музична школа № 21 міста Києва

м. Київ, Україна

FORUM STUDIO

ЯК МОДЕЛЬ СУЧАСНОГО МУЗИЧНОГО ПЕРФОРМАНСУ

Анотація. У статті розглядається формат Forum Studio, ініційований дослідницьким центром IRCAM у 2024–2025 роках, як приклад сучасного музично-технологічного перформансу. Описано основні характеристики цього формату, зокрема поєднання живого музичного виступу, демонстрації цифрових технологій та прямої онлайн-трансляції. На матеріалі окремих Forum Studio Sessions висвітлюються підходи до використання AI- та DSP-технологій у контексті електронної та експериментальної музики, а також особливості взаємодії між виконавцем, технологією та аудиторією в умовах мережевої публічності.

Ключові слова: музичний перформанс, електронна музика, музично-технологічні практики, цифрові технології, онлайн-трансляція, IRCAM, Forum Studio.

Вступ. Упродовж останніх десятиліть музичний перформанс зазнає суттєвих трансформацій під впливом цифрових технологій, алгоритмічних методів та мережевих медіа. У цьому процесі провідну роль відіграють

дослідницькі інституції, що поєднують наукову розробку з художньою практикою та публічною презентацією її результатів.

Однією з таких інституцій є *IRCAM*¹ [1], діяльність якого традиційно перебуває на перетині музики, науки та технологій. У 2024–2026 роках *IRCAM* ініціює новий формат *live*-подій — *Forum Studio*, репрезентований серією музично-технологічних перформансів, що поєднують живий виступ, демонстрацію дослідницьких технологій і пряму онлайн-трансляцію. Цей формат засвідчує зсув від переважно закритих лабораторних експериментів до публічної, орієнтованої на інтернет-глядачів моделі презентації музично-технологічних практик.

Актуальність дослідження зумовлена потребою осмислення *Forum Studio* не лише як серії окремих подій, а як цілісної історичної моделі музично-технологічного перформансу, що фіксує зміни у взаємодії між виконавцем, технологією, інституцією та аудиторією. Послідовний аналіз чотирьох *Forum Studio Sessions* — від першої сесії з *Canblaster* до четвертого бінурального перформансу *Molécule* — дозволяє простежити процес інституціоналізації цього формату та його еволюцію в контексті сучасної електронної й експериментальної музики.

Об'єкт дослідження — сучасні музично-технологічні перформативні практики в інституційному контексті *IRCAM*.

Предмет дослідження — формат *Forum Studio* як історично сформована модель музично-технологічного перформансу, що поєднує живий виступ, цифрові технології й онлайн-трансляцію.

Мета дослідження — проаналізувати *Forum Studio* в *IRCAM* як нову історичну модель музично-технологічного перформансу та визначити її ключові структурні, технологічні й культурні характеристики.

У дослідженні використано комплекс міждисциплінарних методів, зокрема: історико-культурний метод для аналізу становлення *Forum Studio* як інституційної практики; аналітичний метод для розгляду структурних і

¹ *Institut de Recherche et de Coordination Acoustique/Musique*

технологічних компонентів перформансів; компаративний метод — для зіставлення різних *Forum Studio Sessions*.

Наукова новизна полягає у розгляді *Forum Studio* як цілісної історичної моделі музично-технологічного перформансу, а не сукупності окремих подій, а також в осмисленні *live*-стрімінгу як структурного, а не допоміжного елементу перформативної практики.

Практичне значення. Матеріали статті можуть бути використані у дослідженнях з музикознавства, медіа- та *sound studies*, у викладанні курсів з електронної музики й цифрового мистецтва, а також у подальшому аналізі сучасних музично-технологічних перформансів.

Основна частина. У 2024–2026 роках IRCAM формує новий формат музично-технологічного перформансу, репрезентований серією подій *Forum Studio*. Цей формат поєднує живий виступ, науково-дослідну демонстрацію та публічну онлайн-трансляцію, що дозволяє розглядати його не як окрему подію, а як сталу інституційну практику. Послідовність *Forum Studio Sessions* — від першої сесії з *Canblaster* до четвертого бінурального перформансу *Molécule* — демонструє послідовне формування цього формату та його застосування в контексті сучасної електронної й експериментальної музики

Формування формату: перші Forum Studio Sessions. Перші *Forum Studio Sessions* відіграли ключову роль у визначенні структури та логіки нового формату. Перша сесія (2024), що відбулася у *Studio 5 IRCAM*, була представлена як запуск *live*-платформи та мала чітко окреслений демонстраційно-дослідницький характер [2, 3]. Запрошення електронного музиканта *Canblaster* задало напрямок серії: митець постає одночасно як виконавець і як активний користувач програмних розробок *IRCAM*.

У центрі події перебувала технологія *RAVE* — система нейронного синтезу звуку, яка використовувалася не лише як інструмент композиції, але й як об'єкт *live*-демонстрації. Важливою складовою перформансу стало також залучення аудіовізуального виміру, де візуальна робота створювалася в реальному часі у тісному зв'язку зі звуковими процесами. Пряма онлайн-трансляція заходу на

платформі *YouTube* розширила аудиторію події та закріпила стримінг як структурний елемент формату *Forum Studio*. Таким чином, уже перша сесія заклала модель перформансу як гібридного простору між сценою, лабораторією та освітньою платформою, що надалі була послідовно розвинута в наступних сесіях.

Друга *Forum Studio Session* (2025) засвідчила подальший розвиток формату та його вихід на міжнародний рівень [4, 5]. Перформанс *New Ruins* артиста Abo Abo, створений у межах *Forum Studio*, отримав почесну відзнаку *Prix Ars Electronica 2025*, що стало важливим підтвердженням художньої та технологічної значущості серії [6]. У межах цієї сесії було поєднано кілька технологій *IRCAM* — зокрема *RAVE* та *SoMax2*, які забезпечували як генерацію звуку, так і імпровізаційні процеси в реальному часі. Перформанс функціонував як складна система взаємодії між аналоговими інструментами, цифровими алгоритмами та візуальними структурами, остаточно закріплюючи у *Forum Studio* принцип міждисциплінарності. Пряма трансляція зі *Studio 5 IRCAM* зробила стримінг невід’ємною складовою події, а не допоміжним каналом її поширення.

Третя *Forum Studio Session*, реалізована за участі *Pierce Warnecke* та *Matthew Biederman*, демонструє стабілізацію та концептуальне поглиблення сформованого формату [7]. Подія знову транслювалася наживо на платформі *YouTube*, що підтверджує перехід *Forum Studio* до регулярної серії та закріплення онлайн-трансляції як структурного елементу перформансу [8].

Програмна структура цієї сесії поєднувала живий музичний перформанс із презентацією технологій, розроблених у межах проекту дослідницькою групою. Ключовим аспектом стало використання експериментальних підходів до роботи з алгоритмами, зокрема практик *code-bending*. Технології застосовувалися не лише для досягнення стабільного або передбачуваного результату, а й для роботи з помилкою, нестабільністю та переходами між гармонією і шумом, що підкреслює експериментальний характер *Forum Studio* як відкритого процесу.

Ці дві сесії логічно готують перехід до четвертої *Forum Studio Session*, у якій експериментальний та технологічний потенціал формату досягає нового рівня через використання бінурального аудіо та імерсивних стратегій слухання.

Четверта *Forum Studio Session*, що відбулася 18 грудня 2025 року, знаменує якісно новий етап розвитку формату *Forum Studio*. Запрошення артиста *Molécule (Romain De La Haye)* — однієї з яскравих фігур сучасної французької електронної сцени — підкреслює зростання художньої та концептуальної ваги серії.

Принципово новим елементом цієї сесії стало використання *бінурального аудіо*: уперше перформанс було запропоновано в форматі прослуховування, оптимізованому для навушників, що забезпечує ефект повної просторової імерсії [9]. Таким чином, слухацький досвід стає не вторинним щодо сценічної події, а безпосередньо інтегрованим у композиційну логіку перформансу та його просторову організацію.

Мистецька практика *Molécule*, заснована на роботі з польовими записами та екстремальними звуковими середовищами — від океанських глибин до арктичних ландшафтів, — у межах *Forum Studio* поєднується з AI- та DSP-технологіями IRCAM. У програмі сесії було представлено *live*-перформанс, а також презентацію інструментів, розроблених у межах проєкту ACIDS, що працюють з аналізом, синтезом, просторовою організацією та генерацією звуку.

Важливо, що четверта сесія функціонує не лише як завершений концертний акт, а як демонстрація *work-in-progress* композиційного процесу. Це підкреслює зміщення акценту з фіксованого результату на сам процес взаємодії митця з алгоритмічними системами, де технологія постає повноцінним співучасником творчості.

Forum Studio як історична модель. Аналіз серії *Forum Studio Sessions* дозволяє розглядати цей формат як якісно нову історичну модель музично-технологічного перформансу, що поєднує художню діяльність, науково-дослідну роботу та публічну комунікацію. Ключовою рисою *Forum Studio* є трансформація перформансу з автономного сценічного акту у гібридний

процес, де концерт, лабораторний експеримент і освітня демонстрація співіснують у єдиному часовому просторі.

Інтеграція прямих онлайн-трансляцій зі Studio 5 IRCAM принципово змінює статус перформансу, перетворюючи його на відкриту подію з глобальною аудиторією. У цьому контексті *Forum Studio* фіксує зсув від закритої дослідницької моделі до мережевої публічності, де технологічний експеримент стає частиною культурного обігу в режимі реального часу.

Висновки. *Forum Studio* засвідчує зміну ролі виконавця та технології у сучасному музичному процесі. Митець постає не лише як інтерпретатор, але й як активний дослідник алгоритмічних систем, тоді як цифрові інструменти вносять елемент нестабільності, помилки та непередбачуваності у процес створення музики. Таким чином, *Forum Studio* виводить музичний перформанс на новий рівень, де взаємодія музики, технологій і наукового знання не лише формує спільну екосистему, а й відкриває нові можливості для художнього мислення та публічної комунікації в умовах цифрової культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. IRCAM — Institut de Recherche et de Coordination Acoustique/Musique : офіц. сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ircam.fr> (дата звернення: 25.01.2026).
2. Forum Studio Session 1 — Canblaster : анонс події [Електронний ресурс] // Forum IRCAM. – Режим доступу: <https://forum.ircam.fr/agenda/forum-studio-session-1-canblaster/detail/> (дата звернення: 25.01.2026).
3. Forum Studio Session 1 — Canblaster : пряма трансляція з Studio 5 IRCAM [Відеозапис] // YouTube. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/live/0E9nNyz4pv4> (дата звернення: 25.01.2026).
4. Forum Studio Session 2 — Abo Abo : анонс події [Електронний ресурс] // Forum IRCAM. – Режим доступу: <https://forum.ircam.fr/article/detail/forum-studio-session-2-abo-abo/> (дата звернення: 25.01.2026).

5. Forum Studio Session 2 — Abo Abo : пряма трансляція з Studio 5 IRCAM [Відеозапис] // YouTube. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/live/хуNxiGiAA4k> (дата звернення: 25.01.2026).
6. Forum IRCAM. Abo Abo reçoit le Prix Ars Electronica 2025 : стаття [Електронний ресурс] // Forum IRCAM. – Режим доступу: <https://forum.ircam.fr/article/detail/abo-abo-recoit-le-prix-ars-electronica-2025/> (дата звернення: 25.01.2026).
7. Forum Studio Session 3 — Pierce Warnecke, Matthew Biederman : анонс події [Електронний ресурс] // Forum IRCAM. – Режим доступу: <https://forum.ircam.fr/article/detail/forum-studio-session-3-pierce-warnecke-matthew-biederman/> (дата звернення: 25.01.2026).
8. Forum Studio Session 3 — Pierce Warnecke, Matthew Biederman : пряма трансляція з Studio 5 IRCAM [Відеозапис] // YouTube. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/live/IPYDI389Urs> (дата звернення: 25.01.2026).
9. Forum Studio Session 4 — Molécule : анонс події [Електронний ресурс] // Forum IRCAM. – Режим доступу: <https://forum.ircam.fr/article/detail/forum-studio-session-4-molecule/> (дата звернення: 25.01.2026).
10. Forum Studio Session 4 — Molécule : пряма трансляція з Studio 5 IRCAM [Відеозапис] // YouTube. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/live/9yIq9SgOn9U> (дата звернення: 25.01.2026).

Єнчев Михайло Михайлович

аспірант кафедри дизайну

Київський національний університет культури і мистецтв

м. Київ, Україна

КІНЕТИЧНА ТИПОГРАФІКА: ДЕФІНІЦІЯ І ХАРАКТЕРИСТИКА

Анотація. Розглянуто дефініцію поняття «кінетична типографіка» та особливості її вживання в сучасному науковому дискурсі. Окреслено основні характеристики кінетичної типографіки та можливості її використання як ефективного інструментарію сучасної візуальної комунікації.

Ключові слова: кінетична типографіка, графічний дизайн, візуальна комунікація, шрифт, анімація, динаміка.

У сучасній візуальній комунікації, що в більшості випадків опосередкована цифровими технологіями, широко поширеним є використання кінетичної типографіки – анімаційної техніки для синтезу тексту та руху в відеоконтенті (кіновиробництво, реклама, телевізійні програми, професійний та користувацький відеоконтент у соціальних медіа). На відміну від традиційної статичної типографіки, вона включає зображення та зміни стилю шрифту, виходячи за межі своєї простої комунікаційної функції та стаючи візуальним середовищем і засобом художнього вираження. Іншими словами, кінетична типографія трансформується в характеристику, яка відіграє вирішальну наративну роль у розвитку структури відео. Ці різноманітні функції можуть лаконічно передати реципієнту багатство контенту за короткий проміжок часу, залишаючи тривале враження. Кінетична типографіка широко використовується у відео, включаючи назви фільмів, титри, музичні відео,

інтернет-банери, комерційні фільми та телевізійні програми, і особливо поширена в розважальних програмах.

Термін «кінетична типографіка» є поєднанням слів «кінетичний» та «типографіка». Термін «кінетичний» походить від грецького слова «kinesis», що означає «рух», і найчастіше використовується для позначення мистецтва, яке за своєю суттю є динамічним. У Франції це мистецтво також називають «синетизмом» – терміном з тією ж етимологією [5, с. 365]. Він стосується художнього напрямку, що процвітав у 1960-ті рр. і включав елементи руху у твори. Загалом, це найповніший та загальноприйнятий термін, що охоплює «оп-арт», який викликає відчуття візуального руху або ілюзії. «Типографіка» («від англ. «typography» – це слово, утворене від «typo» та «graphie», а його етимологія походить від грецького слова «typos»). Варто зазначити, що спочатку термін стосувався мистецтва друку, однак, з появою нової дисципліни дизайну під впливом промислової революції його значення змістилося на сучасне. Відтоді типографіка вийшла за межі концепції високого друку та перетворилася на технологію та дисципліну, яка використовує шрифт більш ефективно, як функціонально, так і естетично. Зазвичай термін «типографіка» використовується для означення «мистецтва знаходження шрифту і складових поліграфічного набору на визначеному форматі» [3, с. 78]. На думку Н. Удріс-Бородавко, типографіка, як «мистецтво шрифтових композицій» [4, с. 230] є візуальною формою комунікації, «в якій художній образ формується та розкривається за допомогою словесної мови» [4, с. 232].

Кінетична типографіка – це дизайн різних рухів, включаючи рух, зміну, виконання та вирівнювання типографіки в часі та просторі. У сучасному науковому вимірі термін «кінетична типографіка» є одним із поширених, водночас в багатьох академічних публікаціях використовуються як синоніми такі терміни, як: «рухома типографіка», «анімована графіка» та «вебтипографіка». Однак у широкому сенсі всю рухому типографіку можна вважати кінетичною типографією.

Серед найпоширеніших дефініцій «кінетичної типографіки» в українському науковому вимірі: «такий вид анімації, що створює рухомий текст, тобто замість зображень в анімації – слова і літери» [1, с. 230]. На думку науковців, кінетична типографіка «активно модулює ритм сприйняття інформації, посилює емоційний вплив повідомлень і сприяє створенню інтерактивного середовища» [2, с. 261].

Хоча кінетична типографіка та типографіка мають спільну рису використання літер для передачі інформації, їхні методи вираження відрізняються. Якщо типографіка є суто візуальною, як і друкована продукція, кінетична типографія – це форма мультимедіа, яка включає слухові образи на додаток до візуальних ефектів, що дозволяє її аудіовізуальне вираження. Використання звуку для створення відчуття руху в зображеннях, розширює можливості передачі образів та здійснення тривалого впливу на реципієнта. Окрім того, вираження звукових образів як динамічних візуальних образів без безпосереднього використання звуку також можна вважати кінетичною типографією.

На відміну від статичної типографіки, кінетична типографіка, що характеризується своєю динамічною експресією, рухається зі звуком та використовує тривимірний віртуальний простір для включення візуальних елементів руху, таких як час, простір та напрямок. Невелика кількість типографічних змінних, таких як зміни швидкості, руху та розміру шрифту, може створювати різноманітні вираження. Таким чином, кінетична типографія дозволяє створювати широкий спектр вираження.

Кінетична типографіка, завдяки можливості репрезентації інформаційного повідомлення засобами візуалізації тексту в динаміці протягом певного часу, сприяє:

- акцентуванню уваги користувача на важливій інформації;
- кращій орієнтації у візуальному контенті;
- створенню ефекту імерсії;

– посиленню емоційної відгаку завдяки інтерактивності тексту та його привабливості для реципієнта.

Таким чином, можна констатувати, що кінетична типографіка, завдяки адаптивності, художньо-естетичній виразності та широкій функціональності, є актуальним та ефективним інструментарієм сучасної візуальної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Здольник І. Г., Довженко І. Б., Потанін С. Є. Дослідження особливостей створення кінетичної типографіки. Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Технічні науки. 2016. № 6 (104). С. 230–235.
2. Костенко І. О. Варіативні шрифти та кінетична типографія у вебсередовищі. Теорія та практика дизайну. 2025. Вип. 36. С. 260–267.
3. Опалєв М., Саввіна К. Етапи розвитку анімованої типографіки в моушн-дизайні. Вісник ХДАДМ. № 8. 2014. С. 77–80.
4. Удріс-Бородавко Н. С. Типографія як форма візуальної комунікації. Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. 2018. Вип. 40. С. 227–236.
5. Kim H.-K., Bang Y.-K. Kinetic Typography study on TV Entertainment Programs – Focused on. Cartoon and Animation Studies. 2013. Vol. 33. pp. 363–382. 10.7230/KOSCAS.2013.33.363.

Ю.Ке

аспірант спеціальності 025 Музичне мистецтво

Карпатський національний університет

імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

МЕДИТАТИВНІСТЬ

ЯК ОДИН ІЗ ПРИНЦИПІВ СУЧАСНОЇ МУЗИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ

Анотація. Початкове узагальнення даних про ті опуси у західній академічній творчості і експериментальних площинах музичного мистецтва ХХ століття, у назві яких присутній термін «медитація» є метою статті і необхідною передумовою наступного осмислення особливостей розгортання медитативності як одного з принципів сучасної музичної творчості.

В результаті узагальнення даних щодо «Медитації», здійснене на основі назв творів із присутністю в них терміну «медитація» у західній академічній творчості та експериментальних площинах музичного мистецтва ХХ століття, дозволяє стверджувати, що у цій сфері достатньо виразно простежуються жанроформуючі процеси та певні етапи, у яких домінують ті чи інші стилістичні засоби. Ці засоби наділені, з одного боку, типологічною єдністю естетико-стилістичних і семантичних концептів, з другого представляють самотність авторських підходів і поширюють свій вплив на наступні віхи розвитку медитативності, впритул до набуття нею світоглядного чи стильового значення.

Тому вивчення «медитацій» в музичній творчості як складових певного жанрового напрямку є вельми перспективним і актуальним завданням.

Ключові слова: медитація, медитативність, роздум, концепт, поняття, світовідчуття, модель.

Знаходження балансу і гармонічності з собою і довколишнім світом – питання, що здавна хвилює людство. Воно загострилося у минулому столітті, водночас актуалізувавши пошук джерел досягнення такого стану в різних площинах – релігійній, психологічній, філософській та, безумовно, мистецькій. Ці пошуки приводили до оперування різними термінами, спиралися на різні жанри і стилістичні системи. У сьогоденні такого роду шлях часто окреслюється як «медитація» – самозанурення або зосередження, що втім, значною мірою відбиває вплив (у широкому сенсі) східних культур у період 1960–1970-х років. При цьому сутнісною ознакою сучасних медитацій, скажімо, у музичному мистецтві, є обмеження зовнішньої експансивності на користь духовної зібраності, інтенсивного психологічного самоосягнення чи сакрального проникнення шляхом певних переживань у сутність феноменів внутрішнього чи зовнішнього світу; «Мета музики в тому, щоб протверезити й заспокоїти розум, таким чином зробивши його сприйнятливим до божественних впливів» [5].

Та, як виявилось, європейській академічній традиції тривалий час термін «Meditation» трактувалося як «роздум», що зумовлювалося тлумаченням латинського терміну, а сам такий «інтерпретаційний напрям» не тільки панував у XIX столітті, а й значною мірою притаманний і наступному, XX століттю. Про це дотично свідчать назви творів у кириличних перевиданнях та безпосередньо – стилістика таких опусів. Тому, для пояснення ситуації та створення систематизованої бази для наступних етапів вивчення медитативності в музичному мистецтві як складової загальнокультурних процесів, доцільно з максимально можливим ступенем ретельності виявити такі композиції у світовій творчості та окреслити деякі найбільш значущі «віхи» у формуванні сучасного корпусу музичної медитативності у розмаїтті проявів її фундаментальних концептів.

У сучасних наукових працях української музикознавчої сфери поняття медитативності застосовується доволі часто і вже здійснена початкова спроба

систематизації його появи у науковій літературі другої половини. Таку розвідку здійснила В. Антипова, застосовавши його у статті «Влияние индонезийского гамелана на творчество европейских и американских композиторов XX в.» [1,с.56]. Дослідниця вказує на появу «перших публікацій про медитативні композиції... в американській пресі ще у 60-ті роки минулого століття» і водночас тільки принагідно зауважує, що вони «фігурували у пресі під заголовками “музика трансу”, “пульсуюча музика”, “процесуальна музика”, “фазова музика”, “музика з повторними структурами”, “музика за зразком”» [1, с. 56]. Таке цінне зауваження, втім, показує, високий ступінь експериментальності в засвоєнні й адаптації східного освіду у традиційній сфері впливу західної академічної культури.

Водночас потрібно вказати, що, за застосовуваності поняття в аналітичному і теоретичному апаратах при вивченні мистецтва різних композиторів, розкриття сенсу «медитативності» залишається в загальних культурологічних, філософських, психологічних і релігійних межах [11, с. 19]. Наприклад, будучи одним із центральних понять дисертаційного дослідження А. Каменевої (медитативність в структурі художньої свідомості М. Шука «як спосіб осягання світу в інтонаційних вимірах» [3, с. 81], воно не набуває чіткого визначення і сама вчена визнає, що «медитативна музика загалом є дуже неоднозначним поняттям» [3, с. 42] і «поняття медитативності є багатоплановим та неоднозначним поняттям» [3, с. 77]. Одиначними є праці, в яких джерела медитативності називаються у ході вивчення релігійної, зокрема, християнської творчості [2]. На етапі створення статистичної бази дослідження винятково важливу рль мають, передусім, видання довідкового характеру, з яких почерпнуто дані про такі твори (Strickland, 1991 [10], а також авторські пояснення власних композиційних задумів і концепцій (Messiaen, 1973 [7]; (Oliveros, 1974) [9]).

Оскільки у всіх вищеназваних та інших працях відсутні дані про більш чи менш повну базу даних опусів, принаймні у назві яких присутній термін «медитація», виявлення таких творів у музичній скарбниці, передусім у

західній академічній творчості, а також експериментальних площинах музичного мистецтва ХХ століття є необхідною передумовою наступного осмислення напрямів і особливостей розгортання медитативності як одного з принципів сучасної музичної творчості.

Оминаючи врахування медитативних по суті фрагментів, презентованих значним масивом епізодів чи частин переважно у циклічних композиціях, перелік творів тільки з такою назвою вже у ХІХ столітті доволі значний в інструментальній і у вокально-інструментальній сферах.

В дужках наводяться дані, які інформують про оригінальне написання імені і прізвища композитора (з наміром полегшення пошуку), його роки життя (сприяє уявленню про хронологічні і стильові переваги) та дату написання твору (звернення до жанру в певний період життя).

Серед них, зокрема:

- для органу: «Медитації» Фолькмара Буша (Volkmar Busch; 1812 – 1893; 1854), «Медитація» Вільяма Фолкса (William Faulkes; 1863-1933; 1894), «Медитація» Ісаака Ван Влек Флаглера (Isaac Van Vleck Flagler; 1844 – 1909; 1895), «Медитація» Фредеріка Вільяма Батчелдера (Frederick William Batchelder; 1838 – 1911; 1896), «Романс і медитація» Ор.37 Луї Адольфа Керна (Louis Adolphe Coerne; 1870 – 1922; 1896), «Медитація» для органу Натан Хейл Аллен (Nathan Hale Allen; 1848-1925; 1896);
- для фортепіано: «Медитація молодій дівчині» («Méditation d'une jeune fille») Ор.41 Юліуса Еггхарда (Julius Egghard; 1834 – 1867; 1859), «Медитація» Чарльза Фраделя (Charles Fradel; 1832 – 1899; 1885); «Медитація» Ор.31 Мел Боніс (Mel Bonis; 1858 – 1937; 1898);
- інструментального ансамблю: «Медитація» Ор.59 Марі Огюста Дюрана (Marie-Auguste Durand; 1830 – 1909; 1869); дует для сольного інструменту і фортепіано «Медитація» Джузеппе Арріго (Giuseppe Arrigo; 1838–1913; 1896);
- для сольних інструментів і певного оркестрового складу: «Медитація» для двох гобоїв, органу і струнного оркестру Ор.68 Шарля Лефевра (Charles

Lefebvre; 1843 –1917; 1887), «Медитація» з «Таїса» («Meditation” from “Thaïs»); аранжування для фортепіано з оркестром Е. Л. Жефе або Клібера) Жуля Массне (Jules Massenet; 1842 – 1912; 1894);

- для симфонічного оркестру: «Медитація» Жюля Бордьє (Jules Bordier; 1846 –1896; 1885).

Звертає на себе увагу, що серед таких творів з’являються композиції, у назвах яких наводяться дані про суб’єкт «роздуму», наприклад, – «Медитація на Адажіо з Місячної сонати» («Meditation über das Adagio aus der Mondschein-Sonate») Op.296 для скрипки і фортепіано Карла Бома (Karl Böhm; 1844 – 1920; 1883) чи «Медитація на тему Багателі» («Méditation d’après la tème Bagatelle») Op. 3 для скрипки і фортепіано Каміля Сен-Санса (Camille Saint-Saëns; 1835 – 1921; 1892).

Серед вокально-інструментальних опусів – пісенний цикл «Релігійна медитація» (Матір Спасителя) («Méditation religieuse (Mater Salvatoris)») для голоса і фортепіано Еміля Пессара (Émile Pessard; 1843 – 1917; 1875) і кантата для церемонії відкриття ювілейної виставки у Філадельфії 10 травня 1876 року «Медитація століття Колумбії» («The Centennial Meditation of Columbia») для хору і оркестру Дадлі Бака (Dudley Buck; 1839 – 1909; 1876) на текст поета Сіднея Ланьє.

Важливо звернути увагу на певні нюанси, які відіграватимуть свою роль у розвитку жанрового напрямку, чи, швидше, багатовекторної сфери медитацій на наступних етапах. Показовим прикладом є наступний. На відміну від «Медитації століття Колумбії» Д. Бака і «Релігійної медитації» (Матір Спасителя) Е. Пессара, що значною мірою залежать від стандартів цілком усталених жанрів (урочистої кантати і пісенного циклу) і у яких медитативність присутня хіба що у вигляді одного з основних елементів назви, композиція Г. Берліоза представляє собою протилежну тенденцію і на час створення вражає новаційним підходом до втілення концептів самого поняття «медитація». Водночас вони дають чітке уявлення, що, за присутності ключового слова у

назві, жанрові параметри фактично виявляють невідповідність будь-яким типологічним критеріям.

Але, звертаючи увагу на особливості вокально-інструментальних зразків, можна висловити припущення про те, що саме текстові основи дозволяють виявити, принаймні, певні модифікації у сфері тогочасних «роздумів» і поступове, хоча й не надто виражене, наближення до сучасного розуміння медитативності в музичному мистецтві. У цьому зв'язку звернемо увагу на текст Луїзи Беллок за Томасом Муром (1779 – 1852) до «Релігійної медитації» («*Méditation religieuse*»; можливий переклад – «Релігійний роздум») оп. 56 для шестиголосого хору та малого оркестру Гектора Берліоза (1831):

Аналізуючи коло звернень до музичних «медитацій» у першій половині ХХ століття, виявляються аналогічні тенденції, що і в попередній період. Наприклад, «медитації» для органу, написаних у перші десятиліття цього століття, утримують принципи органних хоральних прилюдій, заснованих на варіаційному принципі. Серед таких творів – Медитація Чарльза Вейкфілда Кедмана (Charles Wakefield Cadman; 1881 – 1946; 1904), «Різдвяна медитація “Всі вірні”» оп.183 Вільяма Фолкса (William Faulkes; 1863–1933; бл. 1909), «Медитація на “Кримонд Псалом 23”» («*Meditation on “Crimond Psalm 23”*») і «*Veni Creator*» (1900-ті роки) Дж. Стюарта Арчера (J. Stuart Archer) і «Серйозна медитація» («*Méditation sérieuse*») оп.243 Гомера Ньютона Бартлетта (Homer Newton Bartlett; 1845 – 1920; 1912). До цієї ж тенденції належить «Медитація на старочеський хорал “Св. Вацлав”» («*Meditation on the Old Czech Chorale “St. Wenceslas”*») оп.35 для струнного квартету Йозефа Сука (Josef Suk; 1874 – 1935; 1914; авторська транскрипція для фортепіано та струнного оркестру), у якому зі стилістичного огляду синтезовано принципи гімнічності, хоральності та романтичної патетики. Аналогічні за назвою композиції, написані у цей період для інших сольних інструментів та ансамблевих складів, натомість, тяжіють до романтичного стилю з різним ступенем складності музичної мови. Це – «Медитація» оп.61 для фортепіано американських митців Артура Фуа (Arthur Foote; 1853 – 1937; 1907), дует для скрипки і фортепіано «Медитація» оп.15

No2. Артура Берга (Arthur Bergh; 1882 – 1962; 1913) і написані у період навчання Чотири медитації для оркестру оп.14 польського композитора Чеслава Марека (Czesław Marek; 1891 1985; 1911–1913).

Та все ж кілька творів виходять за межі таких стандартів. Однією з перших спроб є симфонічна поема для віолончелі соло і оркестру «Медитація» оп.16 Ежена Ізай (Eugène Ysaÿe; 1858 – 1931; 1910), у якому домінує інвертивне споглядання, яке все ж заміщується у центральному розділі драматизованим висловом, що у кульмінації сягає високого рівня і осоціюється з лістівсько-вагнерівськими патетичними кульмінаціями. Значно радикальніший варіант «медитування» представляє собою однойменна п'єса для віолончелі та фортепіано Миколи Рославця (1881 – 1944; 1921), написана ним у харківський період. У 1921–1923 роках він був ректором і викладачем Харківського музичного інституту, одночасно завідуючи відділом художнього виховання Наркомпроса УСРР. Авангардні принципи мистецької діяльності були втілені ним, зокрема, у поширенні творчих ідей представників «нововіденської школи» – А. Веберна і А. Шенберга.

Ця «Медитація» втілює ідею «нового світовідчуття» і, відповідно, оновлення системи організації музичної тканини. Тим не менше, за активності пошуку нетривіального способу висловлення авангардного уявлення про світовідчуття, в ній очевидною є опора на моделі і принципи пізньоромантичної поемності. Натомість у «Медитації на дві теми з Дня Буття» (1919) для аналогічного інструментального ансамблю сучасника Рославця – Івана Вишнеградського істотно більше тяжіє до споглядальної медитативності і, крім цього, представляє мікрохроматичну систему цього композитора, що можна розуміти як вихід на той час на вищий рівень експериментування зі звуковою тканиною як зосередженим на одному емоційному полі «звуковим континуумом».

Природньо, що значно істотніше оновлюється жанрово-стильовий спектр музичних «медитацій» з другої половини ХХ століття у зв'язку із загальним інтенсивним розвитком мистецтва внаслідок проникнення у його сфери

комп'ютерно-цифрових технологій, стрімким переосмисленням стилевих і стилістичних спектрів, взаємовпливам різних видів мистецтва тощо. Однією з таких сфер стала кіномузика, у якій полюси «медитацій» представлені, з одного боку, легкою романтичною «Годиною медитації» («Hour of Meditation» з фільму Віктора Савілла «24 години жіночого життя» / «24 Hours of a Woman's Life») Філіпа Гріна (Philip Green; 1911 – 1982; Англія; 1968), з другого – музикою американського композитора японського походження Теїдзі Іто (Teiji Ito, 1935 – 1982) до однойменного короткометражного фільму Майї Дерен «Медитація про насильство» («Meditation on Violence»; 1948/1949). Музична «Медитація про насильство» розгортається відповідно до основної ідеї фільму – використання фізичного руху як унікального засобу візуального вираження, втіленого у звуковій тканині на основі синтезу елементів традиційної японської театральної музики з тенденціями озвучення американського ранньоавангардного кінематографу. Постійно повторювана інтонаційно-ритмічна формула, до того ж витримана у доволі сталому тембральному вирішенні, асоціюється з певним «зацикленням». Плавність серединного пласту неначе відштовхує загострені інтонації інших фактурних пластів. Цікаво, що, за доволі значної варіативності цих крайніх пластів і певних модифікацій у центральному, загалом створюється виразне враження остинатності / повторюваності фігур, яка дуже винахідливо розосереджена у музичному полотні.

Тривкими виявилися тенденції до розвитку концепцій початку століття. У одному випадку вони були пов'язані з патріотично-ностальгійними імпульсами повоєнного часу. Показово, що такі «медитації» поставали на хронологічно різних етапах розвитку музичної творчості і в географічно віддалених школах.

Показово, що «медитативні» впливи проникають і у сферу популярної музики постмодерного часу. У цьому зв'язку потрібно згадати, зокрема, «Tango Meditation» для фортепіано американського композитора Кристофера Берга (Christopher Berg; нар. 1949; 1986).

Безперечно, що спектр творів, які у музичній творчості безпосередньо втілюють техніки, принципи та почерпнуту, здебільшого, у релігійних практиках саму концепцію медитації, значно ширший за наведені приклади та дані. Представлена панорама даних щодо «Медитації», здійснена на основі назв творів з присутністю в них терміну «медитація» у західній академічній творчості та експериментальних площинах музичного мистецтва ХХ століття, дозволяє стверджувати, що у цій сфері достатньо виразно простежуються жанроформуючі процеси та певні етапи, у яких домінують ті чи інші стилістичні засоби. Тому вивчення медитацій в музичній творчості як певного жанрового утворення, стилістичних засобів, якими оперують композитори для досягнення цього жанрового статусу, а також – ширше – медитативності в музичній творчості є вельми перспективним і актуальним завданням хоча б з огляду на посилення міжкультурних взаємодій упродовж принаймні півстолітнього періоду, а також осмислення особливостей розгортання медитативності як одного з принципів сучасної музичної творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антипова, В. Вплив індонезійського гамелану на творчість європейських та американських композиторів ХХ ст. *Київське Музикознавство*. Випуск 56. Київ, 2017. С. 52–59.
2. Доронкіна. Жанрова специфіка антифону у творчості Хільдегарди Бінгенської. . *Київське музикознавство*. Випуск 56. Київ, 2017. С. 12–23. Київське музикознавство, 12–23.
3. Каменєва А. С. Хорова творчість Михайла Шуха як духовний універсум. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства (доктора філософії) за спеціальністю 17.00.03 – Музичне мистецтво. – Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського, Харків, 2020. 212 с.

4. Шаповалова Л.В. Музыка як аналог особистості: до проблеми рефлексійної свідомості : Дис. ... доктора мистецтвознавства. Київ, 2008. 401 с.
5. Cage John. Percussive Arts society/ URL: <https://www.pas.org/about/hall-of-fame/john-cage>
6. Chilvers Ian and Graves-Smith John. Oxford Dictionary of Modern and Contemporary Art. 2 ed. Oxford University Press, 2009. 2121 p. DOI: 10.1093/acref/9780199239665.001.0001
7. Messiaen Olivier. Méditations sur le mystère de la Sainte Trinité. Pour orgie. Éditions Musicales Alphonse. Paris, 1973. 95 p.
8. Nicole V. Gagné. Yistorical Dictionary of Modern and Contemporary Classical Music. Second Edition. 2019. 546 p.
9. Oliveros Pauline. Sonic Meditations. 1974. 34 p.
10. Strickland E. American composers. Dialogues on Contemporary music. Indiana University Press, 1991. 220 p.
11. Топп Izolda. Muzyka i medytacja: o technikach ekstazy. Вісник Львівського університету. Серія мист-во. 2014. Вип. 14. С. 19–28.
12. Von Gunden Heidi. The Music of Pauline Oliveros. Metuchen, N.J.: Scarecrow Press, 1983. 195 p.

Юрик Діана Василівна

магістр

Київський національний університет культури і мистецтв

м. Київ, Україна

Кузьменко Тарас Григорович

кандидат культурології, доцент

Київський національний університет культури і мистецтв

м. Київ, Україна

ПЕРФОРМАТИВНІ ПРАКТИКИ В СУЧАСНИХ ЗАКОРДОННИХ КУЛЬТУРНИХ ІНСТИТУЦІЯХ

Анотація. Розглянуто проблематику інтегрування перформативних практик в діяльність закордонних культурних інституцій. Окреслено особливості інтегрування перформансу в музейний простір.

Ключові слова: перформативні практики, культурні інституції, культурні практики, музеї, контекстуалізація перформативної дії.

Процес канонізації перформансу, що розпочався в останні десятиліття ХХ ст. став ще більш вираженим в перші десятиліття ХХІ ст. завдяки його включенню до різноманітних культурних практик, зокрема музейних. На думку дослідників, цей процес спричинив онтологічний зсув у ранніх історичних творах, які перейшли від критичної чи опозиційної позиції до примирливої щодо сфери мистецтва, що, у свою чергу, призвело до низки модифікацій щодо методів консервації та експозиції в музеях до того моменту [1, с. 101].

Протягом тридцяти років відбувався повільний процес канонізації перформансу, який став ще більш вираженим на сучасному етапі завдяки його включенню до різних музеїв. Варто зазначити, що цей процес відбувався досить

поступово, бо в першому десятилітті ХХІ ст. великі американські музеї, навіть ті, що відкрито цікавилися перформансом, не вважали його центральним елементом своїх місій. Але оскільки роботи, створені в 1960-1970-ті рр. – епоху, коли сучасний перформанс справді популяризувався – дедалі більше стали здаватись предметом історії мистецтва, і оскільки все більше молодих сучасних художників стали долучатися до перформансу, це ставлення змінилося. Лондонський Tate Modern створив свою програму мистецтва та перформансу у 2003 р. та відкрив «Танки в Tate Modern» у 2012 р.. У Латинській Америці ця тенденція спостерігається з 2014 р., коли Музей сучасного мистецтва Боготи присвятив ретроспективу Абелью Аскона, а потім у 2018 р. колумбійській художниці Марії Хосе Архоні, і це лише деякі з них. У 2017 р. відбулася виставка «Радикальні жінки: латиноамериканське мистецтво, 1960-1985», кураторами якої були Сесілія Фахардо-Гілл та Андреа Джунта, що включала кілька перформансів у музеї HammerMuseum у Лос-Анджелесі, потім у Бруклінському музеї в Нью-Йорку та в Пінакотеці Сан-Паулу у 2018 р. Протягом 2021 р. Malba презентував «Історію як чутки» – щорічну програму онлайн-виставок, з метою документування та контекстуалізації низки перформансів, що відбувалися в різний час і місцях в Америці та Карибському басейні.

Включення перформансу до різних всесвітньо відомих колекцій та музеїв, на думку науковців, означало онтологічний зсув у цих історичних творах: «вони змінили своє ставлення від критичного, опозиційного до примирливого щодо сфери мистецтва, що, своєю чергою, призвело до низки модифікацій щодо способів збереження та виставлення, які діяли до того часу» [1, с.102].

Показовим прикладом є Музеї сучасного мистецтва (MoMA), найвпливовіший арбітр мистецтва ХХ та ХХІ ст. в США. У січні 2009 р. Музей сучасного мистецтва (MoMA) розширив медіа-відділ, включивши до нього жанр перформансу, К. Бізенбах став його першим куратором, і MoMA розпочав серію виставок перформансу. Перша виставка була присвячена культовій роботі Т. Хсіе «Шматок у клітці» (1978–1979 рр.), для якої він на рік замкнув себе в

клітці у своїй студії в Сохо. На виставці були представлені клітка та її меблі, а також 365 автопортретних фотографій, які Т. Хсіє зробив, щоб задокументувати свої дні в полоні.

Ретроспектива М. Абрамович – це найбільша виставка перформансів, яку коли-небудь проводив Музей сучасного мистецтва (МоМА). Поряд із документацією та реконструкцією її минулих перформансів, вона включає нову роботу «Художник присутній», яку М. Абрамович протягом усіх 11 тижнів виставки (перформанс став найдовшим твором, який коли-небудь виконувався в музеї) [2]. Варто зазначити, що у 2005 р. М. Абрамович вже влаштувала в Гуггенхаймі переосмислення шести легендарних робіт інших художників, таких як Віто Аккончі та Йозеф Бойс, яку вона назвала «Сім простих п'єс». В рамках цього діалогу між виконавцями та інституціями, у 2008 р. в Музеї сучасного мистецтва відбувся перший із серії «Майстерні з перформансу», які очолив К. Бізенбах, директор Департаменту медіа та виконавських мистецтв. Восьма з цих майстерень відбулася незадовго до виставки «Художник присутній» і зібрала понад сто художників, науковців та кураторів, які зустрілися, щоб обговорити, як цей вид мистецтва можна зберегти та виставити.

У процесі включення виступу в музей, як фото-, так і відеодокументація, а також повторне виконання, дозволили створити наратив та представити його ширшій аудиторії. Хоча цей жест має небезпечну сторону – коли оригінальний виступ позбавляється тіла, а суб'єкт дії стає об'єктом, щоб ефемерний та нематеріальний жест міг бути запатентований з часом та зібраний – він, тим не менш, має потенціал для значних змін у традиційних формах музейної експозиції, успадкованих від попереднього століття, ставлячи під сумнів його зв'язок із суспільством, його естетику та способи побудови архівів, що передбачають роботу з тілом, присутністю та усною передачею [3, с. 76].

Музей перетворюється на простір для зустрічі, діалогу та спільного досвіду, де розмиваються межі між пасивним спостереженням та дією. З цієї точки зору, музей пропонує, щоб живе мистецтво розширювало форми присутності, виходячи за рамки простого естетичного споглядання, та сприяло

співпраці та багатонаправленим стосункам між окремими особами та колективами.

Світовий досвід засвідчує, що перформанси можуть збагатити стосунки між громадянами та музеями, пропонуючи нові парадигми для партисипативного та міжпоколіннього діалогу. Визнання, мобільність та видимість цієї гібридної форми мистецтва та її соціальна цінність стали нагальним питанням.

Протягом останніх років провідними світовими музеями в рамках проєктів, спрямованих на покращення розуміння та сприяння глобальному обміну знаннями між фахівцями щодо викликів інтеграції партисипативних практик перформансу в музеях; стимулювання творчих здібностей спільнот та художників-перформансистів через спільні процеси в музеях; та підтримка транснаціональної мобільності та видимості перформансу шляхом залучення спільнот, було визначено протоколи співпраці між перформансом, музеями та спільнотами, а також підвищено обізнаність щодо розуміння потенціалу перформансу для спільнот та музеїв, орієнтуючись на ширшу аудиторію.

Узагальнюючи, можна констатувати, що перформативні практики в музеях спрямовані на зміцнення зв'язку між громадянами та культурними установами, пропонуючи нові підходи до партисипативного діалогу та діалогу між поколіннями. Виробництво та презентація цього досвіду стикаються з етичними, екологічними, технічними та мистецькими викликами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Echevarría S. La museificación de la performance. *Cuadernos Del Centro De Estudios De Diseño Y Comunicación*. 2023. Vol. 177. pp. 101-109. <https://doi.org/10.18682/cdc.vi177.8631?>
2. Kino C. A Rebel Form Gains Favor. Fights Emerge. 2010. March 10. URL: <https://www.nytimes.com/2010/03/14/arts/design/14performance.html> (дата звернення : 13.11.2025).

3. Taylor D. Performance. Buenos Aires, Asunto Impreso, 2012.

ECONOMIC THEORY, MACRO- AND REGIONAL ECONOMY

УДК 338.2

Арзянцева Дар'я Андріївна

к.е.н., доцент кафедри, доцент

Патик Валерія Русланівна

Здобувачка вищої освіти ступеня бакалавра

ОПП «Бакалавр менеджменту»

спеціальності «Менеджмент»

Хмельницький університет управління та права

імені Леоніда Юзькова

м. Хмельницький, Україна

ЦИФРОВІ ЗАГРОЗИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. Розглянуто особливості впливу інформаційно-технологічних ризиків на фінансово-економічну стійкість підприємств у процесі розвитку цифрового середовища господарювання. Проаналізовано механізми дії кібернетичних загроз на результати діяльності, безперервність бізнес-процесів, корпоративний імідж і довгострокові перспективи функціонування суб'єктів господарювання. Систематизовано основні прояви ризиків цифрової інфраструктури з урахуванням умов їх виникнення, масштабів поширення та потенційних економічних наслідків. Обґрунтовано доцільність формування інтегрованої моделі управління, що поєднує інструменти інформаційного захисту, ризик-менеджменту та корпоративного регулювання. Запропоновано

прикладні напрями підвищення рівня кіберстійкості підприємств і зміцнення їх здатності протидіяти деструктивним впливам цифрового простору.

Ключові слова: економічна безпека, цифрові загрози, кіберризика, кіберстійкість, інформаційна безпека, ризик-менеджмент.

Сучасний розвиток економічних систем відбувається в умовах інтенсивного впровадження цифрових рішень у сферу управління та організації бізнес-процесів, широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій, хмарних платформ, онлайн-сервісів і автоматизованих управлінських систем. Застосування цифрових інструментів сприяє підвищенню продуктивності господарської діяльності, раціоналізації витрат, розширенню комерційних можливостей і зміцненню ринкових позицій підприємств. Разом із тим зростання залежності бізнесу від цифрової інфраструктури супроводжується підвищенням рівня вразливості до інформаційно-технологічних ризиків, пов'язаних із порушенням роботи програмного забезпечення, витоками даних, кібернетичними атаками та неправомірним впливом на інформаційні ресурси [1].

В умовах нестабільної макроекономічної ситуації, посилення конкурентного тиску на світових ринках і загострення геополітичних процесів загрози цифрового середовища набувають комплексного та системного характеру, дедалі частіше перетворюючись на чинник порушення фінансової рівноваги, дестабілізації операційної діяльності та стримування стратегічного розвитку підприємств. Особливо гостро зазначена проблема проявляється для суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність в умовах підвищеного рівня інформаційних ризиків, дефіциту інвестиційних ресурсів і недостатнього розвитку інфраструктури кіберзахисту. За таких обставин формування належного рівня економічної захищеності неможливе без системного врахування цифрових ризиків і впровадження дієвих механізмів їх нейтралізації [2, с. 94–95].

У процесі цифрової модернізації економіки система забезпечення фінансово-економічної стійкості підприємств зазнає суттєвих трансформацій, що зумовлені зростанням ролі інформаційних ресурсів, автоматизованих управлінських платформ і цифрових сервісів у реалізації господарської діяльності. Сучасні організації дедалі більше залежать від надійності функціонування телекомунікаційної інфраструктури, стабільності програмних продуктів і рівня захищеності корпоративних даних, що об'єктивно підвищує їхню чутливість до ризиків цифрового середовища [3]. За таких умов економічна безпека визначається не лише традиційними фінансово-виробничими параметрами, а й рівнем стійкості бізнес-процесів до інформаційно-технологічних впливів.

Активне застосування хмарних рішень, систем електронного документообігу, аналітичних платформ і дистанційних каналів комунікації супроводжується посиленням загроз несанкціонованого доступу, втрати інформаційних ресурсів, кіберінцидентів і порушення безперервності операційної діяльності. У таких умовах ризики цифрового середовища поступово трансформуються у вагомий чинник економічної нестабільності, впливаючи на фінансові показники, репутаційний капітал і конкурентоспроможність підприємств. Забезпечення належного рівня кіберстійкості при цьому передбачає поєднання сучасних технічних засобів захисту з ефективними управлінськими процедурами, системою внутрішнього контролю та ризик-орієнтованими підходами до прийняття рішень [4, с. 42].

Результативність функціонування такої системи значною мірою визначається рівнем повноти ідентифікації інформаційно-технологічних загроз, глибиною розуміння механізмів їх виникнення та оцінювання можливих економічних наслідків для діяльності підприємства. У цьому контексті особливого значення набуває науково обґрунтована класифікація загроз цифрового середовища (табл. 1), яка забезпечує систематизацію ризиків, визначення пріоритетних напрямів захисту та формування комплексних механізмів протидії у структурі економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Таблиця 1.

Класифікація цифрових загроз економічній безпеці підприємств

Основний зміст	Джерела виникнення	Можливі наслідки	Вплив на економічну безпеку
Технологічні загрози			
Кібератаки, вірусні програми, збої програмного забезпечення, уразливості систем	Зовнішні хакерські атаки, технічні помилки, застаріле ПЗ	Втрата доступу до систем, зупинка процесів, пошкодження даних	Прямі фінансові збитки, зниження операційної стійкості
Інформаційні загрози			
Витік конфіденційних даних, несанкціонований доступ, фальсифікація інформації	Недостатній захист баз даних, людський фактор, фішинг	Компрометація комерційної та персональної інформації	Репутаційні втрати, штрафні санкції, зниження довіри
Організаційні загрози			
Низький рівень цифрової культури, порушення регламентів, слабкий контроль	Недостатня підготовка персоналу, відсутність стандартів	Помилки в роботі систем, підвищення вразливості	Послаблення внутрішньої системи безпеки
Правові загрози			
Порушення законодавства у сфері захисту даних, комплаєнсу	Недотримання нормативних вимог, слабкий юридичний супровід	Судові спори, штрафи, блокування діяльності	Фінансові та стратегічні ризики
Репутаційні загрози			
Поширення негативної інформації, втрати іміджу через інциденти	Кіберінциденти, витоки, публічні скандали	Втрата клієнтів і партнерів	Зниження конкурентоспроможності
Стратегічні загрози			
Порушення довгострокових планів розвитку через цифрові ризики	Системні збої, масштабні атаки	Обмеження інвестицій, втрата ринкових позицій	Погіршення економічної стійкості

Джерело: побудовано за [2; 3; 4]

Ризики, що виникають у цифровому середовищі, мають комплексну природу та охоплюють технологічні, інформаційні, організаційні, правові й стратегічні аспекти функціонування підприємства, формуючи багаторівневу

систему загроз для його стабільного розвитку. Їхній негативний вплив не зводиться лише до окремих технічних збоїв або короткострокових порушень роботи інформаційних систем, а поступово трансформується у масштабні економічні ризики, які позначаються на фінансовій стійкості, платоспроможності, інвестиційному потенціалі та репутаційному капіталі суб'єкта господарювання [5, с. 172]. Пошкодження або спотворення даних, обмеження доступу до інформаційних ресурсів, витік комерційної інформації та порушення функціонування корпоративних управлінських платформ призводять до зростання операційних витрат, зниження якості управлінських рішень і послаблення конкурентних позицій на ринку.

Водночас цифрові інциденти часто характеризуються накопичувальним ефектом, за якого початкові технічні або організаційні недоліки спричиняють подальші фінансові, правові та репутаційні втрати. У зв'язку з цим особливого значення набуває систематизація загроз цифрового середовища з урахуванням джерел їх виникнення, інтенсивності поширення та можливих економічних наслідків. Систематизація ризиків цифрового середовища формує аналітичну основу для всебічного оцінювання рівня чутливості підприємства до зовнішніх і внутрішніх загроз та розроблення результативної моделі управління його фінансово-економічною стабільністю в умовах цифрової модернізації. У цьому зв'язку особливої значущості набуває комплексне дослідження механізмів впливу інформаційно-технологічних ризиків на базові елементи системи господарської безпеки підприємства [6, с. 353].

Ризики, зумовлені функціонуванням цифрової інфраструктури, справляють багатоплановий вплив на стійкість діяльності підприємства, охоплюючи фінансові, операційні, управлінські, інформаційні та стратегічні аспекти його розвитку. Насамперед їх дія проявляється у зростанні як прямих, так і опосередкованих економічних втрат, пов'язаних із відновленням інформаційних систем, ліквідацією наслідків кіберінцидентів, відшкодуванням збитків партнерам і сплатою санкцій за порушення норм захисту даних. Паралельно з цим цифрові збої спричиняють порушення безперервності бізнес-

процесів, зниження продуктивності праці, ускладнення виконання договірних зобов'язань і дестабілізацію логістичних та виробничих ланцюгів [5; 6].

Вагомим наслідком впливу інформаційно-технологічних загроз є зниження якості управлінських рішень, що зумовлюється викривленням, втратою або обмеженою доступністю управлінської інформації. Недостатній доступ до достовірних даних ускладнює процеси фінансового планування, бюджетування, прогнозування та контролю, посилюючи рівень невизначеності в діяльності підприємства та зменшуючи результативність використання його ресурсного потенціалу. Одночасно підвищується ймовірність прийняття помилкових стратегічних рішень, здатних мати тривалі негативні наслідки для розвитку бізнесу.

Суттєвих трансформацій зазнає також репутаційний капітал підприємства, оскільки публічні витoki інформації, компрометація персональних даних клієнтів і партнерів або поширення відомостей про кіберінциденти призводять до зниження рівня довіри до суб'єкта господарювання. Як правило, репутаційні втрати супроводжуються звуженням клієнтської бази, скороченням обсягів реалізації продукції та послабленням ринкових позицій, що безпосередньо відображається на фінансових результатах діяльності [1; 3].

У стратегічній площині інформаційно-технологічні ризики здатні стримувати інноваційний розвиток підприємства, уповільнювати впровадження сучасних цифрових рішень і знижувати рівень його інвестиційної привабливості. Підвищений рівень кібернетичних загроз формує обережну поведінку інвесторів і партнерів, ускладнює залучення фінансових ресурсів і обмежує можливості довгострокового зростання. Тож вплив ризиків цифрового середовища має комплексний і накопичувальний характер, поступово трансформуючись із локальних технічних проблем у масштабні загрози фінансово-економічній стійкості та конкурентоспроможності підприємства. За таких умов першочергового значення набуває формування ефективної системи управління цифровими ризиками, орієнтованої на своєчасне попередження,

мінімізацію та нейтралізацію негативних наслідків інформаційних інцидентів. Реалізація зазначеної системи потребує узгодженого поєднання організаційних, технологічних, кадрових і стратегічних інструментів, спрямованих на підвищення рівня економічної захищеності підприємства.

З метою посилення адаптивності суб'єктів господарювання до викликів цифрового середовища доцільним є застосування системного підходу до формування механізмів захисту, який охоплює всі ключові рівні управління. Основні напрями зміцнення економічної стійкості підприємств в умовах цифровізації подано в табл. 2.

Таблиця 2.

Основні напрями підвищення економічної безпеки підприємства в умовах цифрових загроз

Напрямок	Зміст заходів	Інструменти реалізації	Очікуваний результат
Організаційний	Формування політики цифрової безпеки, регламентація процесів, внутрішній контроль	Корпоративні стандарти, положення, інструкції	Зниження рівня внутрішніх ризиків
Аналітичний	Регулярна оцінка цифрових ризиків і вразливостей	Аудит ІТ-систем, ризик-аналіз, моніторинг	Своєчасне виявлення загроз
Технологічний	Захист інформаційних ресурсів і цифрової інфраструктури	Шифрування, резервне копіювання, MFA, SIEM	Підвищення надійності систем
Нормативний	Дотримання міжнародних стандартів безпеки	ISO 27001, NIST, GDPR	Відповідність міжнародним вимогам
Кадровий	Розвиток цифрової культури персоналу	Навчання, тренінги, сертифікація	Зменшення ризиків людського фактора
Стратегічний	Формування корпоративної кіберстійкості	Інтеграція безпеки у стратегію розвитку	Підвищення довгострокової стабільності
Превентивний	Раннє попередження цифрових інцидентів	Системи моніторингу, сценарне планування	Запобігання кризовим ситуаціям

Джерело: побудовано автором.

Узагальнюючи наведені рекомендації, слід зазначити, що ефективно забезпечення економічної безпеки в умовах цифрового розвитку можливе лише за умови комплексної та системної реалізації організаційних, технологічних і управлінських заходів, орієнтованих на довгострокове підвищення стійкості підприємства до цифрових ризиків. Впровадження цілісної політики цифрової безпеки, регулярна ідентифікація та оцінка ризиків, дотримання міжнародних стандартів захисту інформації, а також розвиток корпоративної кіберстійкості сприяють формуванню надійної інфраструктури безпеки та зниженню рівня вразливості підприємств до зовнішніх і внутрішніх загроз. Важливу роль у цьому процесі відіграє інтеграція заходів цифрового захисту в загальну систему стратегічного управління, що забезпечує узгодженість рішень у сфері безпеки з цілями розвитку бізнесу та інвестиційною політикою. Реалізація таких підходів дозволяє не лише зменшити масштаби можливих втрат, а й підвищити адаптивність суб'єкта господарювання до динамічних змін цифрового середовища, зміцнити його конкурентні позиції та сформуванню передумов для стабільного функціонування і довгострокового розвитку в умовах цифрової економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зибарева О. В., Бурачок Я. Є. Напрями удосконалення ключових бізнес-процесів у контексті формування економічної безпеки підприємства в сучасних умовах. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. Серія: економіка, психологія та управління.* 2025. № 4. URL: <https://doi.org/10.54929/3041-2390-2025-04-01-14>
2. Лега О. В., Прийдак Т. Б., Яловега Л. В. Цифрова безпека і кримінально-правові механізми захисту інформаційних активів: сучасні тенденції. В: *Інноваційний вектор розвитку обліку, фінансів, аналізу й аудиту в Україні та світі* : зб. наук. пр. IV Міжнар. наук.-практ. конф., 2025. С. 94–97. URL: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.30735509>

3. Тигач Г. Г. Забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах цифрової трансформації. *Ефективна економіка*. 2025. № 5. URL: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.5.118>
4. Кириленко С. В. Система економічної безпеки в умовах цифрової економіки. *Журнал стратегічних економічних досліджень*. 2024. № 1. С. 40–47. URL: <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2024.1.4>
5. Ковальчук А. М., Сафонік Н. П. Цифрові технології як передумова інноваційного забезпечення економічної безпеки підприємств: виклики та стратегічні пріоритети. *Бізнес Інформ*. 2025. № 5. С. 169–176. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-5-169-176>
6. Василега В. Цифровізація як інструмент забезпечення економічної безпеки підприємства. *Економічний аналіз*. 2025. Том 35. № 2. С. 351-358. URL: <https://doi.org/10.35774/econa2025.02.351>

FINANCE AND BANKING; TAXATION, ACCOUNTING AND AUDITING

УДК 657

Данілов Олег Сергійович

Аспірант

Національний університет

«Львівська Політехніка»

м. Львів, Україна

ВПЛИВ ЗАКОНОДАВСТВА ЄС НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПОДАТКОВОГО ІМІДЖУ УКРАЇНИ

Анотація. У тезах досліджено вплив нормативно-законодавчого регулювання на формування системи податкового обліку підприємств України в умовах євроінтеграції. Визначено ключові директиви, що сприяють покращенню іміджу через прозорість та гармонізацію. Запропоновано заходи для посилення позитивного сприйняття національної податкової системи за кордоном.

Ключові слова: податковий імідж, євроінтеграція, податковий облік, директиви ЄС, прозорість.

Інвестиційна привабливість держави та її репутація у міжнародному економічному просторі значною мірою залежать від сформованого податкового іміджу, основою якого є стабільне та прозоре нормативно-правове регулювання. У процесі євроінтеграції Україна здійснює адаптацію

податкового законодавства до норм Європейського Союзу відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що безпосередньо впливає на сприйняття країни як надійного економічного партнера [1].

Формування податкового іміджу не обмежується формальним запозиченням норм права ЄС, а потребує їх практичної імплементації на рівні податкового адміністрування та бухгалтерського обліку. Саме система обліку забезпечує відображення податкових зобов'язань, прозорість фінансової інформації та передбачуваність податкових наслідків для суб'єктів господарювання. Важливим інструментом підвищення податкової прозорості є Директива 2011/16/ЄС про адміністративне співробітництво у сфері оподаткування, яка передбачає обмін податковою інформацією між державами-членами ЄС [2]. Адаптація її положень у Податковому кодексі України сприяє зменшенню ризиків ухилення від оподаткування та формує позитивний імідж України як юрисдикції, що дотримується міжнародних стандартів податкової доброчесності [3].

Гармонізація національної системи бухгалтерського обліку з міжнародними стандартами фінансової звітності, зокрема у частині обліку податку на прибуток відповідно до IAS 12, забезпечує зіставність фінансових показників українських підприємств з європейськими компаніями. Такий підхід відповідає вимогам Директиви 2013/34/ЄС та знижує інформаційні бар'єри для іноземних інвесторів [4].

Окремої уваги заслуговує впровадження цифрових інструментів податкового адміністрування, зокрема електронного кабінету платника податків, що узгоджується з рекомендаціями BEPS-проєкту ОЕСР. Цифровізація податкового обліку сприяє підвищенню рівня добровільного податкового комплаєнсу та зменшенню адміністративного навантаження на бізнес [5].

Отже, законодавство ЄС впливає на формування податкового іміджу України не лише через зміну податкових норм, але й через трансформацію облікових та адміністративних практик. Подальша гармонізація податкового та бухгалтерського обліку є передумовою зміцнення довіри інвесторів і

підвищення конкурентоспроможності України у європейському економічному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 27 черв. 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 [дата звернення: 08.01.2026].
2. Directive 2011/16/EU of the Council of 15 February 2011 on administrative cooperation in the field of taxation. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32011L0016> [дата звернення: 08.01.2026].
3. Баранова О. І. Податкова політика України в умовах євроінтеграції : монографія. Київ : КНЕУ, 2023. 250 с.
4. Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council on the annual financial statements. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013L0034> [дата звернення: 08.01.2026].
5. OECD. BEPS Action 13: Transfer Pricing Documentation. Paris, 2022. URL: <https://www.oecd.org/tax/beps/> [дата звернення: 08.01.2026].

Ковальчук Світлана Володимирівна

доктор економічних наук, професор

Федоришен Віталій Григорович

здобувач ступіня PhD

Хмельницький університет управління та права

імені Леоніда Юзькова

м. Хмельницький, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ ФОНДОВОГО РИНКУ

Анотація. У роботі досліджено теоретичні та методичні аспекти ризик-менеджменту інвестиційного капіталу на фондовому ринку. Розглянуто суть, принципи та функції управління ризиками, класифікацію основних інвестиційних ризиків та хеджування як механізм обмеження фінансових втрат. Особлива увага приділена опціонам як інструментам асиметричного управління ризиком та їх практичному застосуванню для стабілізації фінансових результатів. Отримані положення можуть бути використані для підвищення прогнозованості та стійкості інвестиційних рішень.

Ключові слова: інвестиційний капітал, ризик-менеджмент, фондовий ринок, інвестиційні ризики, хеджування, опціони, Collar, волатильність, управління портфелем, фінансові результати.

У сучасних умовах глобалізації фінансових ринків та цифровізації економіки ефективне управління ризиками інвестиційного капіталу набуває критичного значення. Фондовий ринок є однією з ключових платформ для залучення та розміщення інвестицій, проте високий рівень волатильності, макроекономічної невизначеності та нестабільності фінансових інструментів

створює суттєві ризики для інвесторів [1, 2, 3, 4]. Використання методів ризик-менеджменту дозволяє знижувати потенційні втрати, підвищувати ефективність інвестиційних рішень та стабілізувати фінансові результати підприємств і приватних інвесторів [5, 6, 8]. Особливо актуальною є інтеграція цифрових та фінтех-рішень для аналізу та хеджування ризиків, що підвищує прозорість ринку та оптимізує управління інвестиційним капіталом [7, 10, 12].

Мета дослідження полягає у формуванні теоретико-методичних засад управління ризиками інвестиційного капіталу в умовах фондового ринку, що дозволяє підвищити ефективність інвестиційної діяльності та мінімізувати негативний вплив фінансових ризиків.

Для досягнення мети дослідження поставлено такі завдання:

1. Проаналізувати основні види ризиків інвестиційного капіталу на фондовому ринку та їх вплив на інвестиційні рішення [2, 3, 13, 14].
2. Охарактеризувати теоретичні та методичні підходи до ризик-менеджменту інвестиційних портфелів [2, 4, 15].
3. Дослідити сучасні інструменти хеджування та управління ризиками, включно з цифровими та фінтех-рішеннями [16, 17, 20].
4. Сформувати рекомендації щодо практичного застосування принципів ризик-менеджменту для підвищення стійкості інвестиційних рішень [6, 10, 11].

Розглянувши актуальність проблеми та визначивши мету і завдання дослідження, важливо відзначити, що ефективне управління інвестиційним капіталом на фондовому ринку неможливе без чіткого дотримання основних принципів ризик-менеджменту (табл.1). Саме вони забезпечують системний підхід до ідентифікації, оцінки та мінімізації потенційних втрат, створюючи основу для прийняття обґрунтованих інвестиційних рішень та підвищення стійкості портфеля в умовах волатильності ринку [2, 3, 13].

Таблиця 1.

Специфічні принципи ризик-менеджменту інвестиційного капіталу

Принцип	Суть принципу	Переваги	Недоліки
Пріоритет збереження капіталу	Основне завдання – збереження інвестиційного капіталу понад максимізацію прибутку	Забезпечує фінансову стабільність і знижує ймовірність великих втрат	Може обмежувати потенційний високий прибуток
Прийнятність ризику	Ризики приймаються лише у межах визначених лімітів	Дозволяє контролювати масштаб потенційних втрат	Потребує точного визначення лімітів, що іноді складно
Прогнозованість фінансових результатів	Контроль і планування можливих прибутків і збитків	Підвищує ефективність прийняття рішень та планування портфеля	Складно забезпечити у високоволатильних ринкових умовах
Адаптивність	Здатність підлаштовувати стратегію під зміни ринкового середовища	Дозволяє швидко реагувати на нові ризики та ринкові коливання	Вимагає постійного моніторингу та коригування стратегій

Аналіз принципів ризик-менеджменту показує, що їх дотримання дозволяє забезпечити збалансований підхід до управління інвестиційним капіталом: пріоритет збереження капіталу знижує ймовірність значних фінансових втрат, прийнятність ризику обмежує небажані негативні наслідки, прогнозованість фінансових результатів сприяє ефективному плануванню, а адаптивність дозволяє швидко реагувати на зміни ринкового середовища. Разом ці принципи формують основу для стабільного та системного управління інвестиційним портфелем, підвищуючи його стійкість до волатильності фондового ринку [2, 4, 13].

Водночас, варто зазначити, що кожен принцип має свої обмеження: наприклад, суворе дотримання пріоритету збереження капіталу може обмежувати потенційний прибуток, а адаптивність вимагає постійного моніторингу ринку та ресурсів для своєчасної корекції стратегії. Усвідомлення

цих обмежень дозволяє більш гнучко формувати інвестиційні рішення та підвищувати ефективність управління ризиками.

Базуючись на принципах ризик-менеджменту можна провести систематизацію видів інвестиційних ризиків, які виникають у процесі інвестування на фондовому ринку (табл.2). Визначення та класифікація цих ризиків дозволяє підприємцям та інвесторам більш цілеспрямовано управляти портфелем, використовувати відповідні інструменти хеджування та оптимізувати співвідношення ризику і прибутковості [3, 8, 15].

Таблиця 2.

Основні види інвестиційних ризиків

Види ризиків	Суть ризику	Приклад впливу на портфель
Ринковий ризик	Коливання цін фінансових активів	Зниження вартості акцій чи облігацій
Процентний ризик	Зміни відсоткових ставок	Зменшення доходу по облігаціях
Валютний ризик	Коливання курсів валют	Збитки при конвертації іноземних активів
Ризик ліквідності	Неможливість швидко продати актив без втрат	Утримання активу з низькою ліквідністю
Операційний ризик	Помилки, технічні збої, людський фактор	Втрати через помилкові операції
Психологічний ризик	Паніка або надмірне прийняття ризику	Продаж активів у період ринкової паніки

Перехід до практичного застосування принципів управління ризиками на фондовому ринку природно веде до розгляду хеджування як одного з ключових механізмів. Хеджування – це використання фінансових інструментів для обмеження або нейтралізації небажаних ризиків [16, 17, 20]. Основна мета хеджування – стабілізація фінансових результатів та зниження ймовірності великих втрат.

Таблиця 3.

Основні інструменти хеджування

Інструмент	Характеристика	Роль у захисті капіталу
Ф'ючерси	Стандартизовані строкові контракти на купівлю/продаж активу за фіксованою ціною	Фіксація майбутньої ціни та усунення ризику несприятливих коливань
Опціони	Контракти, що надають право, але не зобов'язання купити або продати актив	Обмеження потенційних збитків з можливістю отримання прибутку
Форварди	Індивідуальні позабіржові контракти	Захист від валютних та процентних ризиків
Інверсні ETF	Біржові фонди, що зростають при падінні базового індексу	Компенсація зниження ринку без строкових контрактів
Диверсифікація	Розподіл інвестицій між різними активами та секторами	Зниження сукупного портфельного ризику

Аналіз основних інструментів хеджування свідчить, що кожен із них виконує специфічну функцію у системі захисту інвестиційного капіталу на фондовому ринку. Ф'ючерси та форварди забезпечують фіксацію майбутніх цін і дозволяють усунути ризик несприятливих ринкових коливань, що є особливо важливим у періоди підвищеної нестабільності. Опціони, на відміну від інших строкових інструментів, надають можливість асиметричного управління ризиком, поєднуючи обмеження потенційних збитків із збереженням можливості отримання прибутку.

Інверсні ETF розширюють інструментарій хеджування, дозволяючи компенсувати падіння ринку без використання строкових контрактів, що підвищує гнучкість управління портфелем. Диверсифікація, хоча й не є класичним деривативним інструментом, виступає базовим елементом зниження сукупного портфельного ризику та доповнює інші методи хеджування.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що ефективний ризик-менеджмент інвестиційного капіталу передбачає комплексне використання різних інструментів хеджування з урахуванням цілей інвестора, структури портфеля та поточної ринкової кон'юнктури. Це забезпечує підвищення стійкості інвестиційних рішень і сприяє збереженню капіталу в умовах волатильного фондового ринку.

Таким чином, системний ризик-менеджмент інвестиційного капіталу є ключовим елементом управління портфелем на фондовому ринку. Принципи управління, класифікація ризиків та використання інструментів хеджування дозволяють знизити негативний вплив волатильності та підвищити прогнозованість фінансових результатів. Особливу роль відіграють опціони, що забезпечують асиметричне управління ризиком і можливість захисту капіталу при одночасному потенціалі прибутку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Keynes, J. M. *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. London: Macmillan, 1936.
2. Markowitz, H. *Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investments*. 2nd ed. New Haven: Yale University Press, 1959.
3. Sharpe, W. F. Capital Asset Prices: A Theory of Market Equilibrium under Conditions of Risk. *The Journal of Finance*, 19(3), 1964, 425–442. URL: <https://doi.org/10.2307/2977928> [дата звернення: 21.01.2026].
4. Fabozzi, F. J. *Capital Markets: Institutions and Instruments*. 5th ed. Pearson, 2015.
5. Hasbrouck, J. *Empirical Market Microstructure: The Institutions, Economics, and Econometrics of Securities Trading*. Oxford University Press, 2007.
6. Lo, A. W. *Adaptive Markets: Financial Evolution at the Speed of Thought*. Princeton University Press, 2017.
7. Ковальчук, С. (2023). Фінансовий маркетинг та перспективи його розвитку в Україні. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 320(4), 165–169. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-320-4-24> [дата звернення: 21.01.2026].
8. Fedyshyn, O., Kovalchuk, S., & Hromova, O. Digital transformation of stock markets: impact on investment capital efficiency. *European Journal of Sustainable Development*, 11(2), 2022, 145–158. URL:

- <https://www.ecsdev.org/ojs/index.php/ejsd/article/view/2414> [дата звернення: 21.01.2026].
9. Fedyshyn, O., & Hromova, O. Investment capital flows under conditions of macroeconomic uncertainty. *Financial Markets and Institutions Journal*, 14(2), 2022, 88–101. URL: <https://www.fmijournal.org/article/view/524> [дата звернення: 21.01.2026].
 10. Fedyshyn, O., Kovalchuk, S., & Shevchuk, T. FinTech and digital tools for investment transparency in emerging markets. *Journal of Financial Innovation*, 9(1), 2023, 50–66. URL: <https://jfi.org/article/view/789> [дата звернення: 21.01.2026].
 11. Kovalchuk, S. V., & Tanasiichuk, A. Analysis of methodological approaches towards assessing conditions of international commodity markets convergence. *European Journal of Sustainable Development*, 10(3), 2021, 214–225. URL: <https://www.ecsdev.org/ojs/index.php/ejsd/article/view/2021> [дата звернення: 21.01.2026].
 12. Fedyshyn, O., & Hromova, O. Digitalization and investment capital impact on stock market dynamics: empirical analysis 2021–2025. *Journal of Finance and Economics*, 15(1), 2025, 101–116. URL: <https://www.jfe.org/article/view/1156> [дата звернення: 21.01.2026].
 13. Бланк І. О. *Управління фінансовими ризиками*. Київ: Ніка-Центр, 2006.
 14. Шелудько В. М. *Фінансовий ринок*. Київ: Знання, 2013.
 15. Майорова Т. В. *Інвестиційна діяльність*. Київ: КНЕУ, 2017.
 16. Діденко О. Є. *Похідні фінансові інструменти*. Київ: КНЕУ, 2012.

FOOD PRODUCTION AND TECHNOLOGIES

УДК 664.664.9

Крушинська Анастасія Сергіївна

студент

Бондаренко Юлія Вікторівна

кандидат технічних робіт, доцент

Національний університет харчових технологій

м. Київ, Україна

РОЗРОБЛЕННЯ РЕЦЕПТУРИ БУЛОЧНОГО ВИРОБУ, ЩО МІСТИТЬ ІЗОЛЯТ СИРОВАТКОВОГО БІЛКА

Анотація: у роботі розроблено булочний виріб для дітей із використанням ізоляту сироваткового білка. Наведено оптимальні технологічні параметри приготування тіста, показано підвищення харчової і біологічної цінності виробу та зниження вмісту солі у готовому виробі.

Ключові слова: булочний виріб, ізолят сироваткового білка, тісто, біологічна цінність, гарбузове насіння.

Здорове харчування в дитячому віці є одним із важливих чинників, що забезпечує повноцінне функціонування органів і систем дитячого організму, а також підвищує його стійкість до впливу хвороботворних факторів [1, с. 47]. Упродовж останніх десятиліть у світі відбулися суттєві зміни харчових звичок і моделей харчування населення, зокрема дітей [2, с. 2].

Перекушування стало практично повсюдною складовою харчування дітей, при цьому занепокоєння викликає не сам факт наявності перекусів, а характер їх організації, якісний склад та енергетичний внесок у добовий раціон [3, с. 1354]. Упродовж останніх десятиліть як діти, так і дорослі під час вибору продуктів для перекусу переважно орієнтуються на смакові характеристики, а не на їхню поживну цінність, що зумовлює домінування в раціоні харчових продуктів з низькою біологічною цінністю [4, с. 82]. У цьому контексті хлібобулочні вироби можуть бути доцільним варіантом перекусу за умови відповідності принципам здорового та збалансованого харчування.

Важливою складовою дитячого харчування є білки, потреба в яких у дітей є вищою, ніж у дорослих, у зв'язку з інтенсивними процесами росту та розвитку. Найбільшою мірою фізіологічним потребам дитячого організму відповідають білки молочного походження. У харчуванні дітей з метою підтримання росту, відновлення м'язової тканини та швидкої компенсації енергетичних витрат доцільним є використання сироваткових білків протягом дня. Сироваткові білки завдяки своїй будові та амінокислотному складу легко перетравлюються, всмоктуються у кров та стають доступними для синтезу м'язового білка. Це є підставою для застосовувати сироваткових білків у складі харчових продуктів рекомендованих дітям для перекусів.

Ізолят сироваткового білка – це білий порошок із ледь солодкуватим молочним смаком, у якому масова частка білка становить 93 %, жиру – не більше 1 %, мінеральних речовин – не більше 2 % та води – не більше 4 %.

Ізолят сироваткового білка характеризується високою біологічною цінністю, обумовленою складом незамінних амінокислот. Амінокислотний склад ізоляту сироваткового білка GermanProt 9000 перевищує амінокислотний склад білка пшеничного борошна (табл. 1), що підтверджує доцільність його застосування для покращання біологічної цінності булочних виробів.

Таблиця 1.

**Амінокислотний склад ізоляту сироваткового білка та білка
пшеничного борошна (г/100 г білка)**

Амінокислота	Ізолят сироваткового білка	Білок пшеничного борошна першого сорту
Ізолейцин	6,8	0,53
Лейцин	10,4	0,813
Лізин	9,2	0,265
Метіонін + Цистеїн	4,3	0,40
Фенілаланін + Тирозин	6,0	0,88
Треонін	6,4	0,318
Триптофан	1,9	0,12
Валін	6,0	0,51

За результатами пробних лабораторних випікань встановлено, що технологічно доцільно у рецептуру булочного виробу включати ізолят сироваткового білка в кількості 10 % до маси борошна.

Виріб рекомендовано виготовляти безопарним способом. З метою зменшення розслаблення тіста під час бродіння, забезпечення зручності формування тістових заготовок та збереження їх формостійкості оптимальною є тривалість бродіння тіста 45–60 хв. Такий режим забезпечує проведення вистоювання тістових заготовок у період максимального виділення вуглекислого газу.

Забезпечення об'єму, формостійкості та пористості виробів з ізолятом при виявленому погіршенні якості тіста відбувається завдяки покращанню газоутримувальної здатності тіста зумовленій тим, що при взаємодії сироваткових білків та білків клейковини, частина білків клейковини переходить у проміжну фазу тіста, підвищуючи поверхневий натяг у тісті, що сприяє кращому утриманню вуглекислого газу.

Важливий аспект у розробленні дитячих хлібобулочних виробів — це контроль за кількістю солі та цукру. У новому булочному виробі з ізолятом сироваткового білка вміст цукру у рецептурі становить 6 % до маси борошна, а солі – 0,8 %, що забезпечує наближення до рекомендованих показників для

дитячого харчування та формування прийнятних смакових властивостей виробу.

Для підвищення харчової цінності та привабливості виробу його рецептуру збагачено насінням гарбуза у кількості 25 % до маси борошна. Гарбузове насіння є джерелом рослинного білка, корисних жирів та біологічно активних речовин і відповідає вимогам шкільного харчування щодо використання насіння у складі хлібобулочних виробів.

Розрахунок харчової цінності розробленого булочного виробу показав, що споживання однієї булочки масою 50 г забезпечує покриття близько 36 % добової потреби дітей у білках. Амінокислотний аналіз білка виробу засвідчив, що всі незамінні амінокислоти, за винятком лізину, повністю покривають потреби дітей віком 10–14 років, при цьому триптофан, важливий для процесів росту, характеризується найвищим амінокислотним скором. Біологічна цінність білка булочки за показником PDCAAS покращилася на 37 %, порівняно з традиційною булочкою без ізоляту та гарбузового насіння. У розробленій булочці вміст солі становить 0,48 г/100 г виробу, що є досить близьким до рекомендованого вмісту солі у хлібобулочних виробих для дітей 0,45 г/100 г виробу та суттєво нижчим, ніж у традиційних булочних виробих. Внесення меншої рецептурної кількості солі не помітно органолептично, оскільки маскується іншими інгредієнтами, а особливо значним вмістом гарбузового насіння. Підібраний рецептурний склад дозволив отримати виріб привабливий за смаковими властивостями для дітей та підвищеної харчової цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. George Loewenstein, Joseph Price, Kevin Volpp Habit formation in children: Evidence from incentives for healthy eating. *Journal of Health Economics*. 2016. Vol. 45. P. 47-54.

2. Bianca M. Onita, Catarina M. Azeredo, Patrícia C. Jaime, Renata B. Levy, Fernanda Rauber, Eating context and its association with ultra-processed food consumption by British children. *Appetite*. 2021. Vol. 157. 105007.
3. Claire N. Tugault-Lafleur, Jane Y. Polsky Temporal snacking patterns among Canadian children and adolescents. *Applied Physiology Nutrition and Metabolism*. 2024. Vol. 49, Issue 10. P. 1353-1362.
4. Noha M. Almoraie, Rula Saqaan, Razan Alharthi, Amal Alamoudi, Lujain Badh, Israa M. Shatwan Snacking patterns throughout the life span: potential implications on health. *Nutrition Research*. 2021. Vol. 91. P. 81-94.

INTERNATIONAL RELATIONS

УДК 338.45:351.74

Кут М. О., Когут-Ференс О. І.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної безпеки та стратегічних студій
Львівський національний університет ім. І. Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6015-5205>

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2782-683X>

ЗАГРОЗИ ТА ВИМІРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Анотація. У статті аналізовано сучасні зовнішні та внутрішні загрози енергетичної безпеки України в умовах геополітичної нестабільності, військової агресії та структурних змін у світовій енергетиці. Особливу увагу приділено впливу війни Росії проти України на функціонування енергетичної системи, зокрема через цілеспрямовані атаки на критичну інфраструктуру, порушення логістичних ланцюгів і залежність від імпорتنих енергоресурсів. У статті сформовано комплексну класифікацію загроз, яка охоплює три основні групи: геополітичні, інфраструктурні та гібридні. Авторкою розроблено багатовимірну систему оцінювання рівня енергетичної безпеки, що включає п'ять ключових вимірів. Такий підхід дозволяє не лише ідентифікувати слабкі місця в системі, а й відстежувати динаміку змін у довгостроковій перспективі.

Ключові слова: енергетична безпека, енергетичні загрози, національна безпека, енергоресурси, стійкість, енергетична стратегія, сучасна система міжнародних відносин.

Kut M. O., Kohut-Ferens O. I.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department

of International Security and Strategic Studies

I. Franko National University of Lviv

THREATS AND DIMENSIONS OF ENSURING THE COUNTRY'S ENERGY SECURITY IN THE MODERN SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS

Abstract. The article analyzes the current external and internal threats to Ukraine's energy security in the context of geopolitical instability, military aggression, and structural changes in the global energy sector. Particular attention is paid to the impact of Russia's war against Ukraine on the functioning of the energy system, in particular through targeted attacks on critical infrastructure, disruption of logistics chains, and dependence on imported energy resources. The article forms a comprehensive classification of threats that includes three main groups: geopolitical (external pressure, energy blackmail, sanctions), infrastructure (network obsolescence, limited system maneuverability, technological obsolescence), and hybrid (information attacks, cyber threats, market manipulation).

The author has developed a multidimensional system for assessing the level of energy security, which includes five key dimensions: infrastructure, resource, economic, environmental, and institutional. This approach allows not only to identify weaknesses in the system, but also to track the dynamics of changes in the long term.

A comprehensive model of state policy in the field of energy security is proposed, which provides for: modernization of energy infrastructure, diversification of energy supply sources, expansion of domestic production, development of energy diplomacy, activation of regional cooperation, stimulation of renewable energy sources (RES) and improvement of energy efficiency.

Strategic priorities for further research are outlined, in particular in the direction of harmonization of national energy policy with European standards, integration into the EU Single Energy Market and construction of a decentralized, sustainable energy system. The article is of practical importance for specialists in the field of national security, energy policy, regional development and international relations.

Keywords: energy security, energy threats, national security, energy resources, sustainability, energy strategy, modern system of international relations.

Постановка проблеми. Енергетична безпека сьогодні виступає однією з ключових складових економічної безпеки держави, адже саме стабільне забезпечення паливно-енергетичними ресурсами є необхідною умовою ефективної роботи всіх сфер економіки та функціонування державних інституцій.

У сучасних реаліях енергетика становить фундамент майже всіх напрямів життєдіяльності, відіграючи не лише провідну роль у розвитку економіки, а й слугуючи опорою для досягнення сталого розвитку суспільства загалом. Водночас забезпечення енергетичних потреб держави не може вважатися абсолютно надійним за умов соціально-політичної нестабільності.

Під впливом глобалізаційних процесів зростає нестійкість, непередбачуваність та агресивність з боку держав – постачальників енергоресурсів, що часто керуються політичними інтересами. Це змушує країни-споживачі енергії активно розвивати власні механізми гарантування енергетичної безпеки, здатні протидіяти зовнішнім викликам, загрозам і ризикам.

Згідно з прогнозами науковців, до 2050 року очікується подвоєння світового попиту на енергоресурси, що актуалізує необхідність комплексного вивчення енергетичної безпеки як важливої складової економічної та національної безпеки держави.

Аналіз наукових досліджень. Теоретичні та методологічні засади енергетичної безпеки в Україні висвітлювалися у працях таких відомих

вітчизняних дослідників, як В. Бараннік, З. Варналій, А. Гальчинський, В. Гейць, М. Земляний, М. Ковалько, Л. Криворучський, В. Лір, Р. Подолець, Ю. Руденко, В. Саприкін, Б. Стогній, О. Суходоля, А. Сухоруков, В. Точілін, А. Шевцов, А. Шидловський.

Попри значний науковий доробок, окремі аспекти, зокрема питання ідентифікації основних загроз та шляхів гарантування енергетичної безпеки, залишаються недостатньо дослідженими.

Особливої актуальності питання енергетичної безпеки набуло після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році, що спричинило масштабні руйнування енергетичної інфраструктури, перебої з постачанням електроенергії, газу та палива, а також загостило виклики в енергетичному секторі на загальноєвропейському рівні. У цьому контексті енергетична безпека розглядається не лише як питання національного виживання, але й як ключовий елемент геополітичної стабільності, економічної стійкості та соціального добробуту.

У сучасних умовах важливо не тільки мінімізувати залежність від імпортованих енергоносіїв, але й забезпечити стабільність функціонування енергетичної системи, її адаптивність до зовнішніх шоків та здатність до швидкого відновлення. Це вимагає переосмислення підходів до управління енергетичними ризиками, модернізації нормативно-правової бази, посилення регіонального та міжнародного співробітництва у сфері енергетики.

Метою статті є дослідити сучасні загрози енергетичній безпеці України, визначити ключові чинники її вразливості та запропонувати ефективні шляхи зміцнення енергетичної стійкості держави в умовах затяжної воєнної агресії та глобальних трансформацій енергетичного ландшафту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання енергетичної безпеки досліджувалися в роботах таких учених, як В. Геєць, Н. Шульга, .
Методологічною основою дослідження є системний підхід, що дозволяють комплексно розглядати фактори впливу на енергетичну стабільність держави.

Застосовано методи порівняльного аналізу, експертного оцінювання та індикативного моделювання.

За результатами узагальнення напрацювань українських та зарубіжних фахівців, запропоновано таке ви-значення енергетичної безпеки, що задає як межі, так і основні складові частини представлення об'єкта управління у сфері енергетичної безпеки. Так, енергетична безпека – це спроможність технічно надійним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом задовольняти потреби суспільства в енергоресурсах, забезпечувати стале функціонування національної економіки в нормальних і кризових умовах, захищати суверенітет держави у формуванні та здійсненні політики захисту національних інтересів [1, с. 10; 4]

Енергетична безпека – це здатність держави гарантувати стабільне, ефективне, доступне та безпечне постачання енергоресурсів для задоволення потреб суспільства та економіки. Сучасні виклики енергетичній сфері характеризуються високим ступенем складності, непередбачуваністю та багатовимірністю. Усі загрози умовно поділяються на зовнішні та внутрішні, при цьому дедалі частіше виникають гібридні загрози, що перетинають традиційні межі цієї класифікації.

До зовнішніх загроз можна віднести воєнні конфлікти, анексії територій, гібридна агресія та порушення міжнародного права (як у випадку агресії РФ проти України) стають прямою загрозою для енергетичної інфраструктури: атакуються електростанції, газові хаби, лінії передачі. Окрім фізичних атак, агресор може застосовувати енергію як інструмент тиску – наприклад, через припинення постачання або підвищення цін.

Наявність монопольного постачальника (як Росія на газовому ринку Європи до 2022 року) створює високі ризики шантажу, політичного впливу та економічної залежності. Умови контрактів часто використовуються як інструмент втручання у внутрішню політику країн-споживачів.

Фінансові та енергетичні кризи, зміни політики ОПЕК+, зростання попиту на ринках Азії, кліматичні катастрофи – усе це впливає на вартість енергоносіїв,

особливо для країн, залежних від імпорту. Україна вразлива до таких коливань через нестабільну валюту та обмежені фінансові резерви.

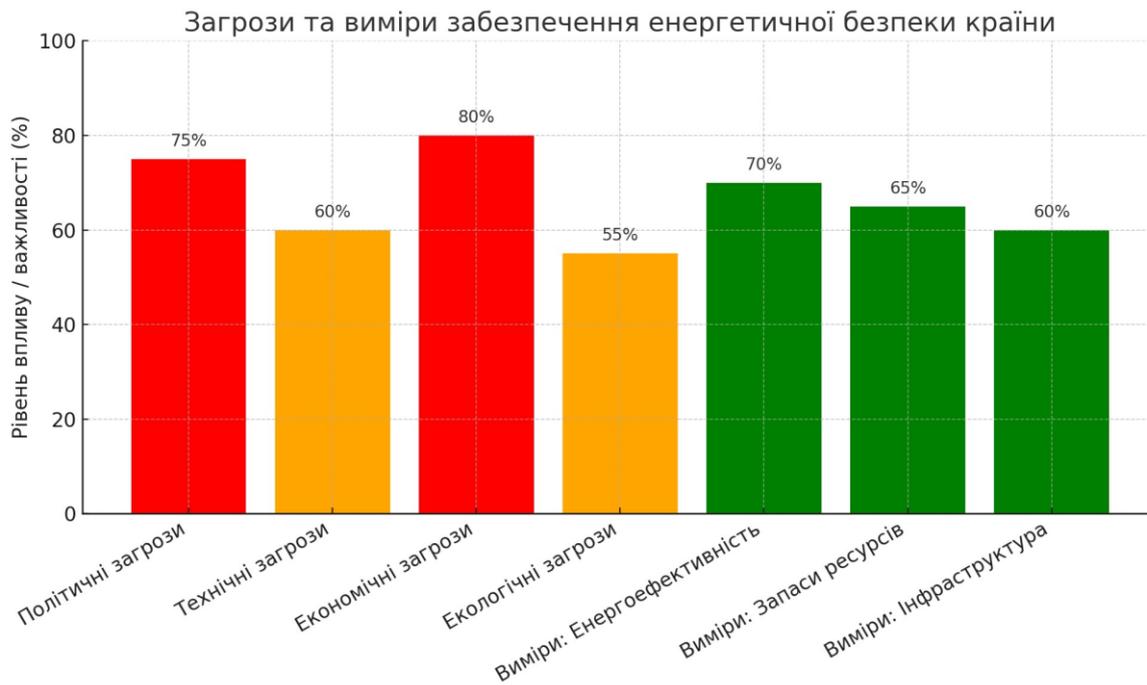
Внутрішні загрози, це в першу чергу відсутність належної модернізації, оскільки більшість енергетичних об'єктів в Україні побудовано ще в радянські часи. Це призводить до частих аварій, втрат енергії, високих експлуатаційних витрат. Особливо критичною є ситуація в теплокомуненерго та електромережах.

Україна значною мірою залежить від імпорту нафти, нафтопродуктів, ядерного пального. У критичних ситуаціях (війна, блокади, санкції) ця залежність може спричинити дефіцит або повне припинення постачання. Навіть газ власного видобутку не завжди покриває внутрішній попит у пікові періоди. Україна залишається однією з найбільш енергозатратних економік Європи за одиницю ВВП. Недосконалість енергоменеджменту, низький рівень термомодернізації будівель, застарілі технології в промисловості та житлово-комунальному господарстві призводять до марнотратства ресурсів.

Низький рівень інституційної довіри, політична залежність регуляторів, непрозорість тарифоутворення, корупційні схеми в енергокомпаніях – усе це послаблює ефективність ринку та демотивує інвесторів. Особливо вразливими є державні енергетичні підприємства, які часто працюють у збиток або використовуються для політичного впливу.

Зображена діаграма, ілюструє умовний рівень впливу загроз та важливість основних вимірів забезпечення енергетичної безпеки країни.

- Червоний колір — типи загроз (політичні, технічні, економічні, екологічні).
- Зелений колір — ключові виміри (енергоефективність, запаси ресурсів, інфраструктура).

Окрім традиційних загроз, сучасна енергетика стикається з новими – гібридними формами деструкції:

- кібератаки на енергосистему (наприклад, атака на Укренерго у 2015 році);
- інформаційні операції, спрямовані на дискредитацію реформ, посилення паніки серед населення;
- маніпуляції на ринку (спекулятивні закупівлі, саботаж на біржах, фіктивні імпортери);
- екологічні ризики – зміни клімату підвищують частоту екстремальних погодних явищ, що негативно впливають на ГЕС, АЕС, вітрові станції.

Для об'єктивного оцінювання рівня енергетичної безпеки запропоновано систему індикаторів, що охоплюють п'ять ключових вимірів, які представлені в Таблиці 1.

Виміри енергетичної безпеки

Вимір	Сутність виміру	Основні індикатори оцінки
1. Інфраструктурний	Стан, надійність і захищеність енергетичних об'єктів та систем	- частка зношеного обладнання - частота аварій - рівень інвестицій у модернізацію
2. Ресурсний	Доступність і стабільність постачання енергоресурсів	- рівень імпортозалежності - обсяг внутрішнього видобутку - запаси енергоносіїв
3. Економічний	Фінансова стабільність енергетичного сектору та доступність енергії для споживачів	- частка витрат на енергію в структурі ВВП - рівень тарифів - рентабельність підприємств
4. Екологічний	Вплив енергетики на довкілля, сталість розвитку	- викиди CO ₂ на одиницю ВВП - частка ВДЕ в енергобалансі - показники енергоефективності
5. Інституційний	Ефективність державного управління, регулювання та протидія загрозам	- індекс якості регулювання - рівень прозорості ринку - наявність стратегічних документів

Забезпечення енергетичної безпеки в Україні в умовах затяжної військової агресії та глобальних трансформацій вимагає не лише сукупності технічних або економічних заходів, а й добре скоординованого політичного управління, здатного забезпечити стратегічну сталість, інституційну спроможність та адаптивність до нових викликів. Нижче докладно розкрито ключові елементи ефективної політики в сфері енергетичної безпеки:

1. Формування довгострокової Енергетичної стратегії України до 2050 року

Україна потребує цілісного стратегічного бачення розвитку енергетичного сектору, яке б відповідало сучасним викликам, міжнародним зобов'язанням та кліматичним цілям. Довгострокова стратегія має:

- ґрунтуватися на сценаріях розвитку (Low carbon, Security oriented, Market driven);
- визначати пріоритетні напрями інвестицій та технологічного розвитку;

- узгоджуватися з кліматичними цілями Паризької угоди та Європейського зеленого курсу;
- враховувати воєнні ризики, включаючи фактори окупації, обмеженого доступу до активів, деструкції інфраструктури;
- бути адаптивною — із періодичним переглядом у зв'язку з безпековою та економічною динамікою.

Ключовим викликом є політична консолідація та міжвідомча координація для втілення цілей Стратегії на практиці.

2. Інтеграція до європейського енергетичного ринку

Європейська інтеграція в енергетичній сфері – це не лише питання технічної синхронізації, а й правової, інституційної та ринкової гармонізації. Після синхронізації з європейською енергосистемою ENTSO-E у 2022 році Україна отримала унікальний шанс:

- брати участь у єдиному ринку електроенергії ЄС;
- знижувати залежність від колишніх пострадянських енергетичних зв'язків;
- запроваджувати механізми енергетичного ціноутворення відповідно до європейських правил;
- долучатися до механізмів підтримки, таких як Європейський механізм солідарності.

Важливо: адаптація національного енергетичного законодавства до *acquis communautaire* потребує політичної волі та інституційної готовності.

3. Створення умов для приватних інвестицій у ВДЕ та енергозбереження

Частка приватного сектору є визначальною для розвитку «зеленої» енергетики. Україна має суттєвий потенціал сонячної, вітрової та біоенергетики, але для його реалізації необхідно:

- гарантувати інвесторам правову визначеність, захист контрактів, передбачувану тарифну політику;
- перейти від моделі «зеленого тарифу» до конкурентних аукціонів та контрактів на різницю (CfD);

- забезпечити ефективну сертифікацію та облік енергії з ВДЕ;
- створити систему податкових і фінансових стимулів (наприклад, зелені облігації, державні гарантії);
- посилити роль муніципалітетів як замовників енергоефективних проєктів (ESG-підходи).

Ризики: невизначеність післявоєнного відновлення, високі воєнні премії для інвесторів, політична нестабільність.

4. Розвиток стійкої енергетичної дипломатії

Енергетична дипломатія має відігравати дедалі важливішу роль у просуванні національних інтересів на міжнародній арені, особливо в контексті:

- участі в міжнародних енергетичних коаліціях (Ініціатива трьох морів, Енергетичне співтовариство, CESEC);
- координації дій з ЄС у рамках санкційної політики проти енергетичних інструментів РФ;
- просування українського потенціалу як експортера «зеленої» енергії до Європи (H2, біомаса, сертифікати походження);
- налагодження двосторонніх угод з країнами-партнерами для постачання технологій, фінансування, стратегічних ресурсів (зокрема, уран, водень, критичні метали);
- захисту енергетичних об'єктів як частини критичної інфраструктури в рамках міжнародного права.

Завдання: формувати корпус професійної енергетичної дипломатії, підтримувати аналітичні центри, розвивати публічну дипломатію у сфері клімату й енергетики.

На сьогоднішній день, можна запропонувати комплексну модель державної політики у забезпеченні енергетичної безпеки, яка охоплює такі ключові напрями:

1. Модернізація енергетичної інфраструктури. Дослідження показують, що значна частина енергетичних потужностей України зношена та морально застаріла. Відновлення та оновлення електричних мереж,

генераційних потужностей, теплотрас і газотранспортної системи — критично необхідні для підвищення стійкості до зовнішніх і внутрішніх загроз. Модернізація має включати впровадження «розумних мереж» (smart grids), автоматизацію управління, цифрову діагностику стану систем.

2. Диверсифікація джерел постачання енергії. Монозалежність від обмеженого кола зовнішніх постачальників (як це було з російським газом) створює критичні вразливості. Диверсифікація передбачає розширення імпорتنих маршрутів (наприклад, через LNG-термінали ЄС), зміцнення зв'язків із європейською енергетичною системою ENTSO-E, створення стратегічних резервів.

3. Розширення внутрішнього видобутку. Україна володіє значним потенціалом у сфері видобутку природного газу, урану, вугілля та біомаси. Посилення державної підтримки розвідки та розробки нових родовищ, дерегуляція й удосконалення законодавства у сфері надрокористування сприятимуть підвищенню частки національних енергоресурсів у загальному балансі.

4. Розвиток енергетичної дипломатії. У сучасних геополітичних умовах енергетична політика стає інструментом зовнішньої політики. Україна має активізувати свою участь у міжнародних платформах (Ініціатива трьох морів, Енергетичне співтовариство ЄС), вести переговори про енергетичні альянси, узгоджувати політику санкцій проти держав-агресорів.

5. Активізація регіонального співробітництва. Енергетична безпека має регіональний вимір – як у межах країни, так і в межах Центрально-Східної Європи. Координація між сусідніми державами, участь у регіональних енергетичних проєктах (наприклад, коридори північ–південь), а також підтримка децентралізованих проєктів у громадах дозволяють підвищити адаптивність системи.

6. Стимулювання розвитку відновлюваних джерел енергії (ВДЕ). Зменшення залежності від викопних палив – стратегічний пріоритет для України. Розвиток сонячної, вітрової, біоенергетики не лише зміцнює

екологічну та енергетичну безпеку, а й відкриває нові можливості для залучення інвестицій та створення робочих місць. Необхідне реформування підходів до «зеленого тарифу» та інтеграція ВДЕ в загальну енергосистему.

7. Підвищення енергоефективності. Скорочення споживання енергії – найшвидший і найдешевший шлях до зміцнення енергетичної безпеки. Заходи з енергомодернізації будівель, стимулювання енергозбереження в промисловості та транспорті, популяризація енергоаудиту – усе це дозволяє скоротити навантаження на інфраструктуру та бюджет.

Таким чином, запропонована модель поєднує коротко- та довгострокові підходи, враховує міжнародний досвід і відповідає сучасним викликам, що стоять перед Україною в умовах війни та післявоєнної відбудови.

Висновки. Енергетична безпека – це не лише питання енергії як ресурсу, а й як інструменту національної суб'єктності, економічної незалежності та стратегічного виживання. Забезпечити її можливо лише шляхом поєднання інфраструктурного розвитку, ринкових механізмів, інституційної спроможності та активної участі у міжнародному енергетичному порядку денному.

Енергетична безпека є багатовимірним явищем, що формується під впливом широкого кола загроз. Для її забезпечення держава має здійснювати системний моніторинг, удосконалювати інституційне середовище, інвестувати в модернізацію інфраструктури та підвищення енергоефективності. В умовах війни та нестабільності політика енергетичної безпеки набуває статусу пріоритетної складової державного управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Енергетична безпека України: методологія системного аналізу та стратегічного планування : аналіт. доп. /зазаг. ред. О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2020. 178 с

2. Геєць В. М. Моделивання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк. – Харків : ВД "ИнЖЕК", 2006. – 240 с.
3. Енергетична стратегія України до 2035 року «безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність». – Кабінет Міністрів України, 2017.
4. Когут-Ференс О., Колотило А. Д. Цифрова енергетика, як ключова складова сучасної світової енергосистеми. *Modern Economics*. 2023. № 39(2023). С. 62-68. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V39\(2023\)-09](https://doi.org/10.31521/modecon.V39(2023)-09).
5. Черняк Г. М. Оцінювання рівня економічної безпеки енергетичних підприємств в умовах євроінтеграції / Г. М. Черняк // Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". - 2015. - № 12. - С. 159-166. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2015_12_26
6. Daniel Yergin. *The new map: energy, climate and the clash of nations* New York, NY: Penguin Press, 2021. https://www.researchgate.net/publication/360875649_Daniel_Yergin_The_new_map_energy_climate_and_the_clash_of_nations_New_York_NY_Penguin_Press_2021
7. *Global Energy Security and the Political Economy of Energy*. – 2023. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/10/world-energy-outlook-2023_8f84cf68/827374a6-en.pdf

MANAGEMENT, PUBLIC ADMINISTRATION AND GOVERNANCE

УДК 658.8:339.138

Ковальчук Світлана Володимирівна

доктор економічних наук, професор

Хмельницький університет управління та права

імені Леоніда Юзькова

м. Хмельницький, Україна

Загороднюк Максим Юрійович,

Лазуренко Дмитро Георгійович

здобувачі вищої освіти

Хмельницький кооперативний

торговельно-економічний інститут

м. Хмельницький, Україна

ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ПРОДАЖІВ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА НА ЗАСАДАХ ОМНІКАНАЛЬНОГО ПІДХОДУ

Анотація. Тези присвячені дослідженню організації ефективної системи продажів у торговельних підприємствах на засадах омніканального маркетингу. На прикладі ТОВ «Ексклюзив-17» та ТМ «OBZOR» проаналізовано сучасні підходи до інтеграції каналів продажів, управління взаємодією з клієнтами та оптимізації комерційних процесів. Робота підкреслює роль цифрових

технологій і стратегій омніканального маркетингу у підвищенні ефективності продажів та конкурентоспроможності підприємств.

Ключові слова: омніканальний підхід, система продажів, торговельне підприємство, управління каналами, клієнтський досвід.

Сучасний ринок роздрібної торгівлі характеризується високою конкуренцією, динамічними змінами попиту, зростанням значення цифрових каналів продажів та невизначеністю, пов'язаною з глобальними кризами [1; 4; 7]. Після пандемії COVID-19 підприємства змушені адаптуватися до нових моделей поведінки споживачів, що активно використовують онлайн-канали для здійснення покупок, а також підвищених вимог до безпеки та швидкості обслуговування [4].

У контексті воєнної агресії РФ українські торговельні підприємства, такі як ТОВ «Ексклюзив-17» і ТМ «OBZOR», стикаються з додатковими викликами: перебоями у постачанні, коливанням цін на товари, ризиками логістики та зміною структури споживчого попиту. В таких умовах інтеграція офлайн і онлайн-каналів продажів стає не лише конкурентною перевагою, а й необхідною умовою забезпечення стійкості бізнесу, високого рівня обслуговування клієнтів, оптимізації витрат і підтримки фінансової стабільності [2; 5; 11].

Омніканальний маркетинг дозволяє підприємствам формувати цілісний та безшовний клієнтський досвід, підвищувати лояльність покупців, забезпечувати повторні покупки та швидко адаптуватися до змін зовнішнього середовища, що особливо актуально у періоди постковідної адаптації та воєнної невизначеності [3; 6; 12].

Метою дослідження є аналіз методів формування ефективної системи продажів торговельного підприємства на засадах омніканального маркетингу та розробка практичних рекомендацій для підвищення адаптивності бізнесу в умовах постковідної трансформації та воєнної невизначеності.

Завдання дослідження, які дозволяють реалізувати його мету:

1. Дослідити теоретико-методичні засади омніканального маркетингу та його вплив на ефективність системи продажів [1; 3; 6].

2. Проаналізувати організаційно-управлінську діяльність ТОВ «Ексклюзив-17» та ТМ «OBZOR», враховуючи зовнішні та внутрішні чинники впливу на управлінські рішення в умовах постковідної адаптації та воєнної агресії РФ [2; 5; 11].

3. Розробити рекомендації щодо інтеграції офлайн та онлайн-каналів продажів для підвищення стійкості бізнесу та якості обслуговування клієнтів [4; 12].

Реалізація завдань дослідження передбачає послідовний аналіз сучасного ринку роздрібною торгівлі, динаміки споживчої поведінки, особливостей функціонування ТОВ «Ексклюзив-17» та ТМ «OBZOR», а також застосування принципів омніканального маркетингу для оптимізації системи продажів. Наступний розділ присвячений характеристиці сучасного стану ринку, визначенню ключових цифрових і традиційних каналів збуту та їх ролі у формуванні цілісного клієнтського досвіду.

Омніканальний маркетинг є сучасною концепцією управління продажами та взаємодією з клієнтами, яка інтегрує усі наявні канали комунікації та продажів у єдину систему для створення безшовного клієнтського досвіду [5; 6]. Його сутність полягає у забезпеченні максимальної доступності продуктів і послуг, синхронізації офлайн та онлайн-каналів та підвищенні рівня персоналізованого обслуговування [6; 7].

В умовах постковідної адаптації споживачі значно активніше використовують цифрові канали для купівлі товарів, що зумовлює необхідність інтеграції електронної комерції у традиційні торговельні процеси [1; 4; 7]. Омніканальний підхід дозволяє підприємствам оперативно реагувати на зміни попиту, оптимізувати управління запасами, скорочувати витрати на маркетинг та підвищувати лояльність клієнтів [3; 5].

Наукові дослідження свідчать, що інтеграція каналів продажів сприяє зростанню обсягів реалізації та ефективності системи продажів: підвищується

коефіцієнт повторних покупок, покращується клієнтський досвід і зменшуються втрати через неефективну комунікацію між каналами [3; 4; 11]. У контексті воєнної агресії РФ та економічної нестабільності в Україні омніканальний маркетинг стає не лише інструментом підвищення конкурентоспроможності, а й механізмом забезпечення стійкості бізнесу та зниження ризиків перебоїв у постачанні, коливання цін і зміни структури споживчого попиту [2; 5].

У табл. 1 узагальнено ключові принципи омніканального маркетингу та їх вплив на ефективність системи продажів.

Таблиця 1.

Ключові принципи омніканального маркетингу та їх вплив на ефективність системи продажів

Принцип омніканального маркетингу	Суть принципу	Вплив на ефективність продажів
Інтеграція каналів	Синхронізація онлайн і офлайн-каналів у єдину систему	Забезпечує безшовний клієнтський досвід та підвищує лояльність
Персоналізація	Використання даних клієнтів для індивідуалізованих пропозицій	Збільшує конверсію та повторні покупки
Доступність	Надання продуктів у зручний час і через зручний канал	Підвищує обсяг продажів та задоволеність клієнтів
Аналітика	Відстеження взаємодій і продажів у всіх каналах	Оптимізує маркетингові та управлінські рішення
Адаптивність	Гнучка зміна каналів і пропозицій відповідно до ринкових змін	Підвищує стійкість підприємства в умовах криз

Таким чином, проведений теоретичний аналіз демонструє, що омніканальний маркетинг є критично важливим інструментом підвищення ефективності системи продажів, особливо в умовах динамічних змін ринку, постковідної адаптації та воєнної невизначеності [3; 5; 6].

Для ефективного впровадження омніканального підходу необхідно чітко визначити всі доступні канали продажів та їхні основні функції, а також оцінити їхній внесок у формування цілісного клієнтського досвіду. На основі

аналізу діяльності ТОВ «Ексклюзив-17» та ТМ «OBZOR» представлені основні канали продажів та їх інтеграція в омніканальну систему наведені у табл. 2.

Таблиця 2.

**Канали продажів та їх інтеграція в омніканальну систему ТОВ
«Ексклюзив-17» та ТМ «OBZOR»**

Канал продажів	Форма	Основні функції	Вплив на ефективність продажів
Фізичні магазини	Офлайн	Прямий контакт із клієнтом, презентація товару	Підвищує довіру, формує клієнтський досвід
Інтернет-магазин	Онлайн	Замовлення та доставка товарів, онлайн-консультації	Збільшує охоплення, спрощує процес покупки
Соцмережі (Facebook, Instagram)	Онлайн	Промоція, реклама, комунікація з клієнтами	Підвищує впізнаваність бренду, залучає нових клієнтів
Маркетплейси	Онлайн	Продаж через сторонні платформи (Rozetka, Prom.ua)	Додатковий канал для збільшення обсягів продажів
Мобільний додаток	Онлайн	Замовлення, акції, персоналізовані пропозиції	Зручність для клієнтів, підвищує лояльність
Call-центр / чат-бот	Онлайн / офлайн	Консультації, підтримка клієнтів, обробка замовлень	Покращує якість обслуговування, швидкість реакції

Інтеграція онлайн- і офлайн-каналів у єдину омніканальну систему дозволяє підприємству формувати цілісну систему продажів, де різні канали підтримують один одного, а клієнт отримує безшовний досвід незалежно від обраного способу взаємодії. Для ТОВ «Ексклюзив-17» та ТМ «OBZOR» така інтеграція стала особливо важливою в умовах постковідної адаптації, коли споживачі віддають перевагу онлайн-покупкам, та у період воєнної агресії РФ, яка створює додаткові виклики для логістики, постачання та коливання попиту.

Завдяки омніканальному підходу підприємство може одночасно підвищувати обсяг продажів, забезпечувати лояльність клієнтів та оптимізувати витрати на маркетинг, швидко реагуючи на зміни зовнішнього середовища та непередбачувані ситуації. Наступним логічним кроком є детальний аналіз ефективності кожного каналу та їх взаємодії з позицій формування продажів,

адаптації бізнес-процесів до змін ринку і забезпечення стійкості підприємства. Результати такого аналізу представлені у табл. 3.

Таблиця 3.

Вплив каналів продажів на ефективність системи продажів підприємства

Канал продажів	Показники ефективності	Переваги	Недоліки
Фізичні магазини	Обсяг продажів, кількість клієнтів	Безпосередній контакт, демонстрація товару	Високі витрати на оренду та персонал
Інтернет-магазин	Кількість онлайн-замовлень, конверсія	Широке охоплення, доступність 24/7	Залежність від логістики та технічних проблем
Соцмережі	Залучення нових клієнтів, охоплення постів	Висока інтерактивність, швидке реагування	Конкуренція за увагу користувачів, потребує контенту
Маркетплейси	Продажі через сторонні платформи	Додаткові канали продажів	Комісії, обмежений контроль за клієнтським досвідом
Мобільний додаток	Лояльність клієнтів, повторні покупки	Персоналізовані пропозиції	Необхідність розвитку та підтримки технології
Call-центр / чат-бот	Час обробки замовлень, задоволеність клієнтів	Підтримка клієнтів, швидке реагування	Витрати на персонал або розробку ботів

На основі табл.2-3 можна перейти до практичного аналізу омніканальної системи продажів на прикладі ТОВ «Ексклюзив-17» та ТМ «OBZOR», оцінювання їхньої ефективності, визначення сильних і слабких сторін, а також розробки рекомендацій щодо оптимізації каналів продажів та інтеграції нових інструментів цифрового маркетингу (табл.4).

Добре, ось підготовлена **Таблиця 3: Ефективність каналів продажів ТОВ «Ексклюзив-17» та ТМ «OBZOR»** у тезовій формі з коментарями. Вона враховує офлайн та онлайн канали, взаємодію між ними, лояльність клієнтів та оптимізацію витрат:

Канал продажів	Основні показники	Взаємодія з іншими каналами	Вплив на лояльність клієнтів	Оптимізація витрат
Офлайн-магазини	Обсяг продажів, конверсія відвідувачів, середній чек	Підтримують онлайн-канали через pick-up, промоакції	Висока через прямий контакт, можливість персоналізації	Витрати на утримання приміщень та персонал, але зростає ефективність при інтеграції
Інтернет-магазин	Трафік, конверсія, середній чек онлайн	Синхронізація з офлайн: click&collect, промоакції	Середня, можливість швидких комунікацій і акцій	Витрати на рекламу та логістику, оптимізуються через аналітику
Соцмережі та месенджери	Кількість звернень, engagement, CTR	Підтримка онлайн та офлайн каналів, комунікація акцій	Висока через швидку відповідь та інформування	Мінімальні прямі витрати, висока ефективність при таргетованих кампаніях
Маркетплейси	Обсяг продажів, рейтинг, відгуки	Додатковий канал продажів, інтеграція з онлайн-магазином	Середня через відсутність прямого брендування	Витрати на комісії маркетплейсу компенсуються охопленням нових сегментів
E-mail/Push-розсилки	Відкриття листів, CTR, повторні покупки	Підтримка продажів через всі канали	Висока, формує повторні покупки та нагадування	Витрати на CRM та контент, висока рентабельність

Інтеграція всіх каналів дозволяє формувати єдину омніканальну систему продажів, де кожен канал підсилює інший, підвищуючи обсяги продажів, лояльність та ефективність витрат. Особливо важливо у постковідний період та умовах воєнної невизначеності, коли необхідна швидка адаптація до змін попиту та логістики.

Проведені дослідження дають можливість сформулювати висновки та рекомендації стосовно покращення торговельного бізнесу на засадах омніканального підходу:

1. Омніканальний підхід дозволяє підприємствам інтегрувати офлайн- та онлайн-канали продажів у єдину систему, що забезпечує безшовний клієнтський досвід і підвищує лояльність споживачів [5; 6].

2. Постковідна трансформація поведінки споживачів, зокрема переорієнтація на онлайн-покупки та очікування швидкого обслуговування, робить омніканальну стратегію ключовою для підтримки конкурентоспроможності [1; 4].

3. Воєнна агресія РФ створює додаткові виклики для логістики, постачання та структури попиту; омніканальна система дозволяє гнучко реагувати на перебої та зміни ринку, забезпечуючи стійкість бізнесу [2; 5].

4. Ефективність системи продажів залежить від взаємодії каналів, правильного розподілу ресурсів та оптимізації маркетингових витрат, що сприяє максимізації обсягів продажів та фінансової стабільності підприємства [3; 6].

Для покращення торговельного бізнесу на засадах омніканального підходу керівництву підприємства необхідно:

1. Підтримувати постійний моніторинг ефективності онлайн- і офлайн-каналів продажів та їх взаємодії для оперативного коригування стратегії.

2. Розвивати цифрову інфраструктуру та інструменти аналітики для відстеження поведінки споживачів, прогнозування попиту та оптимізації асортименту.

3. Використовувати омніканальні комунікаційні кампанії для формування лояльності клієнтів та стимулювання повторних покупок.

4. Забезпечити гнучкість логістичних процесів та адаптацію бізнес-моделі до змін зовнішнього середовища, включаючи постковідну поведінку споживачів та наслідки воєнної агресії.

5. Інтегрувати програму навчання персоналу для підвищення компетентності у взаємодії з клієнтами через різні канали.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бажеріна, К. В., Гнітецький, Є. В. Особливості формування інтегрованих маркетингових комунікацій для інноваційних товарів. *Економіка*.

- Управління. Інновації. Серія: Економічні науки*, 2010, No 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_2_4 [дата звернення: 29.04.2024]
2. Всеканалність. Вікіпедія. URL: <http://surl.li/hzuqun>
 3. Герчаківський, О. Аналіз впливу маркетингових комунікацій на споживачів в ритейлі: переваги та недоліки інтегрованої маркетингової стратегії. *Академічні візії*, 2023, No 17. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/244> [дата звернення: 05.04.2024]
 4. Гуменна, О. В. Сучасні інструменти цифрового маркетингу в системі інтегрованих маркетингових комунікацій. *Наукові записки НАУКМА. Економічні науки*, 2016, No 1(1), 48–53. DOI: <https://doi.org/10.18523/2519-4739112016124787>
 5. Ковальчук, С. В. Омніканальність як актуальна концепція ведення бізнесу. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*, No 81, 2025, 21–26. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-econom/article/view/1772>
 6. Коротун, О., Збирит, С., Мартинюк, А. Омніканальний маркетинг: створення цілісної взаємодії між брендом та споживачем. *Економіка та суспільство*, (63), 2024. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-20> [дата звернення: 21.01.2026]
 7. Що таке омніканальний маркетинг і чому він важливий для вашого бізнесу? MARKETER.UA. 13.09.2021. URL: <https://marketer.ua/ua/what-is-omnichannel-marketing/>
 8. Cao, L. The Impact of Cross-Channel Integration on Retailers' Sales Growth. *Journal of Retailing*, 2016, 91(2), 198–216.
 9. Cummanis, S., Dixon, A., Peltier, J. Omni-channel research frameworks in sales management. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 2014, Vol. 10, 1–25.
 10. Fois, D. Omnichannel CX: How To Overcome Technology's Artificial Divide And Succeed At Being Seamless. 2018. URL: <https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2018/06/15/omnichannel-cx->

how-to-overcometechnologys-artificial-divide-and-succeed-at-being-seamless/?sh=5a6d9ff3205 [дата звернення: 26.04.2024]

11. Kovalchuk S., Tsurska B., Nianko V., Katkova T., Baran R. Prospects of the marketing communication development of trade enterprises in current conditions. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 44(2), 201–208, 2022. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2022.21>
12. Mediatelly (2023). Omnichannel Pharma Marketing Strategies: Driving Success in the Digital Era. URL: <https://blog.mediatelly.co/omnichannel-pharma> [дата звернення: 20.04.2024].
13. What is omnichannel marketing? URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/mckinsey-explainers/what-is-omnichannel-marketing> [дата звернення: 27.04.2024].

Ковальчук Світлана Володимирівна

доктор економічних наук, професор

Ходжа Лаура Таджиддінівна

здобувачка вищої освіти

Хмельницький університет управління та права

імені Леоніда Юзькова

м. Хмельницький, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ СУЧАСНОГО КЕРІВНИКА АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ДИНАМІЧНИХ ЗМІН

Анотація. У роботі досліджено особливості організації роботи сучасного керівника аграрного підприємства в умовах динамічних змін зовнішнього середовища. Обґрунтовано, що посилення конкуренції на аграрному ринку, цифровізація управлінських процесів, нестабільність макроекономічних умов та зростання вимог до ефективності використання ресурсів зумовлюють необхідність трансформації управлінських підходів. На матеріалах ТОВ «А. С. Лабораторія» проаналізовано ключові напрями управлінської діяльності керівника, зокрема планування, організацію, мотивацію персоналу, координацію бізнес-процесів і контроль результатів. Визначено роль управлінської компетентності керівника у забезпеченні адаптивності підприємства, підвищенні операційної ефективності та досягненні стратегічних цілей розвитку аграрного підприємства. Отримані результати можуть бути використані в управлінській практиці аграрних підприємств для вдосконалення організації роботи керівного складу.

Ключові слова: аграрне підприємство, керівник підприємства, організація управлінської діяльності, управлінські функції, адаптивне управління, цифровізація, бізнес-процеси, ефективність управління.

Сучасний аграрний сектор функціонує в умовах постійних економічних, технологічних та організаційних трансформацій, що зумовлює необхідність перегляду традиційних підходів до управління підприємствами [2; 5]. Додатковими дестабілізуючими чинниками стали наслідки пандемії COVID-19, які актуалізували потребу в адаптації бізнес-процесів, дистанційних формах управління та підвищенні гнучкості організаційних структур, а також запровадження воєнного стану, що суттєво ускладнило умови господарської діяльності аграрних підприємств.

Динамічні зміни ринкового середовища, коливання цін на аграрну продукцію, порушення логістичних ланцюгів, обмеження доступу до ресурсів, вплив глобалізаційних процесів і впровадження цифрових технологій істотно підвищують вимоги до професійних та управлінських компетенцій керівників аграрних підприємств [3; 6]. У таких умовах особливого значення набувають управлінська гнучкість, антикризове мислення та здатність оперативно приймати рішення в умовах невизначеності.

Особливої актуальності набуває проблема організації роботи керівника, який повинен забезпечувати узгодженість стратегічних і оперативних рішень, ефективне використання обмежених ресурсів та адаптацію підприємства до змін зовнішнього середовища в умовах постковідної трансформації та воєнних ризиків [1; 4]. Для аграрних підприємств, зокрема ТОВ «А. С. Лабораторі», ефективність управлінської діяльності керівника безпосередньо впливає на результативність виробничих процесів, збереження кадрового потенціалу, конкурентоспроможність і фінансову стійкість підприємства. У зв'язку з цим дослідження організації роботи сучасного керівника аграрного підприємства є своєчасним і має важливе теоретичне та практичне значення.

Мета дослідження є аналіз організації та методів роботи сучасного керівника в умовах динамічних змін, а також обґрунтування практичних рекомендацій щодо їх удосконалення на прикладі ТОВ «А. С. Лабораторі».

Для досягнення поставленої мети в роботі передбачається розв'язання таких **завдань**:

1) дослідити теоретико-методичні засади діяльності сучасного керівника в умовах динамічних змін зовнішнього середовища;

2) проаналізувати організаційно-управлінську діяльність та умови функціонування ТОВ «А. С. Лабораторі», зокрема зовнішні й внутрішні чинники впливу на управлінські рішення;

3) оцінити застосовувані на підприємстві методи та стиль роботи керівника і розробити напрями їх удосконалення з урахуванням сучасних викликів.

У сучасних умовах господарювання діяльність керівника підприємства формується під впливом динамічних змін зовнішнього середовища, що характеризується високим рівнем невизначеності, турбулентності та зростанням ризиків. До ключових чинників таких змін належать глобалізація економічних процесів, цифровізація управління, нестабільність ринкової кон'юнктури, постковідна адаптація бізнесу, а також функціонування підприємств в умовах воєнного стану [2; 4]. Зазначені виклики зумовлюють необхідність перегляду традиційних підходів до організації управлінської діяльності керівника.

Теоретичну основу організації діяльності сучасного керівника становлять базові управлінські підходи, кожен з яких акцентує увагу на окремих аспектах управління підприємством в умовах змін (табл. 1).

В умовах динамічного зовнішнього середовища особливого значення набуває ситуаційний та компетентнісний підходи, оскільки вони забезпечують гнучкість управління та здатність керівника приймати обґрунтовані рішення в умовах невизначеності [1; 5].

Таблиця 1.**Основні теоретичні підходи до організації діяльності сучасного керівника**

Підхід	Характеристика	Значення в умовах динамічних змін
Системний	Розгляд підприємства як відкритої соціально-економічної системи	Забезпечує узгодженість цілей, ресурсів і результатів діяльності
Процесний	Управління як сукупність взаємопов'язаних функцій	Підтримує безперервність управлінських рішень
Ситуаційний	Адаптація управлінських рішень до конкретних умов	Дозволяє швидко реагувати на нестабільність середовища
Компетентнісний	Орієнтація на знання, навички та управлінські здібності керівника	Підвищує ефективність лідерства та прийняття рішень

Сучасний керівник повинен володіти не лише професійними знаннями, а й навичками стратегічного мислення, управління ризиками, цифровими компетентностями та лідерськими якостями.

Методичні засади організації діяльності керівника ґрунтуються на використанні сучасних управлінських методів і інструментів, спрямованих на підвищення адаптивності підприємства та ефективності управлінських рішень (табл. 2).

Таблиця 2.**Методичні засади організації діяльності сучасного керівника**

Метод	Зміст	Управлінський ефект
Стратегічне планування	Формування довгострокових цілей і сценаріїв розвитку	Забезпечення стійкого розвитку підприємства
Управління за цілями	Узгодження індивідуальних і корпоративних цілей	Підвищення результативності діяльності персоналу
Ризик-менеджмент	Ідентифікація, оцінка та мінімізація ризиків	Зниження негативного впливу нестабільності
Контролінг	Моніторинг результатів і відхилень	Підвищення обґрунтованості управлінських рішень
Цифрові інструменти управління	Використання інформаційно-аналітичних систем	Прискорення обробки інформації та прийняття рішень

Застосування зазначених методів дозволяє керівнику ефективно організовувати управлінську діяльність, своєчасно реагувати на виклики

зовнішнього середовища та забезпечувати конкурентоспроможність підприємства [3; 6]. Особливо актуальним це є для аграрних підприємств, діяльність яких залежить від сезонності, цінових коливань, логістичних обмежень і макроекономічної нестабільності.

Отже, теоретико-методичні засади організації діяльності сучасного керівника в умовах динамічних змін зовнішнього середовища базуються на поєднанні адаптивних управлінських підходів, розвитку ключових компетентностей та впровадженні сучасних методів управління. Це створює основу для ефективного функціонування підприємства та підвищення його стійкості в умовах кризових викликів.

ТОВ «А. С. Лабораторі» є аграрним підприємством, яке здійснює виробничо-комерційну діяльність у сфері рослинництва та постачання агропродукції. Основними завданнями керівника підприємства є забезпечення ефективного використання ресурсів, координація виробничих і адміністративних процесів, а також прийняття стратегічних і оперативних рішень, що впливають на фінансову та конкурентну стійкість підприємства [2; 4].

Таблиця 3.

Організаційно-управлінська діяльність керівника

ТОВ «А. С. Лабораторі» та її адаптація до динамічного середовища

Напрямок діяльності	Основні завдання	Адаптаційні зміни в умовах динамічного середовища
Стратегічне управління [2; 4; 7]	Визначення пріоритетів розвитку, планування ресурсів, формування довгострокових цілей	Регулярний перегляд стратегій з урахуванням змін економічної та політичної ситуації, впливу військового стану та постковідної адаптації
Оперативне управління [3; 5; 6]	Контроль виробничих процесів, забезпечення логістики, координація структурних підрозділів	Впровадження цифрових систем для моніторингу та планування, швидка реакція на ринкові коливання та зовнішні чинники
Управління персоналом [2; 5; 8]	Мотивація, розвиток компетенцій, комунікації, корпоративна культура	Адаптація мотиваційної системи до нових умов, онлайн-комунікації, підвищення професійних компетенцій персоналу
Фінансовий контроль і ризик-менеджмент [3; 6; 9]	Оцінка ефективності інвестицій, управління витратами, зниження фінансових ризиків	Використання сучасних аналітичних та цифрових інструментів для прогнозування ризиків та оптимізації ресурсів

Поряд із цим на управлінські рішення значною мірою впливають як зовнішні, так і внутрішні чинники (табл. 4).

Таблиця 4.

Вплив зовнішніх та внутрішніх чинників на управлінські рішення керівника ТОВ «А. С. Лабораторі»

Тип чинника	Основні складові	Вплив на управлінські рішення
Зовнішні	1. Динаміка ринку аграрної продукції 2. Законодавчі зміни та регулювання 3. Вплив глобалізації та міжнародних ринків 4. Військовий стан та постковідна адаптація	Потреба швидко реагувати на коливання цін, регулювати обсяги виробництва, впроваджувати нові стратегії розвитку та забезпечувати безпеку активів
Внутрішні	1. Структура управління та чисельність персоналу 2. Культура та комунікації в колективі 3. Фінансовий стан і ресурсна база 4. Впровадження цифрових технологій	Формування ефективної організаційної структури, оптимізація процесів, впровадження цифрових систем управління, адаптація мотиваційних та комунікаційних практик

Після аналізу організаційно-управлінської діяльності керівника ТОВ «А. С. Лабораторі» та впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на прийняття управлінських рішень стає очевидним, що динамічне середовище вимагає не лише адаптації існуючих методів роботи, а й впровадження нових підходів для підвищення ефективності управління.

Отже, на основі проведеного аналізу та виявлених особливостей функціонування підприємства доцільно сформулювати практичні пропозиції щодо удосконалення організації роботи керівника, які дозволять забезпечити більш гнучке реагування на зміни зовнішнього середовища, оптимізацію внутрішніх процесів і підвищення результативності управлінської діяльності (табл.5).

**Пропозиції щодо удосконалення організації роботи керівника
ТОВ «А. С. Лабораторі»**

Напрямок удосконалення	Суть пропозиції	Очікуваний ефект
Підвищення адаптивності управлінських рішень	Впровадження системи моніторингу зовнішнього середовища та регулярного аналізу ринкових та технологічних змін	Швидке реагування на зміни, мінімізація ризиків втрат і простоїв
Оптимізація внутрішніх процесів	Розробка чітких регламентів, покращення комунікацій та автоматизація рутинних процесів	Зниження часу прийняття рішень, підвищення ефективності роботи підрозділів
Підвищення компетенцій персоналу	Проведення тренінгів, наставництво та впровадження системи мотивації	Зростання професійного рівня співробітників, підвищення продуктивності та лояльності персоналу

Аналіз теоретико-методичних підходів до організації діяльності сучасного керівника та практичне дослідження діяльності ТОВ «А. С. Лабораторі» свідчать про те, що ефективне управління підприємством у динамічному середовищі потребує комплексного підходу. Сучасний керівник повинен не лише забезпечувати узгодженість стратегічних і оперативних рішень, а й враховувати вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, таких як ринкові коливання, технологічні трансформації, військовий стан та постковідна адаптація підприємства.

Впровадження систем моніторингу зовнішнього середовища, оптимізація внутрішніх процесів, розвиток компетенцій персоналу та підвищення адаптивності управлінських рішень дозволяють мінімізувати ризики, покращити ефективність виробничих та організаційних процесів, а також забезпечити стійкий розвиток підприємства в умовах змін. Таким чином, дослідження підтверджує необхідність постійного вдосконалення методів роботи керівника для підвищення конкурентоспроможності та фінансової стабільності аграрних підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Друкер П. Ф. Практика менеджменту. Київ: Основи, 2002. 416 с.
2. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоурі Ф. Основи менеджменту. Київ: Основи, 2000. 704 с.
3. Ансофф І. Стратегічне управління. Київ: Лібра, 2003. 344 с.
4. Бланк І. О. Управління розвитком підприємства. Київ: Ніка-Центр, 2010. 536 с.
5. Майорова Т. В. Управління аграрними підприємствами: теорія і практика. Київ: КНЕУ, 2018. 412 с.
6. Kovalchuk S., Tsurska B., Nianko V., Katkova T., Baran R. Prospects of the marketing communication development of trade enterprises in current conditions. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 44(2), 201–208, 2022. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2022.21> [дата звернення: 21.01.2026]. URL: <https://ejournals.vdu.lt/index.php/mtsrbid/article/view/3394> [дата звернення: 21.01.2026].
7. FAO. Digital Agriculture Transformation: Pathways for Sustainable Development. Rome: FAO, 2021. URL: <https://www.fao.org/digital-agriculture> [дата звернення: 21.01.2026].
8. OECD. Innovation, Productivity and Sustainability in Agriculture. Paris: OECD Publishing, 2020. URL: <https://www.oecd.org/agriculture> [дата звернення: 21.01.2026].
9. World Bank. Agriculture and Food: Managing Risks in a Changing Climate. Washington, DC: World Bank, 2021. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture> [дата звернення: 21.01.2026].
10. Investopedia. Management Functions and Decision-Making. URL: <https://www.investopedia.com/terms/m/management.asp> [дата звернення: 21.01.2026].

MARKETING AND LOGISTICS ACTIVITIES

УДК 339.138:658.8

Ковальчук Анна Романівна

студентка групи РМР-601з

Слюсарева Людмила Валеріївна

доктор економічних наук, професор

Київський національний університет ім. Вадима Гетьмана

РОЗРОБКА ТА ВИКОНАННЯ СТРАТЕГІЙ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВА ТА ІНТЕГРОВАНИХ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

У сучасних умовах глобалізації та цифровізації економіки підприємствам необхідно переосмислити свої методи спілкування з кінцевими споживачами. Традиційні маркетингові інструменти втрачають ефективність у розрізненому медіа-середовищі та у швидко змінюваній поведінці споживачів. Споживачі мають доступ до величезних обсягів інформації, і компанії повинні вміти передавати достовірний контент через різні канали комунікації.

ІМК (інтегровані маркетингові комунікації) – це термін, що позначає організацію всієї комунікації фірми для створення чіткого образу компанії та її продуктів. Підхід ІМК американської асоціації рекламних агентств можна описати як планування маркетингових комунікацій, яке оцінює стратегічну значущість відповідних напрямків та визначає їх найкраще поєднання [2]. Синергія є серцем інтегрованих маркетингових комунікацій. Це означає, що результат від комплексного використання всіх комунікаційних інструментів

буде відрізнятися від простого додавання ефектів кожного інструменту окремо [3]. Синергетичний ефект комунікаційного комплексу може бути позитивним або негативним залежно від ефективності взаємодії між його складовими. Інтегровані маркетингові комунікації поєднують маркетингові комунікації з рекламою та упаковкою, щоб допомогти клієнтам приймати послідовні маркетингові повідомлення для себе.

Маркетингова комунікація має широкий спектр цілей для бізнесу. Основні області ІМК складаються з: реклами, стимулювання збуту, прямого маркетингу, зв'язків з громадськістю, особистих продажів та цифрових комунікацій. Макроекономічно цифровізація зазнала величезних змін у методах маркетингових комунікацій. В епоху поширення цифровізації питання маркетингової стратегії підприємства має розглядатися як один із способів реалізації сталого зростання підприємств, а також для підвищення конкурентоспроможності підприємств на світовому ринку, на основі чого будується маркетингова стратегія [7].

Цифрова маркетингова стратегія описує, як бізнес буде використовувати цифрові канали для залучення та взаємодії з цільовою аудиторією [8]. Дослідження показують, що цифровий маркетинг може з'єднуватися з онлайн та офлайн клієнтами на різних цифрових пристроях, і він гарантує вихід товарів та послуг на ринок через онлайн-канали [9]. Це дозволяє компаніям правильно знати свою аудиторію, оптимізувати ціноутворення на рекламу та оцінювати ефективність маркетингових кампаній у режимі реального часу [10].

З ринкових досліджень аналіз викликів та можливостей з поточним ринком, споживачами та конкурентами є першим кроком і ініціює процес формування інтегрованої маркетингової комунікації [11]. Потім встановлюються комунікаційні цілі, обираються інструменти, складається бюджет, а також контролюється ефективність. Згідно з принципом послідовності, потрібно планувати стратегії ІМК відповідно до стандартної практики, що має означати координацію всіх дій [12].

Переваги інтегрованих маркетингових комунікацій для підприємства включають синергію всіх каналів комунікації, зниження витрат на маркетинговий бюджет, формування єдиного бренду, побудову стійких відносин зі споживачами та можливість оцінити ефективність кожного з інструментів [13]. Інтеграція маркетингових комунікацій в інноваційно-орієнтованих підприємствах є актуальною, оскільки інноваційно-орієнтовані підприємства мають високий ризик у виведенні інноваційних продуктів на ринок, і негативний відгук матиме прямий вплив на результати їх маркетингової діяльності в майбутньому [14]. Для учасників ринку, щоб досягти повного успіху маркетингової діяльності, всі інструменти маркетингової комунікації повинні бути інтегровані [15].

В епоху глобалізації та цифрової трансформації підприємства повинні адаптувати свої комунікаційні стратегії. Вони повинні використовувати переваги цифрових технологій, щоб допомогти зміцнити відносини зі споживачами та конкурувати на світовому ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інтегровані маркетингові комунікації. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Інтегровані_маркетингові_комунікації
2. Романенко О.О. Маркетингові комунікації: системний підхід. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/48398936.pdf>
3. Кожухівська Р.Б. Синергізм у комплексі інтегрованих маркетингових комунікацій. URL: <http://intkonf.org/kozhuhivska-rb-sinergizm-u-kompleksi-integrovanih-marketingovih-komunikatsiy/>
4. Братко О.С. Маркетингова політика комунікацій. Підручник. URL: https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/14468/1/Братко%20О.С._%20Маркетингова%20політика%20комунікацій.pdf
5. Синергетичний ефект маркетингових комунікацій. KazEdu. URL: <https://kazedu.com/referat/175753/6>

6. Особливості побудови інтегрованих маркетингових комунікацій. Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки. URL: <http://ven.chdtu.edu.ua/article/view/110696>
7. Формування цифрової маркетингової стратегії для підприємства. Конференція КРОК. URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2024/rt/metadata/2246/5>
8. Мистецтво цифрового маркетингу: стратегія успіху в цифрову епоху. Claspo.io, 2023. URL: <https://claspo.io/ua/blog/mistetstvo-digital-marketing-vasha-strategya-usphu-v-tsifrovu-epohu/>
9. Цифрова маркетингова стратегія для розвитку послуг. Київський економічний науковий журнал, 2023. URL: <https://journals.kyiv.ua/index.php/economy/article/view/44>
10. Цифровий маркетинг в умовах цифровізації сучасних бізнес-процесів. Економіка та суспільство, 2023. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2439>
11. Романенко О.О. Маркетингові комунікації: системний підхід. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/48398936.pdf>
12. Онлайн та офлайн інструменти в системі інтегрованих маркетингових комунікацій. Маркетинг і цифрові технології, 2022. URL: <https://mdt-oru.com.ua/index.php/mdt/article/view/199>
13. Жалдак Г.П., Бичківська А.А. Інтегровані маркетингові комунікації як фактор ефективного розвитку підприємства. Європейський науковий журнал економічних та фінансових інновацій. 2019. №2(4). С. 4–12. URL: <https://doi.org/10.32750/2019-0201>
14. Інтегровані маркетингові комунікації як фактор ефективної діяльності інноваційного підприємства. КПІ, 2019. URL: <http://conf.management.fmm.kpi.ua/proc/article/view/179290>
15. Бортник С.М., Конюх І.М. Інтегровані маркетингові комунікації у діяльності підприємства та оцінка їх ефективності. 2016. URL: <http://global-national.in.ua/issue-14-2016/22-vipusk-14-gruden-2016-r/2552-bortnik-s-m->

konyukh-i-m-integrovani-marketingovi-komunikatsiji-u-diyalnosti-
pidpriemstva-ta-otsinka-jikh-efektivnos

MEDICAL SCIENCES AND PUBLIC HEALTH

UDC 612.44:612.821:591.3

Demchenko Olena Mykhailivna

Doctor of Biological Sciences,
Professor of the Department of Physiology

Rodynska Galyna Oleksandrivna

Candidate of Medical Sciences, Associate Professor
of the Department of General Surgery,
Surgery, Orthopedics and Traumatology
of the Faculty of Postgraduate Education

Hrytsenko Anastasiia Oleksyivna

student

Dnipro state medical university

Dnipro city, Ukraine

THE ROLE OF THYROID HORMONES IN THE FORMATION OF ANXIETY IN RATS DURING EARLY ONTOGENESIS

Introduction. Persistent psychoemotional stress is a characteristic feature of modern Ukrainian society. The psychoemotional state of the organism is determined by the coordinated activity of the nervous and humoral systems, particularly the hypothalamic–pituitary–thyroid axis, which plays a crucial role in adaptive regulation. However, data regarding the mechanisms underlying emotional behavior under conditions of thyroid dysfunction remain controversial. Therefore, the aim of this study was to investigate the neuromediator mechanisms involved in the

formation of emotional and locomotor activity in rats under conditions of thyroid hypofunction during early ontogenesis.

Materials and Methods. Experimental hypothyroidism was induced by oral administration of mercazolil with food for two weeks at a dose of 100 mg/kg body weight. The effectiveness of the model was confirmed by measuring plasma levels of thyroxine (T4) and thyroid-stimulating hormone (TSH). Behavioral activity was assessed using the elevated plus maze (EPM) and the open field test. Levels of neurotransmitters (norepinephrine, γ -aminobutyric acid, glycine, and serotonin) were determined by thin-layer chromatography followed by spectrophotometric analysis. The study was performed on 36 outbred white rats aged 30–40 days, weighing 40–60 g. Behavioral testing was conducted after induction of experimental hypothyroidism, as well as after exposure to chronic and acute emotional stress on the background of hypothyroidism. The experimental data were subjected to statistical analysis using the Spearman method.

Results. Experimental hypothyroidism in juvenile rats was associated with a pronounced anxiogenic effect, manifested by a decrease in both the number (by 41%) and duration (by 77%) of entries into the open arms of the EPM, as well as an increase in the duration of non-comfort grooming behavior (by 39%) in the open field test. These behavioral changes correlated with increased levels of serotonin ($r = -0.30$) and glutamate ($r = -0.32$) in the cerebral cortex and hippocampus, respectively.

Emotional stress exposure under conditions of experimental hypothyroidism induced opposite behavioral changes, namely an anxiolytic effect. The number of entries into the open arms of the maze increased nearly twofold under chronic emotional stress and threefold under acute emotional stress. These effects coincided with alterations in serotonin and glutamate levels, while the direction of correlations changed to positive ($r = 0.33$ and $r = 0.38$, respectively).

Discussion. According to literature data, the anxiogenic effect observed under hypothyroid dysfunction has been primarily associated with an imbalance of the noradrenergic system. Correction with 5-hydroxytryptophan and glutamate reduced anxiety levels in adult rats, indicating a key role of serotonergic and glutamatergic

neurotransmitter systems in the regulation of psychoemotional activity under experimentally induced hypothyroidism. Thus, an emotional state accompanied by increased activity of the brain noradrenergic system altered the direction of regulatory mechanisms involved in anxiety formation, reversing the anxiogenic effects caused by thyroid hormone hypofunction, particularly through serotonergic and glutamatergic pathways.

Conclusions. Hypothyroidism during early ontogenesis induces significant disturbances in emotional and locomotor activity, reducing the adaptive capacity of the brain. Emotional stress exposure on the background of hypothyroidism partially compensates for the negative influence of serotonergic and glutamatergic systems on emotional regulation, leading to reduced anxiety and anxiogenic behavior. However, the exclusion of GABAergic and glycinergic systems as stress-limiting regulatory mechanisms, together with glutamate accumulation in the hippocampus, indicates progressive depletion of adaptive reserves of the central nervous system in juvenile animals under experimental hypothyroidism.

Мудрик-Гончарук Наталія Павлівна

асистент

Івано-Франківський національний медичний університет

м. Івано-Франківськ, Україна

Мельничук Галина Михайлівна

професор

Івано-Франківський національний медичний університет

м. Івано-Франківськ, Україна

**ОЦІНКА ОБ'ЄМУ РУЙНУВАННЯ ОКЛЮЗІЙНОЇ ПОВЕРХНІ
ЖУВАЛЬНИХ ЗУБІВ ЗА ІНДЕКСОМ ІРОПЗ ДЛЯ СТРАТИФІКАЦІЇ
КЛІНІЧНИХ ВИПАДКІВ**

Анотація: у роботі оприлюднено результати оцінки втрати об'єму твердих тканин оклюзійної площини вітальних жувальних зубів за індексом руйнування оклюзійної поверхні зуба (ІРОПЗ). Проведено кількісний аналіз ступеня втрати твердих тканин у відсотковому співвідношенні та визначено основні діапазони ураження. Отримані дані стали підґрунтям для стратифікації клінічних випадків і формування диференційованого підходу до вибору методу реставраційного лікування.

Ключові слова: індекс ІРОПЗ, оклюзійна поверхня, жувальні зуби, об'єм руйнування, дефект зуба.

Із метою об'єктивної оцінки ступеня руйнування оклюзійної поверхні жувальних зубів нами проведено аналіз індексу руйнування оклюзійної поверхні зуба (ІРОПЗ) [1]. Дослідження охоплювало 1188 жувальних вітальних зубів (100 %), уражених карієсом, у яких визначали відсотковий об'єм втрати твердих тканин оклюзійної поверхні.

Отримані результати свідчать про нерівномірний розподіл клінічних випадків за величиною ІРОПЗ. Мінімальний об'єм руйнування, що відповідав значенням індексу менше 0,45 %, зафіксовано у 58 зубах (4,9 %), що свідчить про обмежене ураження. Найбільшу частку становили зуби зі значеннями ІРОПЗ у межах від 0,45 % до 0,55 %, які виявлено у 789 випадках (66,4%), що вказує на переважання дефектів середнього об'єму.

Значення індексу ІРОПЗ у діапазоні від 0,56 % до 0,70 % визначено в 130 зубах (10,9 %), що характеризує більш виражене руйнування оклюзійної поверхні та потенційно вищі функціональні навантаження на залишкові тверді тканини. Максимальний об'єм втрати оклюзійної поверхні, що перевищував 0,70 %, зафіксовано у 212 зубах (17,9 %), що свідчить про значне руйнування анатомічної структури жувальної поверхні.

Систематизація клінічних випадків за показником ІРОПЗ дозволила виокремити групи зубів із різним ступенем втрати оклюзійної поверхні. Такий підхід створює об'єктивні передумови для диференціації клінічних випадків і подальшого обґрунтування вибору оптимальної реставраційної тактики залежно від об'єму зруйнованих твердих тканин [2, 3].

Висновок. Аналіз індексу руйнування оклюзійної поверхні зуба засвідчив переважання клінічних випадків із помірним і значним об'ємом втрати твердих тканин жувальних зубів. Отриманий розподіл значень ІРОПЗ дозволив стратифікувати дефекти залежно від ступеня руйнування оклюзійної поверхні. Це створює науково обґрунтовані передумови для диференційованого вибору реставраційної тактики та оптимізації дизайну препарування порожнин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мілікевич В. Ю. Клініко-інструментальна оцінка ступеня руйнування оклюзійної поверхні постійних молярів у дітей, 2005. Стоматологія, 1, С. 24-26.

2. Splieth C. H., Kanzow P., Wiegand A. Secondary caries and restoration replacement: A critical appraisal. *Clinical Oral Investigations*. Springer Nature, 2020. Vol. 24. P. 1069-1078.
3. Macey R., Walsh T. , Riley P., Visual or visual-tactile examination to detect and inform the diagnosis of enamel caries, 2021 Jun 14;6(6):CD014546.

Стручков Іван Сергійович
Стручкова Катерина Євгенівна

студенти

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Марченко Анастасія Сергіївна

Phd, Харківський національний медичний університет

Кафедра загальної практики-сімейної медицини та внутрішніх хвороб

м. Харків, Україна

РОЛЬ СІМЕЙНОГО ЛІКАРЯ ПРИ СКРИНІНГУ КОЛОРЕКТАЛЬНОГО РАКУ

Анотація. У роботі узагальнено сучасні наукові дані щодо організації скринінгу колоректального раку на рівні первинної медичної допомоги. Проаналізовано підходи до стратифікації пацієнтів за рівнем ризику, алгоритми дій сімейного лікаря та його участь у міждисциплінарній взаємодії. Обґрунтовано, що системна робота лікарів первинної ланки, поєднана з інформуванням населення та дотриманням чинних рекомендацій, є ключовою умовою підвищення ефективності скринінгових програм і своєчасного направлення пацієнтів на спеціалізовану допомогу.

Ключові слова: колоректальний рак; первинна медична допомога; сімейний лікар; раннє виявлення; скринінг; фактори ризику; профілактика.

Вступ. Колоректальний рак (КРР) є глобальним тягарем охорони здоров'я, оскільки є одним із найпоширеніших злоякісних новоутворень травної системи, що спричиняє значну захворюваність та смертність [5]. За даними Центру громадського здоров'я України, ця онкопатологія посідає 3 місце за

поширеністю раку в 2022 році, а саме 1,9 млн випадків. За рівнем смертності – 2 місце (900 тис. смертей) [1]. Тому раннє виявлення цього онкозахворювання є вкрай важливим для зниження цих показників.

Протягом останніх кількох років роль лікарів первинної медичної допомоги у профілактиці, діагностиці та лікуванні низки доброякісних та злоякісних шлунково-кишкових захворювань суттєво зросла [4]. Значення сімейного лікаря стає ще більш значною у випадку колоректального раку, оскільки за допомогою відповідних програм скринінгу рівень захворюваності на цю неоплазію може знизитися.

Мета роботи. Визначити роль лікарів первинної медичної допомоги у ранньому виявленні колоректального раку серед населення.

Матеріали та методи. Проаналізовано наукові публікації, розміщені на платформі PubMed, присвячені проблемі скринінгу колоректального раку, за останні десять років, також враховано чинні українські рекомендації.

Результат та обговорення. Лікар первинної ланки - це той лікар, до якого пацієнти звертаються у першу чергу з будь-якими скаргами на своє самопочуття. Саме він проводить оцінку ризиків розвитку серцево-судинних захворювань, цукрового діабету, колоректального раку та інших патологій. У багатьох випадках сімейний лікар надає медичну допомогу всім членам родини, що дозволяє повноцінно оцінити спадковий анамнез пацієнтів. Враховуючи фактори ризику, лікар первинної ланки може провести скринінгові обстеження на різні захворювання та, за потреби, скерувати пацієнта на додаткове обстеження.

Сімейні лікарі відіграють важливу роль у всьому континуумі онкологічної допомоги - від заохочення до скринінгу, точної діагностики до супроводу під час та після лікування раку та будь-яких супутніх захворювань [3]. Покращення показників скринінгу колоректального раку значною мірою залежить від зусиль сімейних лікарів щодо впровадження ефективних систем та процедур для проведення скринінгу.

Спадкові синдроми, сімейний анамнез та запальні захворювання кишківника є основними факторами ризику, що впливають на рекомендації щодо скринінгу. Сімейний анамнез є дуже значним фактором ризику розвитку КРР, який становить до 25% випадків [4]. Малорухомий спосіб життя, надмірна вага, паління, вживання алкоголю, ожиріння та певні харчові звички є серед факторів ризику, пов'язаних з підвищеним ризиком розвитку КРР [3].

Лікар первинної медичної допомоги здійснює відбір пацієнтів, які підлягають скринінгу. Відповідно до міжнародних рекомендацій, усі чоловіки та жінки мають проходити скринінг на КРР, починаючи з 50 років, при цьому організація обстеження має розпочинатися з первинної медичної допомоги [5]. Сімейний лікар інформує пацієнтів про важливість проходження обстеження на КРР, зокрема виконання аналізу калу на приховану кров або фекальний імунохімічний тест [2]. У подальшому при виявленні позитивного результату лікар ПМД скерує пацієнта до онколога або проктолога.

Недостатня проінформованість пацієнтів щодо переваг та доступності скринінгових обстежень може призвести до значних затримок у ранній діагностиці раку, що матиме негативний вплив на прогноз хвороби [3]. Сімейний лікар також проводить профілактичні бесіди про важливість ведення здорового способу життя та боротьби зі шкідливими звичками.

Висновок. Лікар первинної ланки відіграє важливу роль у скринінгу колоректального раку, адже він оцінює фактори ризику та здійснює індивідуальний відбір пацієнтів, яким варто провести обстеження на КРР. Фахівець первинної медичної допомоги скерує на тест на приховану кров у калі або фекальний імунохімічний тест, при необхідності направляє до вузького спеціаліста. Ефективна діяльність лікарів первинної медичної допомоги сприяє підвищенню охоплення населення скринінгом, ранньому виявленню передракових станів і зниженню смертності від колоректального раку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Центр громадського здоров'я України. URL: <https://phc.org.ua/news/vooz-prognozue-zrostannya-zakhvoryuvanosti-na-rak-yak-zniziti-rizik-rozvitku-onkonedugi>.
2. Наказ МОЗ України від 05 серпня 2024 року № 1368. Порядок скринінгу і ранньої діагностики колоректального раку та моніторингу стану здоров'я пацієнтів з груп ризику. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1275-24#Text>.
3. Gikas A, Triantafillidis JK. The role of primary care physicians in early diagnosis and treatment of chronic gastrointestinal diseases. *Int J Gen Med*. 2014 Mar 13;7:159-73. doi: 10.2147/IJGM.S58888. PMID: 24648750; PMCID: PMC3958525.
4. Hadjipetrou A, Anyfantakis D, Galanakis CG, Kastanakis M, Kastanakis S. Colorectal cancer, screening and primary care: A mini literature review. *World J Gastroenterol*. 2017 Sep 7;23(33):6049-6058. doi: 10.3748/wjg.v23.i33.6049. PMID: 28970720; PMCID: PMC5597496.
5. Triantafillidis JK, Vagianos C, Gikas A, Korontzi M, Papalois A. Screening for colorectal cancer: the role of the primary care physician. *Eur J Gastroenterol Hepatol*. 2017 Jan;29(1):e1-e7. doi: 10.1097/MEG.0000000000000759. PMID: 27676092; PMCID: PMC5134820.

Ткачук Ірина Михайлівна

доктор медичних наук, професор

Ренський Леонід Анатолійович

доцент кафедри

Соболева Софія Ярославівна

слухач кафедри

Українська військово-медична академія

м. Київ, Україна

**КОМОРБІДНІ ТРИВОЖНО-ДЕПРЕСИВНІ СИНДРОМИ У
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ, ХВОРИХ НА
АРТЕРІАЛЬНУ ГІПЕРТЕНЗІЮ: СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ**

Анотація. Проведено узагальнення результатів опитування військовослужбовців-учасників бойових дій, хворих на артеріальну гіпертензію, щодо поширеності тривожно-депресивних синдромів та визначено їх високий рівень поширеності при відсутності в більшості випадків даних про цю коморбідність в клінічному діагнозі.

Ключові слова: війна, військовослужбовці, учасники бойових дій, коморбідність, тривожні, депресивні синдроми, артеріальна гіпертензія.

Складний і напружений характер сучасної війни та умови військової праці мають негативний вплив щодо розвитку бойової травми, психічних і соматичних захворювань у військовослужбовців [1, 6, 7].

Проведено узагальнення результатів опитування військовослужбовців-учасників-бойових дій, хворих на артеріальну гіпертензію (АГ) щодо частоти виявлення коморбідних тривожних та депресивних синдромів. Для проведення дослідження та для стандартизації результатів була використана анкета HADS.

Опитано 50 військовослужбовців-учасників бойових дій, хворих на АГ, чоловічої статі, середній вік 46,8 років, які лікувались в. кардіологічному відділенні Військово-медичного клінічного центру Західного регіону та Національного військово-медичного клінічного центру "Головний військовий клінічний госпіталь». Було виділено дві групи: I група з АГ 1 ст. – 19 осіб, II група з АГ 2 ст. – 31 особа. Середній вік $40,5 \pm 8,3$ років в I групі; $49,2 \pm 6,7$ років в II групі (при $p < 0,05$ між групами).

Проведені дослідження показали, що, загалом, тривожний синдром виявлено у 58,9 % військовослужбовців-учасників бойових дій, хворих на АГ. Субклінічно виражена тривога виявлена у 32,1% опитаних, клінічно виражена – у 26,8%. Депресивний синдром виявлено у 44,7% опитаних, при цьому субклінічно виражена депресія виявлена у 28,6%, клінічно виражена – у 16,1% респондентів. Отримані дані при проведенні дослідження значно перевищують відповідні показники, які були опубліковані в наукових дослідженнях щодо поширеності тривожно-депресивних синдромів у військовослужбовці-учасників антитерористичної операції, хворих на АГ [3, 4, 5].

Слід зауважити, що структурі непсихотичних психічних порушень у військовослужбовців-учасників бойових дій, хворих на АГ, виявлено високу поширеність поєднання субклінічної та клінічно вираженої тривога та депресії (табл. 1).

Таблиця 1.

Поєднаний перебіг тривоги та депресії (клінічної та субклінічної) у пацієнтів трьох дослідних груп

Ознака	I група (n=19)	II група (n=31)	p між групами I та II
	%		
Поєднання субклінічно виражених тривоги та депресії	8,0	12,4	0,61
Поєднання клінічно виражених тривоги та депресії	29,0	26,3	0,84
Загалом	37,0	38,7	0,9

Не зважаючи на високу поширеність тривожно-депресивних синдромів, які виявлено за допомогою анкети HADS, у військовослужбовців-учасників бойових дій, хворих на АГ, більшість з цих розладів залишаються не виявленими, особливо це стосується субклінічних станів (табл. 2)

Таблиця 2.

Не діагностовані тривожно-депресивні синдроми стани в клінічній практиці

Ознака	I група (n=19)	II група (n=31)	p між групами I та II
	%		
Субклінічна тривога	100	100	
Клінічно виражена тривога	75,0	88,9	0,24
Субклінічна депресія	100	100	
Клінічно виражена депресія	50,0	80,0	0,035
Поєднаний перебіг тривоги та депресії	88,9	91,7	0,75

Результати дослідження, які визначили високий рівень поширеності коморбідних тривожних та депресивних синдромів у військовослужбовців-

учасників бойових дій, хворих на АГ, обґрунтовують: необхідність запровадження підходу, який базується на проактивному виявленні даних синдромів у всіх учасників бойових дій; проводити роз'яснювальні та інформаційно-просвітницькі заходи щодо профілактики психосоматичних порушень та чинників ризику розвитку тривоги та депресії; підвищувати поінформованість військовослужбовців щодо набуття вмінь психологічної самопомоги та профілактики негативного впливу стресу; доцільним було б включити до навчальних планів та програм підготовки слухачів питання щодо ранньої діагностики, лікування, реабілітації та індивідуальної профілактики психосоматичних порушень в умовах первинної медичної допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойчак М. П., Осьодло Г. В. Терапевтичні аспекти війни на Сході України: монографія. К.: Людмила, 2020. 320 с.
2. Кальниш В. В., Мальцев О. В. Вплив психотравмуючих чинників зовнішнього середовища на переживання комбатантів, служба яких проходила в умовах бойових дій. *Укр. мед. Часопис*. 2020. № 5 (139). С. 1-4. URL: <https://doi.org/10.32471/umj.1680-3051.139.191218>
3. Коморбідні тривожні та депресивні розлади у військовослужбовців у загальномедичній практиці / В. Л. Савицький, О. М. Ткаленко, С. В. Латищенко, А. С. Косянчук. Проблеми військової охорони здоров'я. 2017. Вип. 47. С. 242-248. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prvoz_d_2017_47_30
4. Ткачук І. М. Поширеність тривожних та депресивних розладів у військовослужбовців-учасників антитерористичної операції. *Вісник наукових досліджень*. 2018. № 1. С. 64-66. DOI 10.11603/2415-8798.2018.1.8456
5. Ткачук І. М., Мороз Г. З., Буженко А. І. Комплексна оцінка поширеності коморбідної патології у військовослужбовців-учасників антитерористичної

операції, хворих на артеріальну гіпертензію, в амбулаторно-поліклінічній практиці. *Військова медицина України*. 2026 № 2. С. 54-60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vmuk_2016_16_2_9

6. Kokun O., Pischko I., Lozinska N. Examen de los cambios en el estado psicológico de los militares durante el despliegue de larga duración en la zona militar. *Anales de Psicología. Annals of Psychology*. 2022. Vol. 38. Issue 1. P. 191–200. URL: <https://doi.org/10.6018/analesps.475041>
7. The Millennium Cohort Study: The first 20 years of research dedicated to understanding the long-term health of US Service Members and Veterans / Belding J. N. et al. *Annals of epidemiology*. 2022. Vol. 67. P. 61–72. URL: <https://doi.org/10.1016/j.annepidem.2021.12.002>

MILITARY SCIENCES, NATIONAL SECURITY AND STATE BORDER SECURITY

DOI: <https://doi.org/10.64828/conf-93-2026-1>

УДК 351.86:159.9:614.8

Ящук Петро Володимирович

старший викладач кафедри психології та інклюзивної освіти, методик природничо-математичних дисциплін і технологій Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Анатолія Назаренка
м. Хмельницький, Україна

ОПЕРАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВІТАЛЬНОСТІ У БЕЗПЕКОВОМУ ДИСКУРСІ: ПСИХОМЕТРИЧНІ ТА СТРЕСОЛОГІЧНІ ІНДИКАТОРИ ЯК ПІДРУНТЯ ВІТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. У тезі здійснено міждисциплінарне осмислення проблеми операціоналізації вітальності в контексті сучасного безпекового дискурсу з акцентом на психометричні та стресологічні індикатори як наукові інструменти вимірювання життєвих ресурсів людини в умовах війни та вітально-кризових ситуацій. Обґрунтовано, що вітальність як інтегральний антропологічний феномен не може бути адекватно включена до систем національної та гуманітарної безпеки без переходу від теоретичних дефініцій до операційно визначених показників, здатних фіксувати динаміку адаптаційної енергії, психоемоційного тону та стійкості суб'єктності.

Показано евристичний потенціал стресологічної концепції Г. Сельє, зокрема поняття адаптаційної енергії, а також психометричних методів оцінювання емоційного стану й життєвого тону, зокрема профілю настрою

(POMS), для виявлення ранніх антивітальних тенденцій. Доведено, що застосування таких індикаторів забезпечує перехід від розуміння вітальності як ситуативного психофізіологічного стану до її трактування як стратегічного ресурсу, що потребує системної підтримки, моніторингу та інституційного захисту. Аргументовано, що операціоналізація вітальності є необхідною методологічною передумовою формування концепції вітальної безпеки як складової національної безпеки, орієнтованої на превентивне збереження життєстійкості особистості та спільнот.

Ключові слова: вітальність; вітальна безпека; національна безпека; операціоналізація; адаптаційна енергія; стрес; психометричні індикатори; життєвий тонус; POMS.

Виклад основного матеріалу.

Сучасні війни, гібридні загрози та тривалі кризові трансформації актуалізують проблему внутрішньої стійкості людини й суспільства як одного з ключових вимірів національної безпеки. У цьому контексті дедалі очевиднішою стає обмеженість підходів, що зосереджуються виключно на зовнішніх параметрах захисту — територіальних, військових або інституційних, — і водночас ігнорують стан людських життєвих ресурсів, без яких будь-яка система безпеки втрачає функціональну ефективність. Саме вітальність у цьому сенсі постає як фундаментальна категорія, що поєднує психофізіологічні, психологічні та смислові аспекти здатності людини й спільнот до виживання, адаптації та відновлення [3; 4].

Разом із тим вітальність залишається вразливою до концептуальної розмитості доти, доки вона не піддається операціоналізації. Без чітко визначених індикаторів вона не може бути включена до безпекового моніторингу, програм профілактики чи стратегій підтримки, а отже зберігає статус абстрактної гуманітарної категорії. Операціоналізація вітальності передбачає її перетворення з опису суб'єктивного стану на вимірювану

характеристику, здатну відображати рівень і динаміку життєвих ресурсів у вітально-кризових ситуаціях [5; 6].

Особливу значущість такий підхід набуває в умовах війни, коли тривалий стрес і невизначеність створюють ситуацію прихованого виснаження. Зовнішня функціональність особи або професійної групи може зберігатися, тоді як адаптаційні ресурси поступово вичерпуються, формуючи латентні антивітальні процеси. Такі процеси згодом призводять до різкого зламу життєстійкості, зниження суб'єктності та зростання внутрішніх безпекових ризиків [3; 5].

Методологічним підґрунтям операціоналізації вітальності є стресологічна концепція Ганса Сельє, у межах якої стрес трактується як універсальна реакція організму на вимоги середовища, а адаптаційна енергія — як обмежений ресурс опору та відновлення [1]. З позицій вітальної безпеки адаптаційна енергія може розглядатися як біопсихологічний еквівалент вітальності: її зниження свідчить про наближення до критичних меж функціонування, за якими починаються деструктивні зрушення на рівні психіки, поведінки та соціальної взаємодії. У воєнних умовах це означає, що виснаження адаптаційної енергії окремих осіб або груп поступово трансформується у фактор зниження загальної соціальної та інституційної стійкості [1; 4].

Психометричні індикатори, зокрема профіль настрою (POMS), відіграють ключову роль у фіксації ранніх антивітальних процесів, які ще не набувають форми клінічних розладів, але вже свідчать про системне виснаження життєвих ресурсів особистості. Оцінювання таких параметрів, як напруження, втома, депресивність, гнів, енергійність і загальний життєвий тонус, дозволяє виявити структурний дисбаланс між мобілізаційними та виснажливими компонентами психічного функціонування, що є характерним для вітально-кризових ситуацій [2]. За цих умов зазначені показники виконують функцію ранніх маркерів ерозії вітальності, сигналізуючи про необхідність своєчасного втручання не лише на індивідуальному, а й на організаційному та інституційному рівнях підтримки життєстійкості [2; 6].

У вимірі вітальної безпеки особливу небезпеку становить поєднання зростання показників втоми та напруження зі зниженням енергійності, оскільки така конфігурація відображає латентне виснаження адаптаційної енергії за збереження зовнішньої функціональності. У воєнних умовах подібний стан є критичним, адже він створює ілюзію стійкості там, де фактично накопичується потенціал різкого функціонального зламу [1; 5].

Масове поширення таких показників у межах професійних груп, критичної інфраструктури або соціальних спільнот трансформує індивідуальне виснаження у фактор внутрішньої безпекової вразливості, що проявляється у зниженні якості рішень, втраті суб'єктності, зростанні конформізації та зменшенні здатності до тривалої мобілізації. З огляду на зазначене, POMS може розглядатися не лише як психометричний інструмент, а як елемент системи раннього попередження антивітальних процесів, що має пряме значення для моніторингу національної стійкості [2; 4].

Водночас операціоналізація вітальності не зводиться до застосування окремих тестових методик. Йдеться про формування цілісної системи індикаторів, яка дозволяє відстежувати вітальність як процес — із фазами мобілізації, виснаження та відновлення. Життєвий тонус у цьому контексті постає інтегральним показником, що відображає здатність суб'єкта підтримувати активність, смислову орієнтацію та функціональну дієздатність у ситуації тривалого стресу. Його системне зниження є сигналом не лише індивідуальної вразливості, а й накопичення потенційних внутрішніх загроз для суспільства [6].

Принциповим методологічним зсувом є перехід від трактування вітальності як приватної характеристики до її розуміння як об'єкта безпекової політики. У цьому разі відповідальність за збереження життєвих ресурсів не перекладається виключно на індивіда, а розглядається як завдання систем підтримки — психосоціальних, освітніх, організаційних і правових. У цій логіці формується концепція вітальної безпеки, яка поєднує моніторинг стану

людини, профілактику виснаження та інституційний захист гідності й здоров'я як умов національної стійкості [3; 4].

Таким чином, психометричні та стресологічні індикатори виконують концептуально значущу функцію в розвитку парадигми вітальної безпеки. Вони забезпечують науково обґрунтований перехід від опису вітальності як суб'єктивного переживання до її розуміння як системного ресурсу, без збереження якого неможливі ні ефективна адаптація особистості, ні стабільність суспільства в умовах тривалого безпекового тиску [3; 6].

Висновки.

Проведений аналіз засвідчує, що операціоналізація вітальності є необхідною методологічною передумовою інтеграції гуманітарного виміру в сучасний безпековий дискурс. В умовах війни та багатофакторних криз вітальність не може розглядатися як абстрактна життєва сила або суто суб'єктивний стан, оскільки її зниження безпосередньо впливає на здатність особистості, професійних груп і спільнот до адаптації, відновлення та збереження суб'єктності.

Стресологічна концепція Г. Сельє, зокрема поняття адаптаційної енергії, створює теоретичну основу для розуміння вітальності як обмеженого ресурсу, виснаження якого потребує своєчасного виявлення та підтримки. Застосування психометричних індикаторів, таких як POMS і показники життєвого тону, дозволяє ідентифікувати ранні антивітальні тенденції ще до виникнення незворотних психофізіологічних наслідків.

Сформульовано підхід, згідно з яким перехід від трактування вітальності як ситуативного психофізіологічного стану до її розуміння як об'єкта системної підтримки є ключовим методологічним зсувом у формуванні концепції вітальної безпеки. Такий підхід забезпечує можливість переходу від реактивних моделей реагування на кризу до проактивних стратегій збереження життєвих ресурсів, інтегруючи індивідуальні, соціальні та інституційні механізми підтримки. У підсумку вітальна безпека постає як науково обґрунтована

складова національної безпеки, спрямована на збереження життєвості, гідності та стійкості людини в умовах тривалого безпекового навантаження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сельє Г. *Стрес без дистресу*. — К.: Наукова думка, 1982. — 128 с.
2. McNair D. M., Lorr M., Droppleman L. F. *Profile of Mood States*. — San Diego: Educational and Industrial Testing Service, 1992.
3. Ryzhov I. M., Yashchuk P. V. Vital security: rethinking human security in the context of hybrid peace // *Revista Amazonia Investiga*. — 2024.
4. Ryzhov I. M., Yashchuk P. V. The paradigm of vital security in the new millennium: coordinate system and state of the art // *Journal of Law and Political Sciences*. — 2025.
5. Ящук П. В. Дискурс вітальної безпеки людини в умовах війни та кризових трансформацій // *Creative Space*. — 2025.
6. Ящук П. В. Піраміда вітальної безпеки особи: методологія, рівні, індикатори та політики забезпечення // *Нотатки сучасної науки*. — 2025.

PEDAGOGY AND EDUCATION

УДК 374.1

Адамчук Тетяна Анатоліївна
Пейкрішвілі Дзигурі Вахтангович
Прокоф'єва Юлія Володимирівна
Величко Віолетта Олександрівна

народний майстер України,

Керівники гуртків

Ірпінський центр позашкільної освіти

Ірпінської міської ради Київської області

м. Ірпінь, Україна

ПРОГРЕСИВНІ ІДЕЇ РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ЕКОЛОГІЯ, РОБОТОТЕХНІКА, ХОРЕОГРАФІЧНЕ МИСТЕЦТВО, ПЕТРИКІВСЬКИЙ РОЗПИС

Анотація: У статті розглянуто прогресивні ідеї розвитку позашкільної освіти в умовах сучасних суспільних викликів. Особливу увагу приділено екологічному вихованню як основі формування відповідального ставлення до довкілля, впровадженню робототехніки як інструменту розвитку інженерного мислення та цифрових компетентностей, хореографічному мистецтву як засобу творчого, фізичного й емоційного розвитку дітей, а також петриківському розпису як важливому елементу збереження національної культурної спадщини. Обґрунтовано значення інтеграції зазначених напрямів для всебічного розвитку особистості в системі позашкільної освіти.

Ключові слова: педагогіка, позашкільна освіта, екологія, робототехніка, хореографічне мистецтво, петриківський розпис, інноватика, прогресивність, науковість, досягнення, міжнародний обмін досвідом.

ВСТУП

Позашкільна освіта відіграє вирішальну роль у формуванні особистості дитини, розкритті її творчого потенціалу та соціалізації в умовах сучасного суспільства. У ХХІ столітті, з огляду на стрімкі зміни в технологіях, екологічних викликах та культурній ідентичності, важливо розширювати напрями позашкільної освіти та впроваджувати прогресивні педагогічні підходи.

У статті розглядаються ключові напрями діяльності Ірпінського центру позашкільної освіти (ІЦПО) — екологія, робототехніка, народна хореографія та петриківський розпис — як приклад реалізації сучасних ідей позашкільного навчання.

Сучасна позашкільна освіта відіграє важливу роль у всебічному розвитку особистості дитини та формуванні її ключових компетентностей. В умовах стрімких суспільних і технологічних змін особливої актуальності набуває впровадження прогресивних ідей та інноваційних напрямів освітньої діяльності. Екологічна освіта, робототехніка, хореографічне мистецтво та петриківський розпис створюють широкі можливості для розвитку творчого, наукового й естетичного потенціалу здобувачів освіти. Поєднання цих напрямів у системі позашкільної освіти сприяє формуванню гармонійної, соціально активної та креативної особистості.

ЕКОЛОГІЯ

Екологічна освіта спрямована на формування в учнів екологічної культури, відповідального ставлення до довкілля та практичних навичок сталого способу життя, безпосередньої взаємодії з природою.

В Ірпінському центрі позашкільної освіти екологічна робота включає:

- польові експедиції та практичні дослідження;
- створення шкільних еко-лабораторій;
- волонтерські акції з благоустрою;
- інтегровані проєкти з біології, географії та громадянської освіти [1];
- навчання за програмою «Лідери екостилю», яке підвищує екологічну грамотність; формує активну життєву позицію [2].

Екостиль - це відсутність надмірностей, поєднання передових технологій, природної краси і чистоти. Основна концепція стилю - простота і природність у всьому. Бути екодружним вже давно стало модним в розвинених країнах світу. Тобто вживати органічну їжу, ретельно обирати одяг, бути свідомим споживачем, мандрувати, досліджувати, користуватися сучасними екозастосунками, вести власний екоблог. Екологічні проблеми, метушня та шум мегаполісів - основні винуватці масового захоплення всім натуральним і природним. Крім того війна внесла свої корективи щодо екологічних загроз, їх впливу на довкілля. Важливим та актуальним є навчання бережливому ставленню до усього живого, відновленню природних ресурсів та екосистем, формування екостилю як способу життя.

Програма поєднує вивчення екології та природних ресурсів з практичним застосуванням набутих знань у декоративно-прикладному мистецтві, туризмі, дизайні, передбачає створення команди екологічної просвіти, розвитку творчих здібностей слухачів [3].

Свої креативні ідеї вихованці гуртка можуть доносити до громади у спосіб комунікації в соціальних мережах та реалізації власних проєктів.

Метою такого навчання є формування у здобувачів освітніх послуг свідомого споживання природних ресурсів та пропаганда здорового способу життя у екостилі.

Навчання розраховане на один рік і може бути реалізоване у закладах позашкільної освіти за еколого-натуралістичним напрямом як за індивідуальною, так і за груповою формами роботи. Програма є орієнтовною. Керівник гуртка може вносити зміни й доповнення у зміст програми та

розподіл годин за темами, урахуваючи інтереси гуртківців, стан матеріально-технічної бази закладу.

РОБОТОТЕХНІКА

Робототехніка як складова STEM-освіти формує критичне мислення, алгоритмічну грамотність та творчі компетентності. Вона поєднує знання з математики, фізики, інформатики та інженерії.

У центрі робототехніки Ірпінського центру позашкільної освіти, який працює на базі молодіжного простору Ko_Laba, працюють гуртки з конструювання та програмування; використовуються платформи LEGO Mindstorms, Arduino, Scratch; впроваджуються курси з 3D-моделювання та автоматизації.

Педагогічний процес побудовано на модульних проєктах: від ідеї — до реалізації функціонального робота.

Крім того заняття мають соціальний та освітній вплив на учасників освітнього процесу, а саме: робототехніка активізує міжпредметні компетенції; розвиває командну взаємодію; сприяє профорієнтації в технічних спеціальностях [4].

На сьогоднішній день галузь робототехніки набула надзвичайно широкого розвитку. Роботів найрізноманітнішого призначення можна зустріти на виробництві, у побуті, у військовій промисловості, у медицині та інших галузях. Тому для створення та обслуговування таких роботів потрібні висококваліфіковані інженерні кадри.

Arduino – це апаратна обчислювальна платформа для аматорського конструювання, основними компонентами якої є плата мікроконтролера з елементами вводу/виводу яка може використовуватися для створення автономних інтерактивних об'єктів [5].

Метою занять з робототехніки є формування ключових компетентностей особистості засобами конструювання та формування таких компетентностей:

- пізнавальної, яка передбачає оволодіння поняттями, знаннями з основ

електротехніки, програмування, проектування та конструювання з використанням платформи Arduino;

- засвоєння технічних та технологічних знань та уявлень про особливості робототехніки на платформі Arduino;
- практичної, яка орієнтована на формування техніко-технологічних вмінь і навичок, проектування, конструювання та програмування робототехнічних пристроїв на платформі Arduino;
- формування вміння самостійно використовувати інформаційні технології; розвиток конструкторських, винахідницьких, творчих здібностей, системного, просторового і логічного мислення, уяви, фантазії;
- формування громадської поведінки, патріотизму, любові до України.

В основу прогресивної ідеї розвитку позашкільної освіти в галузі робототехніки покладені принципи вивчення: від простого до складного, науковості, доступності; єдності навчання й виховання. Послідовне викладення матеріалу забезпечує змістовне розуміння процесів роботизації та дозволяє засвоїти всі етапи на шляху створення робота [6].

Формою контролю за результативністю навчання є підсумкові, залікові заняття, захист творчої роботи, участь у змаганнях та конкурсах.

Навчання робототехнеці не потребує спеціальної підготовки та спеціальних знань. Навчальний матеріал адаптований до занять з учнями різного рівня підготовки та віку.

З метою розвитку та підтримки обдарованих і талановитих вихованців, здобуття ними практичних навичок, поряд із груповими, колективними формами роботи проводиться індивідуальна робота з учнями при підготовці до змагань, виставок та інших масових заходів.

Зазначимо, що впровадження робототехніки в систему позашкільної освіти є важливим чинником формування в дітей навичок XXI століття. Заняття сприяють розвитку логічного мислення, креативності, інженерного підходу та вміння працювати в команді. Використання прогресивних освітніх технологій

підвищує мотивацію здобувачів освіти та забезпечує практичну спрямованість навчання.

ХОРЕОГРАФІЧНЕ МИСТЕЦТВО

Сучасний світ диктує нові вимоги до мистецтва, зокрема до хореографії, яка постійно перебуває в процесі розвитку, трансформації та пошуку нових форм вираження. У зв'язку з сучасними соціокультурними реаліями є необхідність у синтезі різних стилів танцю. Поєднання класичного, народного та сучасного напрямів в єдиному хореографічному просторі – це виклик для всіх, як для викладачів, так і для вихованців. В першу чергу, це про універсальність та комплексний підхід до викладання танцювальних дисциплін.

Класичний танець – фундамент професійної хореографічної освіти для будь якого напрямку. Він формує правильну поставу, координацію, силу, витривалість і культуру руху. У комплексних постановках класична хореографія забезпечує чіткість ліній, вивірену техніку та естетичну завершеність руху. Саме класична школа надає виконавцям універсальний інструментарій, який дозволяє органічно об'єднувати різні стилі хореографії [7].

Народна хореографія – це джерело національної самобутності, емоційності та образності, вона несе в собі традиції, історичну пам'ять і ментальність народу. У поєднанні з класичним та сучасним танцем народні елементи збагачують постановки характерністю, ритмічним різноманіттям і яскравою сценічною виразністю. Таке поєднання дозволяє не лише зберігати культурну спадщину, а й осучаснювати її, роблячи близькою та зрозумілою для молодого покоління [8].

Сучасна хореографія вирізняється відкритістю до експерименту, імпровізації та індивідуального самовираження. Вона активно використовує природні рухи тіла, нестандартні пози, роботу у партері, емоційний стан виконавця. У синтезі з класичним та народним танцем сучасна хореографія

надає постановкам актуальності, динаміки та глибшого психологічного наповнення [9].

Поєднання всіх трьох видів хореографії може реалізовуватися через використання елементів різних стилів в одному танцювальному номері. Окрім інтеграції різних стилів у межах однієї постановки, важливим є також відокремлене вивчення кожного напрямку. Діти із задоволенням вивчають окремі класичні, народні та сучасні танці. Це дозволяє глибше опанувати особливості кожного стилю, сприяє гармонійному розвитку особистості та підтримує стійкий інтерес до хореографічних занять.

Інтеграція різних хореографічних напрямів в один, сприяє формуванню універсального виконавця, здатного працювати в різних стилях, адаптуватися до сучасних сценічних вимог і розвиває креативність мислення. Такий підхід розширює художні можливості хореографа-постановника, стимулює творчий пошук педагога та дозволяє розвивати хореографічне мистецтво загалом.

Даний синтез дозволяє зберігати традиції, водночас відкриваючи нові шляхи для експерименту, самовираження та створення актуальних, змістовних і емоційно – насичених хореографічних творів.

Впровадження комплексного підходу до хореографії на гуртку в Ірпінському центрі позашкільної освіти, доводить свою ефективність через практичні результати. Підсумковий звітний концерт наприкінці навчального року виступає не лише формою контролю досягнень, а й важливим педагогічним інструментом, що дозволяє комплексно оцінити рівень сформованих умінь і навичок вихованців. Демонстрація набутих компетентностей підтверджує доцільність інтегрованого підходу та сприяє всебічному художньо-естетичному розвитку дітей.

Поєднання різних напрямів і стилів у роботі з дітьми сприяє появі нових емоцій, підвищує зацікавленість та мотивацію до навчання. Цей підхід допомагає уникнути одноманітності, розвиває гнучкість мислення й тіла, а також дає можливість кожній дитині знайти близький для себе спосіб самовираження. Вивчення кількох елементів в невеликій кількості кожного зі

стилів хореографії, робить процес легшим, цікавішим і менш перевантаженим для засвоєння.

Саме тому різноманіття в навчанні відповідає потребам сьогодення, формує відкритість до нового та вміння адаптуватися. Такий формат занять не лише розширює хореографічний кругозір дітей, а й сприяє їхньому емоційному розвитку, впевненості в собі та бажанню продовжувати навчання з інтересом і натхненням.

ПЕТРИКІВСЬКИЙ РОЗПИС

Позашкільна освіта відіграє важливу роль у всебічному розвитку дитини, адже створює умови для самореалізації, творчого самовираження та збереження національних культурних традицій.

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується посиленням уваги до питань національно-патріотичного виховання, збереження та популяризації культурної спадщини, формування творчої, соціально-активної та духовно багатой особистості. У цих умовах особливого значення набуває позашкільна освіта, як важливий складник освітнього простору, що забезпечує умови для вільного розвитку здібностей дитини, її самореалізації та самовираження.

Петриківський розпис — унікальне явище українського народного декоративно-ужиткового мистецтва, визнане на міжнародному рівні та внесене до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО. Він є не лише художньою технікою, а й носієм національного світогляду, символіки, духовних цінностей українського народу. Саме тому використання петриківського розпису в освітньому процесі гуртка створює сприятливі умови для поєднання творчого розвитку вихованців із їх патріотичним вихованням, формує національну самосвідомість, розвиває образне мислення, уяву, фантазію та естетичний смак [10].

Долучаючись до народних традицій, діти формують поняття про цінність народної творчості, національну самобутність, спокійніше ставляться до реалій

життя, особливо в умовах військового часу. Поетапно залучаючи дітей до освітньо-творчого процесу, у вихованців формується любов до рідного народу, його звичаїв та традицій, надаючи знання про історичні витoki народного декоративно-ужиткового мистецтва та вагомої художньої спадщини українського народу [11].

Педагогічна діяльність, під час занять з петриківського розпису, спрямована на виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, плекання творчої, національно-свідомої особистості, здатної до самовираження, збереження та примноження культурної спадщини українського народу, через залучення до художньо-творчої діяльності.

Цілісне поєднання традиційного українського народного мистецтва петриківського розпису з сучасними інноваційними підходами до організації освітньої діяльності в умовах позашкільного закладу освіти, розглядається не лише як художня техніка, а як багатofункціональний педагогічний інструмент розвитку творчих компетентностей і патріотичного виховання вихованців.

В роботі гуртка, системно впроваджується компетентнісна модель навчання, за якої акцент робиться не лише на засвоєнні традиційних елементів і прийомів розпису, а й на формуванні здатності вихованців до самостійного творчого мислення, художнього аналізу та інтерпретації народних мотивів у сучасному контексті [12].

Сучасний розвиток позашкільної освіти потребує впровадження прогресивних ідей, які поєднують традиції з інноваційними підходами. Однією з таких ідей є інтеграція класичних мотивів петриківського розпису з сучасним дизайном. Використання розпису в оформленні одягу, аксесуарів, інтер'єрних предметів робить заняття більш актуальними та наближеними до реального життя, підвищує зацікавленість вихованців.

Застосування інформаційно-комунікаційних технологій під час занять дозволяє розширити педагогічний інструментарій: онлайн-галереї дитячих робіт, відеоуроки, віртуальні екскурсії музеями, знайомство з творчістю

відомих майстрів петриківського розпису розширюють світогляд дітей та сприяють формуванню цифрової компетентності.

Прогресивною ідеєю, яка використовується під час занять, є проєктна та дослідницька діяльність. Участь вихованців у творчих проєктах, виставках, показах, конкурсах та фестивалях сприяє розвитку креативного мислення, комунікативних навичок і впевненості у власних силах. Особливу цінність має залучення дітей до вивчення символіки орнаментів, кольорової гами та елементів розпису [12].

Не менш важливим є особистісно орієнтований підхід, що враховує індивідуальні здібності, інтереси та темп навчання кожної дитини. Створення атмосфери творчої свободи, підтримки та взаємоповаги сприяє формуванню позитивної мотивації до навчання й саморозвитку.

Впровадження прогресивних ідей у діяльність гуртка петриківського розпису сприяє оновленню змісту позашкільної освіти, підвищенню її якості та привабливості для дітей. Поєднання народних традицій із сучасними освітніми технологіями допомагає не лише зберегти культурну спадщину, а й передати її молодому поколінню в живій, творчій та актуальній формі.

Висновки

Сучасна позашкільна освіта має бути: інтегрованою (поєднувати різні види діяльності від науково-технічної творчості, культури, екології до декоративно-прикладного мистецтва); діяльнісно спрямованою; орієнтованою на компетентнісний розвиток.

На прикладі Ірпінського центру позашкільної освіти видно, що поєднання екології, робототехніки, народної хореографії та петриківського розпису сприяє всебічному розвитку дитини в умовах сучасних освітніх викликів. Має практичне значення у визначенні майбутньої професії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Свідоме споживання: один з найважливіших трендів в цифрах та практичних порадах. Автор: Олена Беленька. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://yourforest.ua/uk/%D1%81onscious-consumption>
2. Навчальна програма з позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку «Лідери екостилю» - автор Т.А.Адамчук. Електронний ресурс. Режим доступу: https://docs.google.com/document/d/1ZBSSwd44fv8i3VIz_jGLv3dpfC_AYLS/edit?usp=sharing&oid=115276465371888701435&rtpof=true&sd=true
3. Екологічний туризм та національні природні парки України // Українська асоціація активного та екологічного туризму. Електронний ресурс. Режим доступу: https://pryroda.in.ua/files/2015/03/Katalog_UAETA2015_spring.pdf
4. Arduino : електронний ресурс. – Режим доступу. – <https://www.arduino.cc/>
5. Arduino blog: електронний ресурс. – Режим доступу. – <https://blog.arduino.cc/>
6. Arduino Forum: електронний ресурс. – Режим доступу. – <https://forum.arduino.cc/>
7. Конспект з хореографії на тему «Класичний екзерсис біля станка». Всеосвіта. <https://vseosvita.ua/library/konspekt-z-horeografii-na-temu-klasicnij-ekzersis-bila-stanka-252415.html>
8. Володько В. Ф. Методика викладання народно-сценічного танцю. Навчально-методичний посібник. – Київ : ДАККиМ, 2007. URL: http://library.nakkkim.edu.ua:8080/libdoc/knugu/knygy2/horeografii/volodko_v_f_metodyka_vykladannya_narodno_scenichnogo_tancyu.pdf
9. Бігус О. О., Маншилін О. О., Кондратюк Д. О., Мова Л. В., Журавльова А. В., Герц І. І., Донченко Н. П., Батєєва Н. П. Сучасний танець. Основи теорії і практики : навч. посіб. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2016. – 264 с. <https://oumk.od.ua/wp-content/uploads/2025/11/Сучасний-танець.pdf>

10. Антонович Є. Декоративно-ужиткове мистецтво України: навч. посіб.— Київ.: Либідь, 2010 – 552 с.
11. Кириченко М. А. Український народний декоративний розпис/ М. А. Кириченко : Навч. Посіб. – К.: Знання –Прес., 2006. – 228 с.
12. Авторська навчальна програма «Петриківський розпис» рекомендована для використання в позашкільних навчальних закладах » - автор Величко В. О. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/13FykQoVSckpkvaBC-SFaKJE1YAXojfQm/view>

Васильєва Тетяна Олексіївна

магістр з управління фінансово-економічною безпекою, викладач

КЗ «Харківський ліцей № 106

імені В. О. Кисіля» Харківської міської ради

м. Харків, Україна

РОЗВИТОК КОМПЕТЕНТНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЧЕРЕЗ ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Анотація. У статті проаналізовано трансформацію ролі вчителя НУШ в умовах бюрократизації освіти. Розкрито значення інтерактивних технологій як інструменту розвитку компетентної особистості учня та збереження живої взаємодії між педагогом і сучасною дитиною.

Ключові слова: НУШ, інтерактивні технології, компетентна особистість, гейміфікація, SEL.

Питання "яким має бути вчитель НУШ" зараз є однією з найбільш обговорюваних тем в українському сегменті [3]. Сьогодні на зміну класичному образу "викладача" прийшов цілий набір сучасних ролей та термінів. Кілька спостережень про професію, в якій важливо не загубити себе та як система поступово «перепишує» вчителя. Спочатку змінюється фокус уваги. З уроку - на звіт. З людини - на показник. З процесу - на форму. Потім коригується мова. Зникають власні формулювання. З'являються зручні, прийнятні, «так прийнято». Далі - ритм. Поспіх стає нормою. Пауза - розкішшю. Рефлексія - чимось «на потім». І непомітно система починає «переписувати» людину-вчителя: як вона думає, як оцінює, як приймає рішення, і що вважає важливим. Та поки система намагається втиснути вчителя у зручні рамки, за порогом класу чекають зовсім інші "замовники" - сучасні діти, чий ритм життя і спосіб

сприйняття світу не піддаються застарілим шаблонам. Вони - дзеркало, в якому або відбивається наша втома від системи, або запалюється іскра справжнього партнерства. Дослідивши концепцію інтерактивного навчання, я дійшла висновку: щоб такі технології справді "працювали" і були цікаві сучасним дітям, необхідно чітко структурувати взаємодію учнів один з одним [1]. А мій аналіз професійних дописів учителів показує, що тема розвитку компетентної особистості сьогодні перейшла з розряду теорії у площину щоденних «викликів» та «лайфхаків».

Так, сучасна компетентна особистість: не «що я знаю», а «що я вмію з цим робити», сучасна компетентна дитина — це та, яка може аргументувати свою думку в коментарях (медіаграмотність), розрахувати сімейний бюджет (фінансова грамотність), або запропонувати прийнятне рішення для всього класу.

У своїй практиці я прагну створити простір, де думка кожного учня має значення, а залученість до процесу є максимальною. Велику увагу приділяю емоційному комфорту дітей: я заохочую ініціативу, даю простір для самостійних рішень та завжди дотримуюсь культури діалогу. Ці принципи синхронізуються із запитам сучасної освіти, яка трансформує звичні інтерактивні технології, перетворюючи їх з розважального елемента на цілісне середовище для розвитку:

- Гейміфікація: на уроках читання, математики ми з учнями використовуємо *Minecraft Education*, *Kahoot* або *ClassDojo*. Проводячи навчання в ігровій формі, гра стає не розвагою, а способом утримати увагу дітей та дає поштовх у розвитку критичного мислення.
- Метод проєктів (PBL): на уроках я досліджую світ або довкілля ми з дітьми публікуємо фото звітів про проєкти: «Як ми очищували воду» або «Створюємо модель ідеального міста». Це наш інтерактив у дії — коли навчання відбувається через взаємодію з іншими та реальним світом. Також використовуємо дошку Padlet або Jamboard, де діти одночасно творять один продукт, обговорюючи кожен крок.

- Психоемоційне здоров'я (SEL): Проводимо в кінці уроків «хвилини емпатії» або «чекіни», це опитування про настрій на початку уроку. Як наголошують науковці: «Мозок не вчиться, якщо дитина в тривозі» [2].
- Динамічні перерви та нейроігри: Дивимось відео з вправами на міжпівкульну взаємодію, наприклад, одночасні рухи різними руками. Це допомагає розвантажити мозок під час інтенсивного інтерактиву.

Аналізуючи сучасний розвиток компетентної особистості можна вивести цікаву формулу: інтерактив дорівнює здоров'я. Зміна видів діяльності (інтерактив) запобігає перевтомі. Робота в групах, коли всі разом, знижує рівень соціальної ізоляції та стресу. Відсутність страху помилитися, через ігрові форми оцінювання, зберігає ментальне здоров'я учня. Компетентність неможлива без активності (інтерактиву) та не має сенсу без ресурсу - здоров'я. Саме вони перетворюють знання на досвід, навички та здатність вчитися. Бажання й мрії не мають терміну придатності - вони не зникають за порогом школи. І хоча філософія НУШ та державні стандарти окреслюють загальні рамки, кожен крок усередині них - це завжди вільний вибір і спільна траєкторія. Вибір учня. Вибір вчителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: навч. посібник. Київ : АПН, 2002. 136 с.
2. Нова українська школа: poradnik dla vchitelja / za zag. red. N. M. Bibik // Zbirnik naukovih pracj. Київ : Plejadi, 2017. С. 12–45.
3. Державний стандарт початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> [дата звернення: 24.01.2026].

В'юшкова Тамара Іванівна
Варванський Павло Андрійович

Омельчак Еліна Юрївна

спеціалісти вищої категорії, викладачі-методисти

Комунальний заклад

«Запорізький медичний фаховий коледж»

Запорізької обласної ради,

м. Запоріжжя, Україна

ФАСИЛІТОВАНИЙ ПІДХІД НА ЗАНЯТТЯХ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН МЕДИЧНОГО ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ

Анотація: досліджено зміст поняття фасилітації; визначено методи, які доречно застосовувати викладачу-фасилітатору в освітньому процесі коледжу на заняттях фармацевтичних дисциплін.

Ключові слова: фасилітація, фасилітатор, учасники освітнього процесу, емоційна культура, фасилітована технологія.

На заняттях фармацевтичних дисциплін викладачу необхідно мислити творчо, не тільки вміти правильно передавати свої знання здобувачу, але і поєднувати у собі ознаки керівника, лідера та учасника процесу. Усі компетентності, які потрібно опановувати студентам фармацевтичної галузі та мати клінічне мислення під час вивчення дисциплін, необхідно опрацьовувати у сприятливих умовах для продуктивної самореалізації, де усвідомлюють і поважають права одне одного. Викладач-фасилітатор залучає та сприяє розкриттю потенціалу студентів, а також підтримує на кожному етапі навчання.

У той час, коли традиційне викладання лише передає готові знання, то фасилітація в освітньому процесі допомагає самостійно планувати вивчення

великого обсягу інформації (зокрема на заочній формі здобуття освіти), опрацьовувати джерела інформації, креативно мислити тощо.

Специфіка навчання у коледжі — поєднувати в роботі знання з психології, педагогіки та медицини, які найкраще реалізуються за допомогою фасилітативної технології.

Викладачі циклової комісії Запорізького медичного фахового коледжу забезпечують якісне засвоєння освітньо-професійної програми Фармація у ролі фасилітатора, який є не просто лектором чи інструктором, а і експертом у дискусії заданої навчальної теми. Тут викладачі вже більш зосереджені на оптимізації освітнього процесу — ведуть глибокі обговорення, сприяють розвитку критичного, логічного мислення, залучають до використання накопиченого власного досвіду роботи та сприяють розкриттю потенціалу учасників групи загалом.

За традиційним методом роботи в групі можуть виникати конфлікти, яких уникають чи заглушують, потім обговорюють позааудиторно; учасники не слухають і не розуміють одне одного, бо зайняті відстоюванням власних відповідей нагальних проблем, які потрібно вирішити. У той час, за допомогою фасилітації у межах однієї дискусії можливо вирішувати найскладніші питання, що потребують думки кожного.

Питання фасилітації досліджувалося і наразі розглядається багатьма авторами, такими як: І. Авдєєва, А. Брокбенк, П. Лушин, Дж. Хірон, Е. Штойер, О. Галіцан, О. Гнатишина, Р. Дімухаметов, О. Козіна, О. Майєр та ін.) [1, с. 13].

«Фасилітація» — (від англ. Facilitation — допомога, полегшення, сприяння) — це організація процесу колективного розв'язання проблем у групі, який керується фасилітатором (ведучим, керівником). Це одночасно процес та сукупність навичок, які дозволяють ефективно організувати обговорення складної проблеми без втрат часу та за короткий термін виконати усі заплановані дії із максимальним залученням учасників процесу.

«Фасилітатор» — фахівець, який забезпечує успішну групову комунікацію, несе відповідальність за якісне виконання завдань.

Викладач-фасилітатор під час проведення групового заняття:

- організовує процес, залучає учасників і структурує роботу групи здобувачів освіти для досягнення певних цілей, використовуючи потенціал групи;

- створює середовище злагодженої групової взаємодії, підкреслюючи сильні сторони та розвиваючи креативність;

- слідує за виконанням завдань, коли всі задоволені результатом і їх ідеї почуті;

- вирішує руйнівну поведінку та злагоджує конфлікти;

- допомагає розвивати альтернативні напрямки мислення та пошуку рішень;

- є експертом із методів групової взаємодії [2, с. 127].

Серед основних задач педагога-фасилітатора є план порядку денного роботи групи, загальне керівництво і контроль процесу, управління завданнями, мотивація та створення підтримки емоційної культури.

Фасилітативна технологія реалізується шляхом наступних основних методів у навчанні фармацевтичних дисциплін:

- використання практичних фармацевтичних кейсів, які вимагають від здобувачів самостійного пошуку та застосування знань (написання рецептів, вивчення класифікації та характеристики основних фармакологічних груп, вирішення конфліктних ситуацій з пацієнтами тощо), а також засвоєння цих знань, використовуючи метод «Ромашка запитань Бенджаміна Блума»;

- застосування методу проєктного навчання або проблемно-орієнтованого навчання, що вимагає активної взаємодії, такої як робота в малих групах, дискусії, рольові ігри, мозкові штурми, інтелект-карти, тренінги, міні майстер-класи, воркшопи тощо (розбір технології виготовлення ліків, обговорення питань щодо фармацевтичної опіки пацієнтів в аптеці);

- гейміфікація як метод фасилітації дозволяє залучати групу студентів до навчання у ігровому контексті, зробивши інтерактивним заняття за допомогою цифрових освітніх платформ (Kahoot! Wordwall, Genially, Miro, Padlet тощо).

Вищеперераховані методи фасилітативної технології найкраще реалізуються в атмосфері довіри та безпеки, у забезпеченні рівності учасників, підтримці, заохоченні та стимуляції прагнення до саморозвитку та навчання впродовж життя (веб-квести, віртуальні вправи та ситуаційні задачі, симуляційні аптеки).

Фасилітація є високо ефективною, оскільки вона допомагає досягти поставлених групових цілей і при цьому підтримувати якість взаємодії між здобувачами, а також перетворює непродуктивні групові зустрічі на структурований, цілеспрямований процес.

Таким чином ефективність фасилітативної технології можна оцінити за трьома основними напрямками: результат (готовий план дій, прийняття і ухвалення інноваційного рішення), процес (активна залученість групи, врахування усіх точок зору, дотримання часу дискусії) та задоволеність (рівень комунікації в групі, відповідальність за прийняте рішення, створення безпечної та конструктивної атмосфери).

Перевагами, що підвищують ефективність фасилітації є:

- прискорення процесу ухвалення рішень (чіткі алгоритми та техніки (матриця рішень), які допомагають обрати найкращий варіант;
- уникнення конфліктних ситуацій (допомагає розділити особистість від ідеї та почути кожного);
- синергетичний ефект (колективний інтелект перевершує суму індивідуальної роботи);
- створення відкритої атмосфери (генерування максимальної кількості ідей без критики);
- підвищення відповідальності за результат (рішення розробляється та узгоджується групою, тому учасники відчують набагато вищий рівень відповідальності) [3, с.413].

Отже, під час практичних занять з фармацевтичних дисциплін фасилітативна технологія дозволяє оцінити ефективність роботи в групі здобувачів освіти за допомогою: активного залучення, диференційованих

підходів, досягнення цілей, якісного зворотного зв'язку і моніторингу результату роботи відповідно до прийнятих рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрейко С.С., Бобух В.В. «Фасилітація в освітньому процесі медичного закладу вищої освіти». Сучасні тренди розвитку медичної освіти: перспективи і здобутки. ПДМУ. URL: <https://repository.pdmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8cf8844f-14c6-4efd-b8f7-542b93488011/content>
2. Гуцол М. І. Розмаїття методів фасилітації та застосування їх на онлайн-практиці навчання латинській мови та медичної термінології у вищій школі. URL: <https://repository.pdmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6c9e9f28-eb03-4787-a8d3-39dbd231e190/content>
3. Кравченко Н.В., Остертаг А.І. «Використання методу фасилітації при вивченні природничих дисциплін. Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації. «Європейська наукова платформа». ГО «Міжнародний центр наукових досліджень». Вінниця, 2022. С. 413. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/42837/1/A_Ostertah_N_Kravchenko_Fasilstatsia.pdf.

Гаморак Галина Петрівна

канд. мед. наук, доцент кафедри мікробіології, вірусології та імунології

Юрчишин Оксана Іванівна

канд. мед. наук, доцент кафедри мікробіології, вірусології та імунології

Макевич Наталія Василівна

асистент кафедри мікробіології, вірусології та імунології

Решетняк Надія Ігорівна

асистент кафедри мікробіології, вірусології та імунології

Грищук Марта Ігорівна

студентка

Грищук Максим Остапович

студент

Івано-Франківський національний

медичний університет

м. Івано-Франківськ, Україна

РОЗВИТОК ЗАГАЛЬНИХ ТА ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Процеси глобалізації та інтеграції України в європейський освітній простір вимагають докорінного перегляду підходів до підготовки фахівців у галузі охорони здоров'я. Ключовою фігурою в цьому процесі постає викладач медичного закладу вищої освіти (ЗВО), професійна діяльність якого сьогодні виходить далеко за межі простої трансляції теоретичних знань. Сучасна парадигма вищої медичної освіти базується на компетентнісному підході, що передбачає формування у майбутніх лікарів не лише фахової ерудиції, а й здатності до критичного мислення, етичної поведінки та прийняття

рішень у складних клінічних ситуаціях. Відповідно, розвиток загальних і професійних компетентностей самого науково-педагогічного працівника стає стратегічним пріоритетом розвитку медичних університетів.

Ключові слова: заклад вищої освіти, професійні компетентності, цифровізація, персоналізація навчання.

Загальні компетентності викладача медичного ЗВО є універсальним підґрунтям, що визначає ефективність його соціальної та професійної взаємодії. До них належать інструментальні, міжперсональні та системні навички [1]. В контексті медичної освіти особливого значення набуває володіння іноземними мовами, що відкриває доступ до актуальних результатів міжнародних клінічних досліджень та протоколів лікування. Це дозволяє викладачеві інтегрувати у навчальний процес найсучасніші досягнення світової медицини [2, с. 117].

Не менш важливою є комунікативна компетентність, яка в медичному середовищі трансформується у здатність до фахового діалогу в системі «викладач – студент – пацієнт». Викладач має демонструвати високий рівень емоційного інтелекту та конфліктологічної культури, що є основою для формування деонтологічних принципів у студентів. Розвиток цих навичок відбувається через постійну саморефлексію та участь у тренінгах з психології спілкування та лідерства.

Професійні компетентності як фундамент фахової майстерності. Професійна компетентність викладача медичного університету має триєдину природу, оскільки поєднує в собі педагогічну, наукову та клінічну складові. Педагогічна майстерність сьогодні нерозривно пов'язана з володінням інноваційними методиками навчання [4]. Традиційні лекційні форми поступово поступаються місцем інтерактивним технологіям, таким як навчання на основі клінічних випадків або проблемно-орієнтоване навчання. У цих умовах викладач змінює свою роль з «лектора» на «фасилітатора» та «ментора», який

не дає готових відповідей, а стимулює студента до самостійного пошуку клінічного рішення.

Клінічна компетентність є специфічною рисою викладача-медика. Вона передбачає підтримку високого рівня лікарської кваліфікації, безпосередню участь у лікувально-діагностичному процесі та володіння сучасними медичними технологіями. Безперервний професійний розвиток у цій сфері забезпечується через практичну роботу в клініках, участь у консилиумах та проведення складних маніпуляцій, що слугує прикладом для майбутніх лікарів [3, с. 48].

Одним із найактуальніших напрямів розвитку компетентностей є цифрова грамотність. Сучасний освітній простір медичного ЗВО неможливо уявити без систем управління навчанням, віртуальних анатомічних атласів та симуляційних центрів. Викладач повинен володіти методикою викладання у віртуальному середовищі, вміти створювати якісний цифровий контент та використовувати технології штучного інтелекту для персоналізації навчання. Симуляційне навчання вимагає від педагога навичок роботи з високотехнологічними манекенами-симуляторами, де можна відпрацьовувати критичні стани без ризику для пацієнта. Опанування цих технологій є обов'язковою умовою професійного зростання в умовах цифровізації медицини [3].

Процес вдосконалення компетентностей викладача має бути безперервним та системним. Провідну роль у цьому відіграє міжнародне стажування, яке дозволяє запозичувати кращі світові практики медичної освіти. Також важливим є участь у наукових конференціях, де відбувається апробація власних досліджень та обмін досвідом з колегами. Окрім зовнішніх форм навчання, велике значення має внутрішньоуніверситетська система підвищення кваліфікації, яка має включати курси з педагогіки вищої школи, основ біоетики та менеджменту в охороні здоров'я.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що розвиток загальних і професійних компетентностей викладача медичного ЗВО є багатогранним процесом, що потребує гармонійного поєднання академічних знань, клінічного досвіду та

інноваційної педагогічної культури. Трансформація ролі викладача від ретранслятора знань до модератора освітнього процесу є вимогою часу, що безпосередньо впливає на якість підготовки медичних кадрів та стан системи охорони здоров'я в цілому. Тільки через постійне самовдосконалення та опанування нових технологій викладач здатний виховати нове покоління конкурентоспроможних і гуманних лікарів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 20.12.2025).
2. Витвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2014. 384 с.
3. Лисенюк В. П., Свінцицький А. С., Яворовський О. П. Інноваційні технології в медичній освіті: симуляційне навчання та віртуальна реальність. *Науковий вісник НМУ імені О. О. Богомольця*. 2021. Вип. 4. С. 45–52.
4. Розвиток професійної компетентності викладача вищої школи в умовах цифрової трансформації освіти : колективна монографія / за ред. Н. В. Морзе. Київ : Університет Грінченка, 2020. 240 с.

Ільницька Лариса Степанівна
вчитель-методист, вчитель географії,
заступник директора з виховної роботи
Опаківський ЗЗСО І-ІІІ рівня
с. Опака, Львівська обл., Україна

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА

Анотація: національно-патріотичне виховання, як пріоритетний напрямок загального виховного процесу молоді на сучасному етапі, серед інших формується засобами шкільної географії, а саме географічного краєзнавства. Формою позаурочної краєзнавчої роботи пропонується шкільне географічне товариство, яке покликане акумулювати пошукову діяльність учнів, прищеплювати вміння користуватись дослідницькими прийомами, вміння аналізувати інформацію про рідний край та робити відповідні висновки. Тим самим прищеплювати учням почуття громадянської відповідальності, бажання покращити життя в рідній місцевості.

Матеріали стануть в нагоді вчителям географії, керівникам краєзнавчих гуртків, заступникам директорів з виховної роботи, педагогам-організаторам.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, краєзнавство, молодь, позаурочна робота, учнівський проєкт, шкільне географічне товариство.

У наш непростий час – час захисту української незалежності – найбільш актуальним є національно-патріотичне виховання, як складова частина загального виховного процесу молоді. Саме в процесі національно-патріотичного виховання проявляється ідея формування людини, її світогляду,

її соціалізація. Це та сфера духовного життя, що проникає в усе, що пізнає, що робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина. Висока патріотична свідомість, почуття гідності, любові до своєї нації, відстоювання пріоритету Батьківщини, утвердження національної культури, християнської моралі, віри в могутні творчі сили українського народу – є найголовнішими завданнями виховання громадянина своєї держави.

Оновлений зміст освіти Нової української школи за своїм обсягом і характером відображає насамперед ідейно-ціннісне багатство рідного народу і вищі здобутки світової культури, сприйняті крізь призму національної свідомості. Тому патріотичні почуття, погляди, переконання, ідеали, ціннісні орієнтації потрібно формувати за умови, коли особистість добуває їх дослідницьким, трудовим, евристичним шляхом з певної системи знань, відомостей.

Географія є фундаментом патріотичного виховання, оскільки вона формує конкретний образ Батьківщини через знання про її територію, природу та ресурси. Особливо вагома роль належить краєзнавчій роботі, що сприяє формуванню національної свідомості, патріотичних почуттів. Тобто, краєзнавство є одним з пріоритетних напрямів патріотичного виховання молоді.

Неабияке зацікавлення краєзнавчим принципом в освіті та вихованні виявляла С. Русова, фундатор теорії національної школи. У дослідженні «Краєзнавство в народній школі» С. Русова стверджувала, що краєзнавство є тим підґрунтям, «тереном», на якому повинна будуватися національна школа кожного народу і процес виховання свідомих, активних громадян-патріотів [4, с. 28]. Оскільки любити ми можемо лише те, що знаємо, відчуваємо, то необхідно давати змогу дітям власноруч вивчати найближче їхнє оточення. Діти мають знати «кожну річку, ліс, озеро, острів тощо, знати найближчі села, їх будівлі і т. п., знати рослинність, звірину свого краю, знати, чим люди займаються, коло чого вони працюють» [5, с. 119].

Краєзнавча робота виховує любов до свого краю, прищеплює інтерес до пізнання нового, формує практичні вміння і навички, сприяє фундаментальному вивченню природи, населення, господарства своєї місцевості, осмисленню складних закономірностей розвитку природи і суспільства на місцевому матеріалі.

Основним завданням шкільного краєзнавства є всестороннє вивчення учнями з навчально-виховною метою визначеної території свого краю під керівництвом вчителя. Краєзнавчий принцип закладений у шкільній програмі з географії. Але насичена програма загальноосвітньої школи не дає можливості виділяти час для ефективного вивчення і дослідження малої батьківщини – свого села, району, області на уроках. Тому велика роль в реалізації цього завдання належить позаурочній роботі. Навчальне і позаурочне краєзнавство тісно пов'язані між собою. Результати позаурочних досліджень завжди знайдуть своє застосування на уроках як ілюстративний матеріал.

Організація загальношкільної краєзнавчої роботи в Опаківському ЗЗСО I – III рівнів проводиться під час роботи шкільного географічного товариства «Бескид».

Шкільне географічне товариство «Бескид» в Опаківській школі успішно працює вже дванадцять років. Воно об'єднує на добровільній основі школярів VI – XI класів Опаківської школи, які прагнуть вдосконалити свої знання з географії, розширити свій науковий кругозір, набути вмінь і навичок науково-дослідницької роботи.

Роботу шкільного географічного товариства організовує і спрямовує комітет активістів товариства і вчитель географії.

Головне в роботі «Бескиду» - розвиток пізнавальної активності і творчих здібностей учнів у процесі поглибленого вивчення географії.

Однак, позаурочна робота з географії – це не тільки теоретичні дослідження. Це й туристські та краєзнавчі походи, під час яких учні, складаючи звіти про свою мандрівку, зможуть дати не тільки географічний опис маршруту, але й рекомендації по охороні природи, спроектувати заходи,

які самі вони можуть здійснити для відновлення порушених природних ландшафтів, озеленення території і збереження рідкісних рослин і тварин.

Особливе застосування у роботі «Бескиду» знайшов проєктний метод . Проєктна діяльність – це система навчання, за якою учні здобувають знання, уміння і навички в процесі планування й виконання практичних завдань, що постійно ускладнюються.

Під час проєктувальної діяльності чільне місце посідає самодіяльність учнів та їхня активність. Учні освоюють краєзнавчий матеріал і створюють конкретний проєкт, що дозволяє школярам пережити ситуацію успіху, самореалізації.

Проєктний метод у шкільному краєзнавстві зосереджений на використанні краєзнавчого матеріалу у розв'язанні репродуктивних і творчих завдань краєзнавчого характеру, у формуванні краєзнавчих знань, що відрізняються за характером пізнавальної діяльності, націлені на стимуляцію в учнів бажання діяти під час розв'язання проблемно-пізнавальних завдань, подолання труднощів у навчальному пізнанні, просуванні до накресленої мети, досягнення якої супроводжується ситуаціями переживання успіху, радощів і прагнення знаходитись у постійному пошуку.

Застосування соціально-краєзнавчих проєктів є найефективнішим шляхом соціологізації навчання та виховання в шкільній географії. Крім того, виконання завдань із застосуванням системи планомірно-поетапних дій сприяє формуванню вмінь знаходити навчальну інформацію, фактичні дані з проблеми вивчення шляхом спостережень, спілкування з потрібними людьми, аналізу, систематизації та узагальнення здобутих відомостей, трансформації їх в результати проєктної діяльності [6, с. 7].

Учнівська робота над краєзнавчим проєктом передбачає і відтворення раніше набутих знань, і творчий їх пошук у різних джерелах.

Різноманітними і захоплюючими є і форми опрацювання краєзнавчого матеріалу, і метод проєктів тут повністю оправдовує себе. Краєзнавство набуло комплексного характеру, стало засобом не тільки застосування наукових знань

на практиці і їх поглиблення, а й важливим чинником здійснення міжпредметних зв'язків у процесі навчання [6, с. 17].

Результати краєзнавчих проектів застосовуються як на уроках, так і в позакласній діяльності. Здійснення краєзнавчого принципу в навчально-виховній роботі можливе тільки за умови систематичного нагромадження в школі місцевого географічного матеріалу. І найкращим підсумком проектної діяльності у вивченні рідного краю є створення на базі школи краєзнавчого музею. Ось неповний перелік вдалих результатів досліджень докільця, які поповнили експонатами шкільний музей:

- В процесі краєзнавчої роботи школярі охоче беруть участь в пошукових експедиціях і походах, ведуть систематичні спостереження за природними явищами, досліджують місцеву річку та джерела мінеральних вод, одночасно турбуючись про чистоту водойм, а також складаючи детальний план їх розташування.
- Зусиллями школярів виникла цікава колекція гірських порід і мінералів, які характерні для рідного краю.
- Було проведено ряд екскурсій по околицях села, під час яких складено плани маршрутів з послідовним описом природних комплексів /фацій, урочищ/.
- За допомогою даних, зібраних під час екскурсій, силами школярів з участю вчителя географії створена Топографічна карта околиць села Опака, яка є окрасою географічного кабінету. Навчання учнів орієнтуванню на місцевості, читанню топографічних карт та використанню ГІС-технологій (геоінформаційних систем) має практичне значення для безпеки та цивільної оборони.
- Під час екскурсій зібрано Гербарій околиць села Опака, який постійно поповнюється новими зразками.
- Запропоновано та описано цікаві пропозиції для туристичних маршрутів по рідному краю.

При комплексному фізико-географічному вивченні території, яке проводилось на екскурсіях ландшафтної секції, вивчались взаємозв'язки і взаємозалежність природних компонентів. Така робота дозволяє підготувати учнів до свідомого і обгрунтованого виділення природних ділянок, які необхідно взяти під охорону. Тому ми впритул підійшли до вирішення завдання створення екологічної стежини.

Багата і яскрава природа гір, де знаходиться село, передбачає на порівняно короткому відрізку шляху (до двох кілометрів) зустріч з різноманітними природними комплексами – долиною річки, яром, схилами гір, плоскими вершинами, гірськими луками, хвойними та хвойно-широколистяними лісами. Стежину ми проклали недалеко від школи, де є виходи на поверхню ґрунтових вод, джерело мінеральних вод типу «Нафтуса», геологічні відслонення, місця проростання реліктових і зникаючих видів рослин, ділянки хворого лісу. Робота над проєктуванням екологічної стежини привела учнів до розуміння унікальності карпатських ландшафтів, виховувала почуття господарської відповідальності за збереження природи для майбутніх поколінь.

Під час економічної кризи всі починають думати про своє майбутнє - і духовне, і матеріальне, - і про дітей, які незабаром будуть змушені ступити на далеко не благодатну дорогу самостійного життя. Нинішньому поколінню доведеться зануритись у непростий світ запущених господарських проблем, з яких нарешті треба знайти вихід. Тому, готуючи учнів до самовизначення і самореалізації в складному світі економічної конкуренції, потрібно розвивати бізнес-мислення у дітей ще в шкільному віці.

В процесі діяльності шкільного географічного товариства «Бескид» ми неодноразово реалізували метод проєктів при вивченні економічної географії в 9 класі, а також пробували моделювати економічний процес на теренах села Опака, складаючи бізнес-плани приватних підприємств.

Вивчаючи економічну і соціальну географію України, учні змогли відчути себе господарями, осмисливши можливості перебудови рідного села на основі більш повного використання всіх природних і трудових ресурсів. Результатом

діяльності школярів було тендерне змагання проєктів перебудови господарства с. Опака, на якому були представлені групові учнівські роботи. Осмисливши економічний потенціал свого села, демонструючи можливості у розвитку первинного та третинного секторів господарства та важливість праці для реалізації своїх планів у майбутньому учні опаківського закладу освіти відчули відповідальність за майбутнє рідного краю.

Підводячи підсумки діяльності учнів, можна помітити, що представлені роботи – це практично орієнтовані проєкти, спрямовані на практичний результат і пов'язані із соціальними цінностями учнів. Прикладом можуть бути покращення транспортних доріг у селі, оздоровлення навколишнього середовища, створення рекреаційних об'єктів та об'єктів соціальної інфраструктури, пов'язаних із підвищенням статусу свого населеного пункту. Цінність проєкту полягає в реальності використання його на практиці та здатності розв'язати задану проблему.

Відрядно, що вивчаючи наш вже багаторічний досвід з подібної роботи, прослідковується тенденція продовження розвитку учнівських бізнес-ідей у їх подальшому дорослому житті. Учні вибирають професії, пов'язані з втіленням у життя їхньої мрії. Цим, можливо, вони роблять свій перший крок до здійснення своїх планів. Якщо знання сприймати, перепускаючи їх через душу, то вони знаходять в ній відгук – прагнення до творчості і дії. І навіть якщо в представлених бізнес-проєктах далеко не все передбачено, і здається деколи, що автори «літають в захмарних висотах», в їхньому віці це так природньо, саме з цього все починається – з небайдужості. Починається з мрії, що перетворюється в плани, які реалізують оптимісти – молоді, наполегливі й завзяті.

Виховання патріотизму в позаурочній діяльності з географії під час війни набуває особливого значення, орієнтуючись на формування національної ідентичності та ціннісного ставлення до рідної землі. Очікуваним результатом такої роботи буде : розуміння підлітками моральних цінностей; психологічна готовність учня діяти у відповідності з переконаннями перед ідеалами, що

формуються; мотивація вчинків, діяльності учнів і морального задоволення їх результатами [7, с. 398].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ващенко Г. Виховний ідеал : підруч. для педагогів і виховників, молоді і батьків. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 208 с.
2. Вишневецький О. Українська педагогіка на старті реформ. Дрогобич : Швидкодрук, 2015. 80 с.
3. Єрмаков І. Г., Пузіков Д. О. Розвиток життєвої компетенції на всіх етапах становлення особистості. Крок за кроком до життєвої компетенції та успіху : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 16–17 трав. 2003 р.). Київ : Генеза, 2003. С. 133–134.
4. Русова С. Краєзнавство в народній школі. Шлях виховання й навчання. 1933. Кн. 1. С. 25–33.
5. Русова С. Шкільні екскурсії і їх значення. Вибрані педагогічні твори : у 2 кн. Київ : Либідь, 1996. Кн. 1. С. 117–125.
6. Стадник О. Г. Метод проектів у навчанні географії. Харків : Основа, 2008. 132 с.
7. Яценко В. С. Краєзнавчий підхід у процесі виховання учнів основної школи як аспект пізнання соціально-географічних процесів. Формування патріота в вимірі Революції Гідності та пріоритетів Нової школи : зб. ст. учасників I Всеукр. столу з онлайн-трансляцією (Суми, 16–17 лют. 2017 р.) / за ред. С. В. Драньовської, Л. М. Чхайло. Суми : КЗ СОІППО, 2017. С. 397–400.

Крап Наталія Павлівна

к.т.н., вчитель інформатики
середньої загальноосвітньої школи №90 м. Львова

Огірко Ігор Васильович

професор, доктор фіз.-мат. наук
Національний університет «Львівська політехніка»
Інститут поліграфії та медійних технологій
Кафедра мультимедійних технологій

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНФОРМАТИКИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті розглядаються ключові аспекти та методичні підходи до навчання інформатики учнів початкових класів у контексті сучасної цифровізації освіти. Проаналізовано психолого-педагогічні особливості молодших школярів, які впливають на засвоєння технічних навичок. Особливу увагу приділено використанню ігрових технологій, візуального програмування (на прикладі середовища Scratch 3.29) та важливості формування алгоритмічного мислення з раннього віку. Визначено роль вчителя у створенні безпечного цифрового середовища та розвитку медіаграмотності учнів.

Ключові слова: Нова українська школа, моделі навчання, цифрова компетентність, методи навчання, педагогічні технології, STEM-елементи, ігровий метод, діяльнісний підхід, проблемно-пошукові методи, інтерактивні методи, пояснювально-ілюстративний метод.

Швидкий розвиток інформаційних технологій вимагає все нових підходів до вивчення інформатики у початковій школі в умовах Нової української школи. Викладання інформатики в початковій школі спрямоване на

формування цифрової компетентності, логічного мислення та інформаційної культури учнів. Навчання має діяльнісний характер і базується на вікових особливостях молодших школярів.

Основними моделями навчання є пояснювально-ілюстративна, діяльнісна, ігрова та проєктна. Кожна з моделей в умовах НУШ є ефективна та діяльнісна, оскільки передбачає активну участь учнів у навчальному процесі. У процесі навчання застосовуються: словесні, наочні, практичні, ігрові та проблемно-пошукові методи. Важливе місце займають педагогічні технології: інформаційно-комп'ютерні технології, ігрові, здоровозбережувальні та STEM-елементи.

У 2025/2026 навчальному році викладання інформатики в початковій школі (2–4 класи) базується на концепції НУШ, де основний фокус зміщено з простого вивчення пристроїв на розвиток критичного мислення та цифрової грамотності.

У процесі вивчення інформатики у початковій школі впершу чергу необхідно звертати особливу увагу на особистий розвиток дитини, а саме: навчити вчитися, виконувати всі вимоги та правила техніки безпеки у комп'ютерному класі, вміти працювати з сучасними цифровими гаджетами та вміти теоретичні знання використовувати у процесі роботи цифрових з сучасними програмами.

Основними способами та підходами до вивчення інформатики є: діяльнісний підхід, де навчання відбувається через розв'язання практичних задач та учень є активним учасником, а не просто слухачем; інформатика без розетки, де вивчення алгоритмів відбувається за допомогою активних ігор, карток та практичних вправ із використанням сучасних гаджетів; проєктне навчання, де створення власних продуктів (презентацій, простих ігор у Scratch, анімацій) для вирішення конкретних задач відбувається за допомогою цифрових технологій; а також ігрові методи, де використання освітніх платформ і тренажерів (миші, клавіатури, логічних вправ) робить процес навчання захопливим та цікавим.

Згідно концепції Нової української школи, вчитель тепер виступає не як ретранслятор знань, а як помічник учня, а саме: навчає працювати з сучасними персональними комп'ютерами, різноманітними видами гаджетів: ноутбуками, нетбуками, планшетами, електронними книжками, а також розв'язувати задачі у найпростіших програмах, а саме: Paint3D, де школярі створюють свої перші малюнки та навчаються вводити текст, а також навчаються працювати з клавіатурою та мишкою, пристроями друку інформації на папір – принтерами, мультимедійними пристроями. У процесі вивчення інформатики у початковій школі учні навчаються працювати з програмами MS Word, MS PowerPoint, записують свої перші коди 94 у програмі Scratch 3.0., вивчають основні принципи роботи з мережами, зокрема, з глобальною мережею інтернет, вивчають основні програми, з допомогою, яких можна спілкуватися один з одним в онлайн середовищі, а саме: viber, skype, classroom, meet, zoom, messenger, facebook, створюють свої перші аккаунти в мережі Інтернет, розв'язують різноманітні логічні задачі, кросворди, квести, анаграми, працюють в різноманітних навчальних середовищах, зокрема на сайті code.org.ua.

Основні моделі, методи та технології викладання інформатики в умовах Нової української школи у початковій школі можна подати у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1.

Моделі, методи та технології викладання інформатики в початковій школі

Модель навчання	Методи	Технології	Приклад на уроці
Традиційна	Пояснення, бесіда	Презентація	Учитель пояснює правила роботи з мишею
Діяльнісна (НУШ)	Практичні, проблемні	ІКТ	Учні самостійно виконують завдання на комп'ютері
Ігрова	Дидактичні ігри	Гейміфікація	Гра «Збери алгоритм для героя»
Проектна	Дослідницькі	Проектні технології	Створення малюнка або історії
Змішане навчання	Самостійна робота	Онлайн-платформи	Частина завдань – у зошиті, частина – на ПК

Викладання інформатики в початковій школі здійснюється з урахуванням вікових особливостей учнів. З 2 по 4 клас поступово зростає складність навчального матеріалу, змінюються моделі та методи навчання: від ігрових до діяльнісних і проектних. Основною метою вивчення інформатики є формування в учнів цифрової компетентності та логічного мислення.

Вивчення інформатики в 2-4 класах у початковій школі є невід'ємною частиною сучасної освіти.

У процесі викладання інформатики в 2-4 класах доцільно використовувати наступні методики: [1, с.94]

- ігровий метод, який допомагає учням вивчати інформатику з допомогою інтерактивних вправ, кросвордів, квізів, брейн-рингів, а також використання ігор, мультфільмів та інтерактивних вправ для пояснення навчального матеріалу;

- інтерактивний метод – цей метод дозволяє кожному учню виконувати різноманітні практичні роботи із використанням сучасного персонального комп'ютера, цифрового пристрою;

- групова робота – це робота в команді, розвиток навичок співпраці та комунікації через групові проекти;

- метод активного навчання – спрямований на формування творчої особистості. Цей метод включає виконання творчих завдань із використанням сучасних цифрових пристроїв чи персонального комп'ютера;

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Крап Н. П. Особливості викладання інформатики в початковій школі // Світ наукових досліджень, випуск №37, 2025 - с. 93-95.

Мазурик Світлана Олександрівна

В.о. директора,

вчитель історії, правознавства та громадянської освіти

Білозерської загальноосвітньої школи I-III ступенів №13

Білозерської міської ради Донецької області

КОНСТРУКТИВНЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА БЕЗКОНФЛІКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Анотація. У статті піднімається проблема виникнення конфліктних ситуацій, їх причини виникнення та наслідки. Розкриваються підходи щодо змісту та напрямків конструктивного спілкування між учасниками освітнього процесу.

Ключові слова: конструктивне спілкування, безконфліктна взаємодія, конфлікт та конфліктні ситуації.

Тема конструктивного спілкування в освітньому середовищі сьогодні є не просто **актуальною**, а стратегічно важливою. Зміна освітніх парадигм, перехід до людиноцентризму та постійні стресові чинники роблять вміння домовлятися ключовою компетенцією педагога, учня та батьків. Сучасна освіта базується на **педагогії партнерства**. Це передбачає відмову від авторитарного стилю («вчитель завжди правий») на користь рівноправного діалогу. Без навичок конструктивного спілкування неможливо побудувати довіру між вчителем та учнем. Більшість конфліктів у школі виникають через непорозуміння, невміння висловити свої потреби або агресивну форму критики.

- Конструктивне спілкування дозволяє перевести конфлікт із площини «хто винен» у площину «як вирішити проблему».

- Це є фундаментом профілактики цькування (булінгу), оскільки створює культуру поваги до особистості.

В умовах війни та дистанційного навчання рівень тривожності всіх учасників освітнього процесу зашкалює.

- Емпатія та активне слухання (елементи конструктивного спілкування) стають інструментами психологічної підтримки.
- Вміння екологічно висловлювати зауваження знижує ризик емоційного вигорання вчителів.

Роботодавці майбутнього цінують комунікабельність і командну роботу більше, ніж суто академічні знання. Навчаючи дітей конструктивній взаємодії, школа готує їх до успішного життя в соціумі.

Мета статті розкрити суть та переваги конструктивного спілкування як передумови безконфліктної взаємодії учасників освітнього процесу.

Виклад матеріалу. Конструктивне вирішення конфлікту можливе лише в процесі ефективного спілкування конфліктуючих сторін. Вважається, що конкуренція, викликає конкуренцію, замкненість та недоброзичливість - те ж саме, а довіра та прагнення зрозуміти іншого найчастіше знаходять таку ж саму позицію у відповідь.

І. С. Кон вважає, що найпоширеніші труднощі спілкування підлітків і молодих людей - це сором'язливість. Він стверджує, що ті, хто вважає себе сором'язливим, відрізняються зниженим рівнем екстраверсії, вони менш здатні контролювати й направляти свою поведінку, більш тривожні, схильні до невротизму й переживають більше комунікативних труднощів.

Конфлікти, як реальність нашого часу, займають значну частину життя людей, отже, треба якомога раніше здобути знання про закони конфліктної взаємодії, навчитися керувати конфліктом, зробити його конструктивним, володіти своїми емоціями, які б перестали руйнувати наш внутрішній і зовнішній світ. Не викликає сумніву той факт, що для педагогічної діяльності в

школі загалом досить важливу роль відіграє взаємодія педагога з учнями, яка здійснюється завдяки функціонуванню системи спілкування. І саме через спілкування мотиви підлітків матеріалізуються в діяльності. Якщо цілі педагога втілилися в їх діяльність хоча б частково, можна вважати, що факт взаємодії відбувся. Зміна позиції, ставлення, проявів поведінки – це все є передумовами досягнення результативності педагогічної взаємодії [1].

Найважливішою умовою продуктивного спілкування вчителя з учнями і організації процесу спілкування між дітьми є соціально-психологічна компетентність педагога. Керуючись гуманістичними принципами міжособистісних відносин, реалізуючи у взаємодії з дітьми стратегію співпраці, вчитель задає певний «тон» і стиль спілкування.

Особистісно-орієнтована взаємодія з дітьми, що протікає в рамках співпраці педагога і дитини, заснована на розумінні, прийнятті та повазі особистості дитини, породжує в ньому впевненість і особисту значимість, які роблять його більш впевненим у собі і здатним справлятися з труднощами життя. Дитина набуває здатності більш адекватно оцінювати явища навколишньої дійсності і адекватно реагувати на них, що полегшує взаємодію з оточуючими [2].

Можливими причинами *складнощів у взаєминах педагогів і дітей є:*

1. Авторитарний стиль керівництва, негнучкість виховання і непослідовність у відносинах з дітьми з боку педагога. Формально-вимогливе, індиферентне, «холодне» ставлення педагога.
2. Неприйняття педагогом індивідуальних особливостей дітей.
3. Особисті якості педагога: неадекватна самооцінка, низький рівень педагогічної рефлексії, емпатії і децентрації.
4. Неузгодженість сімейного та шкільного виховання.

Найважливішою умовою спілкування вчителя з учнями й організації процесу спілкування між дітьми є соціально-психологічна компетентність педагога, що виражається в здатності та готовності педагога до продуктивного і конструктивного педагогічного спілкування. Конструктивне спілкування -

спілкування, засноване на ціннісному відношенні до іншої людини і передбачає володіння конструктивними прийомами встановлення міжособистісного контакту і розвитку відносин, адекватний вибір комунікативних засобів, що створює надійну основу для подальшого розвитку міжособистісних відносин на основі співробітництва і надає позитивний вплив на особистість. Сформованість соціально-психологічних компетенцій педагога забезпечує успішне вирішення широкого кола педагогічних завдань, у тому числі організацію спільної діяльності з учнями та батьками.

За «Концепцією нової української школи»: «В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими односторонніми, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат» [3, с. 14].

Форми налагодження партнерських взаємин учителя з батьками. Індивідуальні зустрічі дозволяють обговорити важливі питання, які стосуються життя та навчання кожної дитини, що дає можливість предметно вивчити успішність учня, оцінити його успіхи та визначити проблеми в навчанні. Слід створити розклад у чаті класу чи використати хмарні сервіси. **Педагогічний практикум:** можна ознайомитися з ефективними стратегіями розв'язання навчальних і педагогічних ситуацій. Наприклад, учасники моделюють конфліктну ситуацію та знаходять способи її вирішення. Водночас кожен учасник має висловити власне бачення суті проблеми.

Навчальний тренінг ґрунтується на постійній взаємодії учасників для пошуку відповідей на запитання та формує позитивний досвід вирішення нагальних проблем. Крім того, тренінги базуються на принципах рівноправності та партнерства, що дозволяє розвивати педагогічні можливості батьків. Можна використати метод ділових ігор, «круглого столу». Завдяки таким зустрічам можна краще зрозуміти позиції одне одного, розглянути нагальні проблеми, висловити зауваження та аргументи.

Зміцнення й розвиток тісного зв'язку та взаємодії (колектив, родина, суспільство) забезпечують сприятливі умови життя і виховання дитини. Приклад відкритості демонструє педагог. Учитель може продемонструвати свою відкритість дітям, розповівши їм про щось своє: цікаве, побачене, пережите у святкові дні, ініціюючи цим у них бажання брати участь у бесіді. Спілкуючись із батьками, педагог не приховує, коли в чомусь сумнівається, він просить поради, допомоги, всіляко підкреслюючи повагу до досвіду, знань, особистості співрозмовника. Особистою готовністю відкрити самого себе педагог наче заряджає і дітей, і батьків.

Висновок. Сучасне навчання та виховання вимагає нової педагогічної етики, визначальною рисою якої є взаєморозуміння, взаємоповага, а також творче співробітництво педагога і дитини. Така етика:

- утверджує не рольове, а особистісне спілкування (підтримка, співпереживання, утвердження людської гідності, довіра);
- зумовлює використання особистісного діалогу як домінуючої форми навчального спілкування, спонукання до обміну думками, враженнями, моделювання життєвих ситуацій;
- включає спеціально сконструйовані ситуації вибору, авансування успіху, самоаналізу, самооцінки, самопізнання.

Взаємодія батьків, учня, педагога і керівника школи – незамінна для формування індивідуальних освітніх траєкторій та втілення їх в індивідуальних навчальних планах кожного учня. Така можливість передбачена новим Законом України «Про освіту» і деталізована у профільному Законі України «Про повну загальну середню освіту».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Котловий С.А. Конструктивне спілкування як засіб безконфліктної взаємодії учнів професійного ліцею. / Котловий С.А. // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла

Тичини / [гол.ред. Мартинюк М.Т.]. – Умань: ПП Жовтий, 2010. – Ч.4. – С. 122 – 128.

2. Вихователю про особистісне спілкування (Психологія спілкування) / В. А. Петровський, М. А. Виноградова, Л. М. Кларін, Л. П. Стрелкова. М.: МП «Нова школа», 1997. 77 с.
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти [Електронний ресурс]. – Б.в., 2016. – 34 с. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf>

Наталія Кононец

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогічної
майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
36000, вул. Остроградського, 2, м. Полтава, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-4384-1198>

Інна Іщенко

кандидат економічних наук, старший викладач кафедри педагогічної
майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
36000, вул. Остроградського, 2, м. Полтава, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-9602-3554>

**ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ТРАЄКТОРІЇ
У ПІДГОТОВЦІ МАГІСТРАНТІВ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ
«ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ: КОНСАЛТИНГ ТА
ЕКСПЕРТИЗА»**

Анотація. У тезах розкрито теоретико-методологічні засади та принципи реалізації індивідуальної освітньої траєкторії у підготовці магістрантів освітньої програми «Організація освітнього процесу: консалтинг та експертиза». Обґрунтовано значущість принципів студентоцентрованості, індивідуалізації та диференціації, варіативності та свободи вибору, інтеграції теорії і практики, рефлексивності та саморозвитку, цифрової підтримки як умови підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері освітнього консалтингу й експертизи, розвитку їхньої автономності, рефлексивності та професійної відповідальності.

Ключові слова: індивідуальна освітня траєкторія, магістранти, освітня програма, освітній консалтинг, педагогічна експертиза, принципи, студентоцентрований підхід

Проблема реалізації індивідуальної освітньої траєкторії у підготовці магістрантів зумовлена трансформаційними процесами у системі вищої освіти, впровадженням студентоцентрованого та компетентнісного підходів, а також зростанням вимог до професійної мобільності, аналітичних і експертно-консалтингових компетентностей випускників. Освітня програма «Організація освітнього процесу: консалтинг та експертиза» передбачає підготовку фахівців, здатних до індивідуалізованого аналізу освітніх систем, прийняття обґрунтованих управлінських рішень та здійснення експертної діяльності, що неможливо без урахування індивідуальних освітніх потреб, професійних інтересів і попереднього досвіду здобувачів.

На підставі аналізу праць науковців [1-3] визначено систему принципів реалізації індивідуальної освітньої траєкторії у підготовці магістрантів освітньої програми «Організація освітнього процесу: консалтинг та експертиза», котра ґрунтується на сучасних положеннях педагогіки вищої школи, концепціях студентоцентрованого та компетентнісного навчання, а також ідеях неперервної освіти й професійного саморозвитку. Її цілісність зумовлена необхідністю забезпечення узгодженості між освітніми цілями, змістом підготовки, індивідуальними потребами здобувачів та вимогами до професійної діяльності фахівців у сфері освітнього консалтингу й експертизи (рис. 1).

Так, принцип студентоцентрованості визначає методологічну основу системи, оскільки орієнтує освітній процес на особистісно-професійний розвиток магістранта, його суб'єктну позицію та відповідальність за результати навчання. У контексті підготовки майбутніх консультантів і експертів цей принцип забезпечує формування здатності до самостійного прийняття рішень, критичного мислення та професійної автономності.

Принцип індивідуалізації та диференціації логічно впливає зі студентоцентрованого підходу та обумовлює врахування різного рівня попередньої підготовки, професійного досвіду й освітніх запитів магістрантів. Його реалізація сприяє оптимізації навчального навантаження, підвищенню мотивації до навчання та забезпеченню умов для максимального розкриття індивідуального потенціалу кожного здобувача.

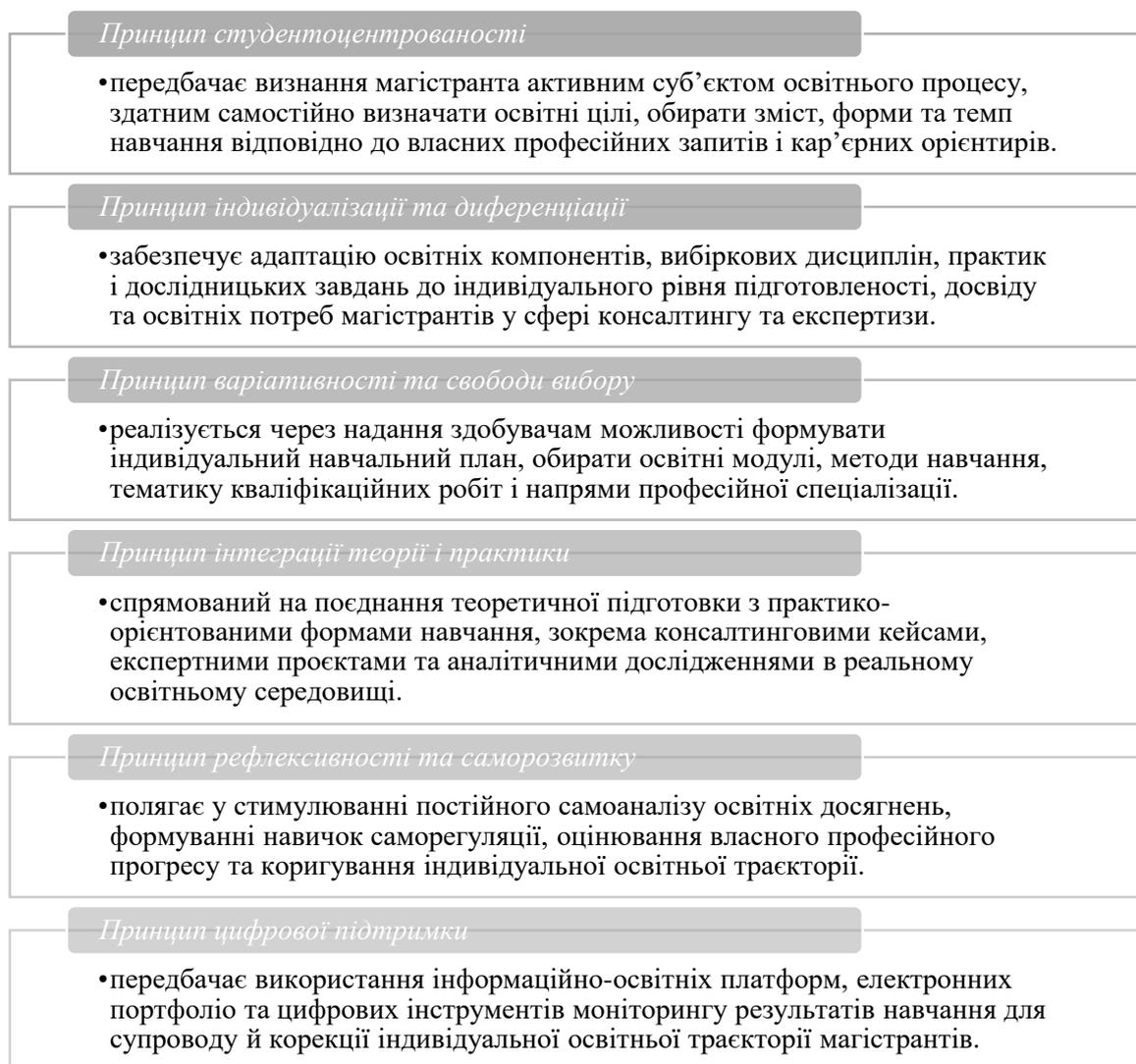

Рис. 1. Система принципів реалізації індивідуальної освітньої траєкторії у підготовці магістрантів освітньої програми «Організація освітнього процесу: консалтинг та експертиза».

Принцип варіативності та свободи вибору обґрунтовується потребою забезпечення гнучкості освітньої програми та можливості конструювання індивідуального навчального плану. Надання магістрантам права вибору освітніх компонентів, форм і методів навчання створює умови для цілеспрямованого формування професійних компетентностей відповідно до обраної траєкторії майбутньої діяльності у сфері консалтингу або експертизи.

Принцип інтеграції теорії і практики є необхідним з огляду на прикладний характер професійної діяльності випускників освітньої програми. Його обґрунтування полягає у забезпеченні практико-орієнтованої підготовки, що дозволяє поєднати теоретичні знання з досвідом розв'язання реальних освітніх проблем, виконання експертно-аналітичних завдань і реалізації консалтингових проєктів.

Принцип рефлексивності та саморозвитку забезпечує внутрішню динаміку індивідуальної освітньої траєкторії, оскільки орієнтує магістрантів на усвідомлення власних освітніх досягнень, професійних утруднень і перспектив розвитку. Його реалізація сприяє формуванню здатності до самооцінювання, самокорекції та безперервного професійного зростання, що є ключовими характеристиками сучасного фахівця з освітнього консалтингу та експертизи.

Принцип цифрової підтримки обґрунтовується сучасними тенденціями цифровізації вищої освіти та необхідністю використання інформаційно-освітніх середовищ для супроводу індивідуальної освітньої траєкторії. Застосування цифрових платформ, електронних портфоліо й інструментів моніторингу результатів навчання забезпечує прозорість, керованість і адаптивність освітнього процесу, а також підвищує ефективність зворотного зв'язку між викладачем і магістрантом.

Отже, запропонована система принципів є методологічно виваженою та внутрішньо узгодженою, оскільки кожен принцип виконує визначену функцію, а їх сукупність забезпечує цілісну реалізацію індивідуальної освітньої траєкторії. Її впровадження створює умови для підвищення якості магістерської підготовки, формування конкурентоспроможних, рефлексивних і професійно

відповідальних фахівців у галузі організації освітнього процесу, консалтингу та експертизи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Іщенко І., Кононец Н. Освітній консалтинг у системі професійної підготовки магістрів освітніх наук. *Ресурсно-орієнтоване навчання: теорія та практика підготовки майбутніх менеджерів у цифровому освітньому просторі : колективна монографія* / за ред. д-ра пед. наук М. В. Гриньової, д-ра пед. наук Н. В. Кононец ; Полтав. нац пед.ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2025. С. 212-244.
2. Іщенко І. С., Кононец Н. В. Цифрові інструменти для освітнього консалтингу у системі підготовки магістрів освітніх наук. *Педагогічна майстерність майбутнього вчителя: поступ, становлення, удосконалення і зростання : матеріали Міжнар. наук.-практ. форуму* (м. Полтава, 5 червня 2025 р.) / за ред. проф. М. В. Гриньової. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2025. С. 737-739.
3. Щербина Д.В. Акме-орієнтована модель формування комунікативної культури майбутніх консультантів освітньої сфери у процесі магістерської підготовки. *Теорія та методика професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів: акмеологічні аспекти: монографія*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. С. 446-482.

Никонорова Тетяна Анатоліївна

Вихователь інклюзивної групи

Комунальний заклад

«Заклад дошкільної освіти

(ясла-садок) комбінованого типу

№ 10 «Дюймовочка»

Самарівської міської ради

м. Самар, Дніпропетровська обл., Україна

ІНКЛЮЗИВНИЙ ПРОСТІР У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ВІД ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ ДО ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті розкрито особливості організації освітнього процесу в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти. Де автор узагальнює власний практичний досвід роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби (ООП), акцентуючи увагу на важливості гуманістичного підходу та дитиноцентризму. Визначено ключові педагогічні прийоми, методики сенсорної стимуляції та арттерапії, що сприяють успішній адаптації дитини. Особлива увага приділяється синергії зусиль педагогів та батьків як вирішальному фактору гармонійного розвитку особистості в умовах інклюзії.

Ключові слова: інклюзивна освіта, особливі освітні потреби, дошкільний вік, соціальна адаптація, індивідуальна траєкторія розвитку, дитиноцентризм.

Сучасна парадигма освіти в Україні спрямована на створення безбар'єрного середовища, де кожен вихованець, незалежно від його психофізичних особливостей, відчуває себе повноцінним учасником соціуму. Інклюзія в закладі дошкільної освіти — це не лише виконання нормативних приписів, а передусім трансформація свідомості педагога. Як зазначав Василь

Сухомлинський, у серці кожної дитини є невидимі струни, і якщо доторкнутися до них уміло — вони зазвучать [4, с. 12].

Теоретичні засади інклюзивної освіти. Фундаментом інклюзії є визнання того, що всі діти різні, але рівні у своїх правах на якісну освіту. Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти, освітній процес має будуватися на засадах поваги до особистості та врахування її потенційних можливостей [1, с. 15]. Важливо не «виправляти» дитину під систему, а адаптувати систему під потреби дитини. В основі такого підходу лежить ідея Януша Корчака про те, що дитина — це не порожня посудина, яку треба наповнити, а вогник, який необхідно запалити.

Особливості роботи з дітьми з ООП. Кожна нозологія чи особливість розвитку потребує від вихователя гнучкості. Головним викликом є подолання комунікативних та поведінкових бар'єрів. Практика показує, що успіх інклюзії залежить від емоційного інтелекту педагога та його здатності бачити за діагнозом особистість.

Організація освітнього процесу в інклюзивній групі. Організація життєдіяльності дітей з особливими освітніми потребами (ООП) вимагає від педагогічного колективу створення гнучкого середовища, яке б адаптувалося до потреб дитини, а не навпаки. Це комплексний процес, що базується на командній взаємодії та індивідуалізації.

1. Команда психолого-педагогічного супроводу. Першим і ключовим етапом є створення команди, до якої входять вихователі, асистент вихователя, практичний психолог, логопед, дефектолог та обов'язково батьки. Саме ця команда розробляє **Індивідуальну програму розвитку (ІПР)**, яка є дорожньою картою для дитини на навчальний рік [3, с. 65].

2. Адаптація та модифікація освітнього простору. Важливо розрізняти ці два поняття. **Адаптація** змінює умови навчання (наприклад, використання додаткового освітлення, спеціальних меблів або візуальних розкладів), тоді як **модифікація** передбачає зміну змісту завдань (спрощення матеріалу).

Для дитини з ООП простір має бути «промовистим». Ми використовуємо:

- **Візуалізація алгоритмів:** покрокові схеми миття рук, одягання на прогулянку, прибирання іграшок.
- **Маркування зон:** кожна зона в групі (ігрова, навчальна, відпочинку) має чіткі межі та візуальні позначення.
- **Зменшення сенсорного шуму:** мінімізація зайвих візуальних подразників у навчальній зоні для кращої концентрації уваги.

Для ефективної роботи ми впроваджуємо систему диференційованого навчання. Основні інструменти представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Методичні інструменти інклюзивного навчання

Напрямок роботи	Зміст та засоби	Очікуваний результат
Наочність	Картки PECS, відеомодельовання	Розуміння алгоритму дій
Сенсорна сфера	Кінетичний пісок, сенсорні мішечки	Зняття психоемоційної напруги
Рухова активність	Динамічні паузи, нейровправи	Покращення концентрації

3. Методичні прийоми та форми роботи.

В інклюзивній групі освітня діяльність базується на мультисенсорному підході — залученні всіх каналів сприйняття (зір, слух, дотик, нюх).

Таблиця 2.

Ефективні форми організації діяльності

Форма роботи	Педагогічна мета	Приклад реалізації
Кооперативне навчання	Соціалізація та взаємодопомога	Робота в парах «дитина-наставник»
Мікрогрупи	Відпрацювання специфічних навичок	Заняття з логопедом у малих групах
Сенсорні паузи	Попередження перевтоми	Використання бізібордів, сухого басейну

Практичні кейси та методичні прийоми в роботі з дітьми з ООП.

Реалізація інклюзивного підходу базується на переході від абстрактного навчання до предметно-практичної діяльності. Нижче наведено конкретні приклади вправ та методів, які продемонстрували найвищу ефективність у нашій роботі.

1. Метод «Коментованої гри» та мовленнєвий розвиток.

Для дітей із затримкою мовленнєвого розвитку або аутичним спектром (РАС) слово має бути нерозривно пов'язане з дією.

- **Вправа «Чарівний мішечок дій»:** Дитина дістає з мішечка предмет (наприклад, іграшкову ложку). Вихователь коментує: «Це ложка. Ми їмо ложкою. Ам-ам!». Потім спонукає дитину імітувати годування ляльки. Важливо використовувати короткі фрази (2–3 слова) та чітку артикуляцію.
- **Вправа «Ехо-ігри»:** Використання іграшкового мікрофона. Вихователь вимовляє звук або склад у мікрофон, передає його дитині, стимулюючи її «відлунити» почуте. Це знімає психологічний бар'єр перед мовленням через ігровий елемент.

2. Розвиток дрібної моторики як стимулятор кори головного мозку.

Оскільки мовленнєві центри в мозку розташовані поруч із центрами керування дрібною моторикою, ми приділяємо цьому особливу увагу.

- **Кейс «Кольоровий сортер»:** Використання природних матеріалів (каштани, горіхи, пофарбована квасоля). Дитина має розкласти їх у ємності відповідного кольору за допомогою пінцета або великої ложки. Це тренує не лише пальцевий захват, а й концентрацію уваги.
- **Вправа «Малювання на піску/манці»:** На підносі з тонким шаром крупи дитина малює пальчиком доріжки, хмаринки, геометричні фігури. Тактильні відчуття знижують тривожність та стимулюють нейронні зв'язки.

3. Корекція емоційно-вольової сфери.

Діти з ООП часто мають труднощі з розпізнаванням та вираженням емоцій.

- **Вправа «Дзеркало настрою»:** Вихователь показує картку з емоцією (радість, сум, гнів), а дитина намагається відтворити її перед дзеркалом. Ми обговорюємо: «Коли ми радіємо? Коли сонечко світить!».
- **Метод «Піктограми режиму»:** Для зменшення стресу при зміні видів діяльності ми використовуємо візуальні картки-підказки. Перед закінченням гри вихователь показує картку «Прибирання», що дає дитині час налаштуватися на наступний етап.

4. Сенсорна інтеграція та руханки.

Для гіперактивних дітей або дітей із порушенням сенсорної обробки ми впроваджуємо «корисні перерви».

- **Вправа «Важкий м'яч»:** Перекочування важкого набивного м'яча (медбола) один одному. Глибокий тиск допомагає дитині краще відчувати межі власного тіла та заспокоює нервову систему.
- **Вправа «Смуга перешкод»:** Проходження по сенсорних килимках (з різною текстурою: камінці, трава, шипи), підлізання під дугою та балансування на лаві (Рис. 2).

Рис. 2. Використання нестандартного фізкультурного обладнання в інклюзивній групі.

5. Соціальна взаємодія через сюжетно-рольові ігри.

Ми адаптуємо класичні ігри (наприклад, «Магазин» чи «Лікарня»), де дитина з ООП спочатку виконує роль спостерігача або помічника (наприклад, подає «ліки»), поступово залучаючись до активної комунікації з однолітками [5, с. 67].

Таблиця 3.

Результативність впровадження практичних прийомів

Навичка	Метод роботи	Результат через 3-4 місяці
Комунікація	Коментована гра	Поява простих речень, ініціація контакту
Самообслуговування	Візуальні алгоритми	Здатність самостійно одягнутися (частково)
Емоційний стан	Сенсорне розвантаження	Зменшення кількості спалахів агресії

Таким чином, практична робота вихователя — це постійний пошук «ключика» до дитини. Головне правило — хвалити за процес і зусилля, а не лише за ідеальний результат. Кожна виліплена кулька або вперше вимовлене «дай» — це великий крок до незалежного майбутнього вихованця.

Важливим елементом є створення «Куточка спокою» (Рис. 1).

**Рис. 1. Елементи наповнення куточка психологічного розвантаження
«Куточка спокою»**

Цей осередок дозволяє дитині саморегулюватися, коли вона відчуває сенсорне перевантаження. Як свідчить досвід, регулярне використання арттерапевтичних технік (малювання пальчиками, ліплення) значно знижує рівень тривожності у вихованців з ООП [5, с. 42].

Співпраця з батьками та фахівцями. Жодна методика не буде дієвою без єдності вимог у дитячому садку та вдома. Ми проводимо регулярні зустрічі з батьками, де обговорюємо не лише проблеми, а й найменші перемоги дитини. Командна робота (вихователь, асистент, психолог, логопед та батьки) дозволяє створити цілісний реабілітаційно-освітній простір [3, с. 78].

1. Побудова довіри з батьками.

Батьки дитини з ООП часто перебувають у стані хронічного стресу. Тому першочерговим завданням вихователя є перехід від моделі «педагог – наставник» до моделі «педагог – партнер».

- **Принцип «Сендвіча» у спілкуванні:** Будь-яку розмову про труднощі ми починаємо з успіхів дитини (навіть найменших), потім делікатно

обговорюємо проблемні моменти та завершуємо бесіду на позитивній ноті та спільному плані дій.

- **Щоденник успіху:** Ми рекомендуємо вести короткий щоденник взаємодії, де вихователь зазначає: «Сьогодні Максим вперше самостійно зібрав пазл», а батьки вдома додають: «Увечері Максим сам прибрав іграшки». Це забезпечує спадковість вимог.

2. Єдність вимог та «Домашні маршрути».

Найбільша перешкода в інклюзії — це відсутність єдиної системи правил. Якщо в садку дитину вчать користуватися візуальним розкладом, а вдома панує хаос, прогрес сповільнюється.

Порада: Ми надаємо батькам готові шаблони візуальних карток для дому, щоб дитина бачила однакові символи і в групі, і в побуті.

3. Роль мультидисциплінарної команди фахівців.

Ефективна організація освітнього процесу в інклюзії тримається на «трьох китах» (табл. 4).

Таблиця 4.

Розподіл функцій у команді супроводу

Учасник команди	Ключова функція	Форма співпраці
Вихователь та асистент	Адаптація програми, соціалізація	Щоденне спостереження, ігрова діяльність
Вузькі фахівці (логопед, психолог)	Корекція специфічних порушень	Індивідуальні та підгрупові заняття
Батьки	Закріплення навичок у побуті	Виконання рекомендацій, зворотний зв'язок

4. Консультативна підтримка та запобігання вигоранню.

Робота в інклюзивній групі виснажує і педагогів, і батьків. Тому ми практикуємо:

- **Клуби підтримки:** Неформальні зустрічі, де батьки можуть поділитися досвідом, а фахівці дають поради щодо сенсорного розвантаження дитини вдома.

- **«Метод 5 хвилин»:** Навчання батьків простим технікам арттерапії, які вони можуть використовувати вдома для стабілізації емоційного стану дитини та власного заспокоєння.

5. Спільне планування Індивідуальної програми розвитку (ІПР).

Батьки є повноправними членами Команди супроводу. Під час засідань ми не просто звітуємо про роботу, а разом визначаємо пріоритетні цілі: наприклад, «цього місяця ми працюємо над тим, щоб дитина навчилася просити про допомогу словом або жестом».

Висновки. Лише за умови, коли дитина бачить узгодженість дій усіх дорослих, вона відчувається в безпеці. Це створює фундамент для розвитку її потенціалу. Як зазначав В. Сухомлинський: «Педагог без любові до дитини — це співець без голосу». В інклюзії ця любов проявляється у терпінні та готовності до командної гри заради майбутнього кожної дитини.

Інклюзія — це шлях малих кроків, які ведуть до великих змін. Аналіз практичної роботи дозволяє стверджувати, що успіх дитини з ООП безпосередньо залежить від віри педагога в її потенціал. Маленькі досягнення, такі як перше самостійно сказане слово чи участь у спільній грі, є найбільшою нагородою. За словами А. Макаренка, немає поганих дітей — є важкі обставини, які ми, дорослі, спроможні змінити через любов та професіоналізм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. Київ : МОН України, 2021. С. 6–40.
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 20.01.2026).
3. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. Київ : Самміт-Книга, 2019. С. 52–130.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : Радянська школа, 2018. С. 5–102.

5. Шевченко Н. М. Робота вихователя з дітьми з особливими освітніми потребами. Харків : Основа, 2020. С. 18–85.

Повшенюк Анастасія Володимирівна

к.мед.н., доценти

Шінкарук-Диковицька Марія Михайлівна

д.мед.н., професор

Гаджула Наталія Григорівна

Курдиш Лариса Федорівна

к.мед.н., доценти

Поліщук Ольга Олегівна

Сподарук Анастасія Леонідівна

асистенти

Вінницький національний медичний університет

імені М. І. Пирогова

м. Вінниця, Україна

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ ТЕРАПЕВТИЧНОЇ СТОМАТОЛОГІЇ: ІНТЕГРАЦІЯ ЗНАНЬ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ КЛІНІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Анотація: у розвитку медичної освіти особливої актуальності набуває міждисциплінарний підхід до викладання клінічних дисциплін, зокрема терапевтичної стоматології, що є ключовим чинником формування компетентного, критично мислячого фахівця, здатного до ефективної практичної діяльності в умовах сучасної медицини.

Ключові слова: вища школа, освіта, терапевтична стоматологія, міждисциплінарна інтеграція, фахові компетентності.

У контексті модернізації стоматологічної освіти дедалі більшого значення набуває міждисциплінарний напрямок, який передбачає поєднання знань із різних галузей медицини для формування цілісного клінічного мислення у

студентів [1, с. 127]. Такий підхід дозволяє майбутнім лікарям-стоматологам краще розуміти складні патофізіологічні процеси, що лежать в основі захворювань порожнини рота, та приймати обґрунтовані клінічні рішення.

Інтеграція терапевтичної стоматології з фундаментальними дисциплінами (анатомією, гістологією, мікробіологією, фармакологією) сприяє глибшому розумінню механізмів розвитку одонтопатології [3, с. 173]. Наприклад, знання анатомічної будови пульпи та її іннервації дозволяє студенту логічно пояснити клінічні прояви запалення та обґрунтувати вибір методу знеболення або лікування.

Важливою складовою міждисциплінарного підходу є врахування системних захворювань, які можуть впливати на перебіг стоматологічної патології [3, с. 174; 4, с. 43]. При веденні таких пацієнтів із ендокринними, аутоімунними чи іншими супутніми захворюваннями, стоматологу необхідно враховувати особливості загоєння тканин, ризик інфекційних ускладнень та адаптувати протоколи лікування відповідно до загального стану хворого.

Крім того, ефективне засвоєння терапевтичної стоматології неможливе без тісної інтеграції з іншими профільними дисциплінами — хірургічною, ортопедичною та дитячою стоматологією [2, с. 223]. Така взаємодія дозволяє студентам бачити пацієнта в контексті комплексного лікування, розуміти послідовність і логіку міждисциплінарної співпраці. Оскільки, навіть, при плануванні ортопедичного протезування важливо враховувати стан кореневих каналів, що потребує якісного ендодонтичного лікування.

Сучасні освітні технології, зокрема симуляційне навчання, клінічні кейси, віртуальні пацієнти, сприяють реалізації міждисциплінарного підходу та мотивації навчальної діяльності студентів. Вони дозволяють моделювати ситуації, які потребують знань із кількох галузей, та формують навички командної взаємодії [5, с. 46]. Об'єктивні структуровані клінічні іспити (OSCE) є ефективним інструментом перевірки інтегрованих знань і практичних умінь студентів.

Успішна реалізація міждисциплінарного підходу потребує координації між кафедрами, узгодження навчальних програм, створення спільних методичних матеріалів. Це дозволяє забезпечити логічну послідовність викладання, уникнути дублювання інформації та сприяти формуванню стійких міждисциплінарних зв'язків [2, с. 224].

Таким чином, міждисциплінарність у викладанні терапевтичної стоматології є не лише педагогічною інновацією, а й необхідною умовою підготовки фахівця, здатного до ефективної лікарської практики, адаптації до складних клінічних ситуацій та безперервного професійного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Interdisciplinary approach to the training of a dental specialist at the Department of Therapeutic Dentistry of Poltava State Medical University / A. V. Zaitsev et al. *Bukovinian Medical Herald*. 2023. Vol. 27, no. 3 (107). P. 126–131. URL: <https://doi.org/10.24061/2413-0737.27.3.107.2023.21>
2. Іленко Н. М., Бойченко О. Н. Interdisciplinary relationships as a factor of improving the study of the subject of therapeutic dentistry in preparing the future doctor. *Bulletin of Problems Biology and Medicine*. 2018. Vol. 2, no. 4. P. 223. URL: <https://doi.org/10.29254/2077-4214-2018-4-2-147-223-225>
3. Interdisciplinary integration of microbiology, virology, and immunology in therapeutic stomatology / Т. D. Bublik et al. *Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник Української медичної стоматологічної академії*. 2024. Vol. 24, no. 1. P. 172–176. URL: <https://doi.org/10.31718/2077-1096.24.1.172>
4. Голубева І. М., Васюкова М. М. Міждисциплінарна інтеграція – важливий напрямок у створенні навчальних програм дисциплін за вибором. *Медична освіта*. 2023. № 3. С. 40–45. URL: <https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2023.3.14104>

5. Мотивація студентів як запорука успішного професійного розвитку / N. P. Kovalenko та ін. *Медична освіта*. 2020. № 3. С. 43–48.
URL: <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2020.3.11440>

Сєрокурова Наталія Анатоліївна
кандидат географічних наук, вчитель
Кутнякова Наталія Вячеславівна
Рябуха Олена Петрівна
Українець Ірина Володимирівна
адміністрація
Комунальний заклад
«Харківський ліцей № 85
Харківської міської ради»
м. Харків, Україна

**ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
ТА СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В
ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Анотація: попри значні досягнення в дослідженні питання безпеки учасників освітнього процесу в сучасних реаліях, зокрема в умовах воєнного стану, залишається відкритою тема пошуку ефективних методів формування здоров'язбережувальної компетентності з урахуванням сучасних освітніх умов, вікових особливостей та педагогічних інновацій.

Ключові слова: здоров'язбережувальна компетентність, безпечне освітнє середовище, трансформація освітнього середовища, безпечні умови навчання і праці.

Питання безпеки освітнього простору набуває особливого значення в умовах війни. Базовим чинником функціональності освітнього середовища сьогодні є його безпечність, яка передбачає фізичну, психічну, інформаційну та соціальну стабільність кожного учасника освітнього процесу.

Концепція Нової української школи проголошує збереження цінностей дитинства, необхідність гуманізації навчання, особистісного підходу, розвитку здібностей учнів, створення предметно-просторового середовища, що в сукупності забезпечують психологічний комфорт і сприяють вияву творчості дітей. Двома із шести основних принципів концепції «Нова українська школа» є:

– «здоров'я: формування здорового способу життя і створення умов для фізичного й психоемоційного розвитку, що надзвичайно важливо для дітей молодшого шкільного віку;

– безпека: створення атмосфери довіри і взаємоповаги. Перетворення школи на безпечне місце, де немає насильства і цькування» [5, с. 4].

Безпека – стан захищеності особи чи групи, наявність способів задоволення потреб особистості та захисту її прав.

Безпека належить до базових людських потреб і є потребою дефіциту. Це означає, що доки людина не відчувається безпечно, вона не може належним чином дбати про потреби вищого порядку – соціальні та духовні.

Виховання компетентностей безпеки реалізується в педагогічній практиці через:

- навчальні предмети «Здоров'я, безпека, добробут», «Основи здоров'я», «Захист України» та ін. Ці курси є превентивними, у них розглядаються теми, присвячені питанням безпечної поведінки у навколишньому середовищі.

- виховні заходи: «Школа безпеки», «День цивільного захисту», «Безпека на дорозі», «Обережно – вогонь», «Тиждень безпечного Інтернету» тощо;

- педагогічні функції (постійний виховний і розвивальний вплив на учнів);

- робота вчителя з батьками учнів (зацікавити батьків перспективою подальшого розвитку дітей, зробити батьків своїми однодумцями).

У закладах освіти затверджуються та розробляються правила внутрішнього трудового розпорядку, інструкції, правила поведінки під час освітнього процесу.

В умовах воєнного стану у закладах освіти розробляються протоколи безпеки – правила, процедури, якими повинні керуватися педагоги та учні у закладі освіти щодо певної ситуації. З огляду на ризики безпеки, таких протоколів у закладі має бути декілька, зокрема щодо дій під час повітряних тривог та проведення евакуації, перебування в укритті, поводження під час уроків онлайн [1, с. 3].

Для дітей з особливими освітніми потребами в процесі набуття навичок безпечної поведінки та реагування на надзвичайні ситуації педагогам потрібно використовувати більше таких матеріалів, які задіюють відчуття дитини, сприймання дитини. Тобто те, що можна побачити, відчути, почути (візуальні та рельєфні значки, звукові підказки, іграшки тощо), корисним буде використовувати більше повторень, враховувати індивідуальний темп тренувань кожної дитини. Доцільним буде відпрацювання різних сценаріїв на тренуваннях, в ігровій та рольовій формах. Важливо переконатися, що кожна дитина зрозуміла повідомлення про негайні дії, адже під час надзвичайної ситуації від цього розуміння може залежати її життя та здоров'я [1, с. 4].

Отже, школа та освітній процес мають сприяти тому, щоб кожен учень почувався спокійно та впевнено, міг розвиватися, успішно соціалізуватися, вчитися досягати поставлених цілей, долати труднощі, мати заслужене визнання в учнівському колективі, розвивати власну особистість і реалізовувати здібності [6, с. 4].

У ситуації загрози ракетних обстрілів усіх без винятку регіонів країни пріоритетного значення набуває безпека фізичного простору закладу освіти, наявність укриттів, обладнання приміщень запасними виходами, вогнегасниками тощо. Але не менш важливе значення, в ситуації психічного травмування дорослих і дітей, пов'язаного з війною, має і психологічна безпека освітнього простору – атмосфера взаємоповаги, довіри та взаємодопомоги між учасниками освітнього процесу, яка є необхідною умовою збереження і зміцнення здоров'я учасників освітнього процесу, їхнього подальшого розвитку і самореалізації.

Реалії сьогодення висувають нові виклики саме через російську агресію, яка сьогодні є одним з найтяжчих випробуванням для усіх сфер життєдіяльності нашої держави і здоров'я в першу чергу. В умовах впровадження воєнного стану та карантинних обмежень це набуває надзвичайної актуальності, коли весь час молодь вимушена витратити лише на розумову активність [3, с. 105].

Здоров'язбережувальна компетентність розглядається як здатність учня застосовувати здоров'язбережувальні компетенції в умовах конкретної життєвої або навчальної ситуації на користь збереження, зміцнення і формування здоров'я.

Здоров'язбережувальні компетенції – це суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень, які сприяють здоров'ю у всіх сферах життєдіяльності людини [2, с. 36].

Соціальна політика країни визначає ряд напрямів діяльності щодо формування здорового способу життя підростаючого покоління, які закріплені в державних документах: Конституції України, державних програмах «Здоров'я нації», «Фізичне виховання – здоров'я нації», відповідних законах: «Основи законодавства України про охорону здоров'я» та інших. Важливе значення для вирішення проблеми збереження та охорони здоров'я має освітянська нормативно-правова база, а саме – Закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту», «Про позашкільну освіту»; Державний стандарт початкової та базової середньої освіти.

На основі обмірковування та інтеграції багатьох наукових джерел щодо створення здоров'язбережувального освітнього середовища в закладах освіти, можна виділити такі основні компоненти [4, с. 42]:

- зміст освіти. Ця основа включає стандарт освіти, навчальний план, педагогічні технології, прийоми, методи та організаційні форми навчального процесу, систему знань школярів про збереження та покращення власного та здоров'я свого роду, нації й навколишнього світу;

- матеріально-технічне забезпечення. Наявність медично-гігієнічного, санітарно-технічного, фізкультурного обладнання й оснащення, комплектування учбових класів. Відповідність організації раціонального харчування учнів згідно з діючими санітарними правилами та нормами. Профілактичні медичні огляди та оздоровчі процедури, постійне регулювання рухового режиму та моніторинг показників стану здоров'я. Проведення психолого-педагогічних, реабілітаційних, корегувальних заходів щодо забезпечення здоров'я учнівської молоді;

- навчально-методичне гарантування створення здоров'язберезувального освітнього середовища та постійний його моніторинг;

- міжособистісні взаємини усіх суб'єктів навчально-виховного процесу.

Висновки. Вирішення проблеми модернізації сучасного освітнього процесу, його особистісно-діяльнісний аспект щодо збереження здоров'я молодого покоління України ґрунтується на впровадженні педагогіки здоров'я, в основі якої полягає здоров'язберігаючий потенціал та здоров'язберезувальна діяльність особистості, що є основними положеннями нової парадигми освіти, зокрема в умовах воєнного стану. Тож розвиток здоров'язберігаючого потенціалу має бути однією з основних складових освітнього процесу сучасного закладу освіти. Адже суспільство, яке прагне жити в гармонії із довкіллям, має не лише декларувати, а й формувати систему цінностей у кожного громадянина, що, безумовно, є одним із чинників благополуччя як людини, так і родини та суспільства в цілому. Лише комплексний педагогічний вплив на розвиток здоров'язберезувальної компетентності учнів забезпечить трансформацію розуміння ними цінності здорового способу життя у сутнісну характеристику життєдіяльності особистості і сприятиме формуванню їхньої активної здоров'язберезувальної позиції упродовж усього життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. URL: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/>
2. Гнатюк О.В. Формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів освіти як запорука збереження психічного здоров'я. Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві: зб. матер. VI Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 22 жовт. 2021 р.). Львівський національний університет внутрішніх справ, 2021. С. 35-39
3. Застосування здоров'язбережувальних технологій здобувачами вищої освіти в умовах дистанційного навчання та воєнного стану / А. І. Кришталь, В. В. Тютюнник, І. М. Щербак, Л. В. Дрожик, П. П. Пашинський. Актуальні питання спеціальної, інклюзивної і здоров'язбережувальної освіти : зб. наук. пр. [матеріалів круглого столу 20 жовт. 2022 р.] / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди [та ін.; за заг. ред. Ю. Д. Бойчука]. Харків, 2022. С. 104–106
4. Ільченко В.Р. Дидактичні умови здоров'язбережувального навчального середовища / В.Р. Ільченко // Технології інтеграції змісту освіти: зб. наук. праць за матеріалами міжнародної наук.-практ. конф. «Теоретичні та методичні основи організації здоров'язбережувального навчального середовища загальноосвітньої школи та ВНЗ», 14 квітня 2011 р. / редкол.: В.Р. Ільченко (гол. ред.) та ін. – Полтава, 2011. – Вип. 3. – С. 42-45
5. Концепція «Нова українська школа» URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch2016/konczepczyia.html> (Concept “New Ukrainian School”. (2016). Retrieved from: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch2016/konczepczyia.html>)
6. Сміливі навчати : практичний порадник для пед. працівників закл. заг. серед. освіти / уклад. А. В. Аносова, Л. А. Петушкова. Київ : Навчай для України, 2023. 56 с.

Сініцина Анжеліка Володимирівна

вчитель англійської мови

Криворізька гімназія №17 Криворізької міської ради

м. Кривий Ріг, Україна

ЗМІШАНЕ НАВЧАННЯ ЯК СУЧАСНА МОДЕЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. У статті висвітлено змішане навчання як сучасну модель організації освітнього процесу, що поєднує очні та дистанційні форми взаємодії, цифрові ресурси й педагогічну підтримку. Окреслено ключові характеристики blended learning, типові моделі (ротаційна, гнучка, «перевернутий клас») та умови їхнього результативного впровадження у школі. Особливу увагу зосереджено на воєнних викликах: перериванні навчання через безпекові ризики, міграції учасників освітнього процесу, нерівному доступі до інтернету та психоемоційному напруженні. Запропоновано практичні рекомендації для вчителя щодо планування змішаних занять, оцінювання результатів і підтримки мотивації учнів в кризових умовах.

Ключові слова: змішане навчання, blended learning, дистанційне навчання, воєнні виклики, цифрові компетентності, мотивація учнів, оцінювання.

Вступ.

Трансформації освітньої системи, зумовлені цифровізацією, пандемічними наслідками та повномасштабними воєнними подіями, актуалізують потребу в моделях навчання, здатних забезпечити безперервність освіти та зберегти якість результатів. У закладах загальної середньої освіти змішане навчання розглядається як практичний компроміс між традиційною аудиторною взаємодією та дистанційними технологіями, які дозволяють продовжувати

навчання за обмежень доступу до приміщень, транспорту або стабільного розкладу [1]. Водночас у воєнний період blended learning перестає бути лише інновацією і стає інструментом освітньої стійкості: допомагає відновлювати заняття після перерв, підтримувати контакт з учнями, які тимчасово переміщені, та організовувати гнучкі індивідуальні траєкторії.

Аналіз підходів до змішаного навчання.

У науково-методичному дискурсі змішане навчання визначають як цілеспрямоване поєднання очного та онлайн-компонентів у межах одного курсу або теми, де цифрові інструменти застосовуються не як додаток, а як структурний елемент освітнього дизайну [2]. До ключових характеристик відносять: (1) наявність регулярної очної взаємодії (за можливості); (2) системне використання цифрових ресурсів (платформи, електронні підручники, інтерактивні вправи); (3) збалансований розподіл навчальної діяльності між синхронними та асинхронними форматами; (4) прозорі правила комунікації та оцінювання.

Найпоширенішими в шкільній практиці є такі моделі: ротаційна (чергування очних і онлайн-станцій у межах теми), модель «перевернутого класу» (попереднє самостійне опрацювання теорії з наступним відпрацюванням навичок на уроці) та гнучка модель (індивідуальний темп, домінування асинхронного компоненту за наявності консультацій). У контексті навчання англійської мови ці моделі ефективні завдяки можливості переносити тренувальні вправи (лексика, граматики, аудіювання) в онлайн, а очний час спрямовувати на комунікативні завдання (говоріння, рольові ігри, проекти) [3].

Специфіка впровадження в умовах воєнних викликів.

Воєнні виклики формують особливі обмеження для освітнього процесу: загроза безпеці під час повітряних тривог, переривання електропостачання, нерівний доступ до інтернету, переміщення учнів і вчителів, а також психологічне виснаження. За таких умов змішане навчання потребує адаптивного дизайну, який передбачає «план А/план Б»: швидкий перехід між очним, дистанційним і асинхронним режимами без втрати логіки теми.

Практично доцільним є модульний принцип планування: тема розбивається на короткі завершені фрагменти (мікромодулі), кожен з яких має: (а) навчальну мету; (б) мінімальний обов'язковий контент; (в) онлайн-завдання для самостійної роботи; (г) короткий інструмент перевірки (квіз, усна міні-перевірка, письмове мікрозавдання). Такий підхід дає змогу відновлювати навчання після перерв і знижує ризик «випадання» учнів з процесу [4].

Педагогічні умови результативності.

Для результативного змішаного навчання в школі ключовими є такі педагогічні умови. По-перше, організаційна визначеність: єдина платформа/канал комунікації, чіткі дедлайни, зрозуміла структура теми в електронному середовищі. По-друге, доступність матеріалів: дублювання критично важливого контенту в форматах, що можуть працювати при слабкому інтернеті (текстові конспекти, аудіофайли, офлайн-завдання) [5]. По-третє, формувальне оцінювання: регулярний зворотний зв'язок, короткі діагностичні завдання та прозорі критерії, які допомагають учням розуміти власний прогрес.

Окремої уваги потребує психолого-педагогічна підтримка. У кризових умовах доцільно: (1) зменшувати когнітивне перевантаження (короткі інструкції, невеликі порції матеріалу); (2) підсилювати відчуття контролю (вибір із кількох завдань однакової складності); (3) зберігати соціальну взаємодію (парні/групові активності, онлайн-дискусії); (4) підтримувати рутину (сталі «ритуали» початку/завершення уроку). Ці заходи сприяють стабілізації мотивації та знижують тривожність учнів [6].

Практичні рекомендації для вчителя англійської мови.

У межах викладання англійської мови змішана модель може бути організована так: 1) асинхронна підготовка (відео/презентація з лексикою, короткий словник, вправи на платформі); 2) синхронне заняття (очне або онлайн) з фокусом на speaking/listening, інтерактивні вправи; 3) закріплення (короткий письмовий продукт: повідомлення, міні-есе, діалог) та рефлексія. У разі перерв через тривоги учням варто пропонувати «резервні» міні-завдання, які можна виконати за 10–15 хвилин офлайн.

Для оцінювання доцільно поєднувати: (а) автоматизовані короткі тести (лексика/граматика) як швидку діагностику; (б) рубрики для письмових робіт; (в) чек-листи для усного мовлення (точність, зв'язність, словниковий запас). Важливо забезпечити академічну доброчесність через завдання, що вимагають індивідуальної відповіді, усного пояснення або прикладу з власного досвіду.

Висновки.

Змішане навчання є сучасною та практично виправданою моделлю організації освітнього процесу в умовах воєнних викликів, оскільки забезпечує гнучкість, безперервність навчання та можливість індивідуалізації. Ефективність blended learning у школі визначається не кількістю цифрових інструментів, а якістю освітнього дизайну: чіткою структурою курсу, доступністю матеріалів, формувальним оцінюванням і психолого-педагогічною підтримкою. Подальший розвиток практик змішаного навчання доцільно спрямовувати на методичні моделі уроку, які враховують нестабільність режимів навчання та підтримують стійкість освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Міністерство освіти і науки України. Рекомендації щодо організації навчання в умовах воєнного стану (інформаційні матеріали та роз'яснення).
2. Graham C. R. Blended learning systems: Definition, current trends, and future directions. In: The Handbook of Blended Learning. San Francisco: Pfeiffer, 2006.
3. Bergmann J., Sams A. Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day. Washington: ISTE, 2014.
4. Horn M. B., Staker H. Blended: Using Disruptive Innovation to Improve Schools. San Francisco: Jossey-Bass, 2015.
5. Bykov V. Yu. Digital transformation of education and learning technologies: approaches and practices. Київ: Педагогічна думка, 2020.

6. UNESCO. Education in emergencies: guidance for continuity of learning. Paris, 2022.

Ткаченко Юлія Євгеніївна

вчитель математики

філії Олександропільська гімназія

Брагинівського ліцею

Брагинівської сільської ради

Синельниківського району

Дніпропетровської області

ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ

Анотація. Стаття висвітлює проблему формування пізнавальної активності учнів на уроках математики в умовах сучасного освітнього простору. Обґрунтовано необхідність переходу від традиційної репродуктивної моделі навчання до діяльнісного підходу. Проаналізовано роль цифрових інструментів (GeoGebra, MozaBook, Edpuzzle, Kahoot та ін.) у створенні інтерактивного навчального середовища. Особливу увагу приділено можливостям візуалізації складних понять, індивідуалізації навчання та гейміфікації освітнього процесу. Визначено, що використання інноваційних технологій сприяє розвитку критичного мислення, самостійності та мотивації учнів, трансформуючи роль учителя в організатора активного пізнавального пошуку.

Ключові слова: пізнавальна активність, інноваційні технології, цифрові інструменти, гейміфікація, візуалізація.

Сучасний освітній простір характеризується зростанням інформаційного навантаження, зміною способів сприйняття навчального матеріалу та

підвищеними вимогами до результатів навчання. У цих умовах традиційна модель викладання математики, зорієнтована переважно на репродуктивну діяльність, втрачає ефективність. Навчальна пасивність учнів, формальне виконання завдань і зниження інтересу до предмета зумовлюють потребу в переосмисленні методів і засобів організації уроку. Пізнавальна активність учнів розглядається як інтегрована характеристика навчальної діяльності, що охоплює інтерес до змісту навчання, готовність до пошуку способів розв'язання задач, уміння ставити запитання, аналізувати результати та здійснювати рефлексію. Саме рівень пізнавальної активності визначає глибину засвоєння математичних знань і здатність застосовувати їх у нових ситуаціях. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває впровадження інноваційних технологій, які змінюють характер взаємодії між учителем і учнями та переводять навчальний процес у площину активного пізнання [1 с. 59].

Інноваційні педагогічні технології в навчанні математики розглядаються як сукупність методів, форм і цифрових інструментів, що забезпечують активну пізнавальну діяльність учнів, індивідуалізацію навчання та формування навчальної автономії. Їх використання пов'язане з переходом від передачі готових знань до організації пізнавального пошуку [2].

Формування пізнавальної активності відбувається за умови, коли учень не обмежується пасивним сприйняттям інформації, а взаємодіє з навчальним матеріалом, перевіряє гіпотези, аналізує результати та оцінює власний прогрес. Інноваційні технології створюють передумови для такої діяльності, поєднуючи візуалізацію, інтерактивність і оперативний зворотний зв'язок. Використання інформаційних технологій у навчанні математики розширює можливості подання абстрактних понять і забезпечує перехід до діяльнісного формату навчання. Онлайн-ресурс GeoGebra дозволяє, наприклад, у динамічному режимі досліджувати функції та геометричні залежності. Під час вивчення теми «Лінійна функція» учні змінюють параметри рівняння і спостерігають трансформацію графіка, встановлюючи зв'язок між алгебраїчним записом і

графічним образом. Такий підхід стимулює пізнавальну активність через експериментування й аналіз [1, с. 66].

Використання платформи MozaBook з 3D-моделями підвищує наочність навчального матеріалу під час вивчення багатьох тем. Можливість обертати просторові фігури, змінювати ракурс і аналізувати їх будову сприяє глибшому розумінню просторових відношень, активному залученню учнів та зменшенню абстрактності навчального матеріалу. Досвід свідчить, що учні краще засвоюють матеріал, коли мають змогу взаємодіяти з 3D-моделями, змінювати ракурси та досліджувати просторові елементи самостійно. Це забезпечує глибше занурення у тему та зменшує абстрактність [3, с. 39; 4, с. 3].

Інтерактивні відеоресурси на платформі Edpuzzle використовуються для організації самостійної роботи з навчальним матеріалом. У відео вбудовуються запитання різного рівня складності, зокрема на прогнозування результату, аналіз помилкових міркувань або пояснення обраного способу розв'язання. Учень не лише переглядає відео, а й зупиняється на ключових фрагментах, формулює відповіді та аналізує власні дії. Це забезпечує усвідомлене опрацювання матеріалу та формує навички самоконтролю [5, с. 122].

Освітні середовища на кшталт Edcafe застосовуються для створення інтерактивних вправ, тестів і міні-досліджень із поетапним виконанням. Наприклад, у темі «Відсотки» учням пропонується серія завдань, де кожен наступний рівень відкривається лише після правильного розв'язання попереднього. Така послідовність формує пізнавальну наполегливість, сприяє концентрації уваги та підтримує інтерес до навчальної діяльності [6, с. 26].

Інтерактивні платформи LearningApps і Wordwall сприяють індивідуалізації навчального процесу та підвищують інтерес учнів до навчання. Елементи гейміфікації, реалізовані через платформу Kahoot активізують пізнавальну діяльність завдяки емоційному залученню, зворотному зв'язку та формату змагання, що позитивно впливає на запам'ятовування навчального матеріалу [6, с. 29].

Віртуальні дошки, використовуються для організації колективної роботи з математичними об'єктами. Учні спільно виконують побудови, обговорюють способи розв'язання задач і доповнюють відповіді одне одного, що сприяє розвитку математичного мовлення та співпраці. Математичні квести поєднують цифрові інструменти з проблемно-пошуковими методами навчання, активізуючи пізнавальну діяльність і підтримуючи мотивацію учнів. Узагальнення цифрових інструментів подано в таблиці 1.

Таблиця 1.

**Цифрові інструменти для формування пізнавальної активності учнів
на уроках математики**

Платформа / Інструмент	Що дає учням	Формат активності	Розвинені навички / мислення
GeoGebra	Візуалізація графіків, дослідження	Інтерактивне моделювання	Аналітичне, логічне
MozaBook	Просторове уявлення, 3D-моделі	Маніпуляції з об'єктами	Просторове мислення
Edpuzzle	Запитання під час відео, самоперевірка	Усвідомлене сприйняття матеріалу	Рефлексія, критичне мислення
Kahoot	Ігрове закріплення знань	Вікторина, змагання	Емоційне залучення, реакція
Canva	Проектна діяльність, візуалізація	Створення інфографіки / презентацій	Креативність, міжпредметність
LearningApp, Wordwall	Індивідуалізовані вправи	Самостійна або парна робота	Повторення, закріплення знань
Віртуальні дошки	Колективна робота	Спільне розв'язання задач	Комунікація, співпраця
Математичні квести	Пошук рішень, проходження рівнів	Проблемно-пошукова діяльність	Стратегічне мислення, мотивація

Узагальнено автором за джерелами [1; 3; 4; 5; 7].

Таким чином, використання цифрових платформ не лише урізноманітнює уроки математики, а й створює умови для активного залучення учнів до навчання. Завдяки інформаційним технологіям, інтерактивним ресурсам, 3D-моделям, віртуальним дошкам і елементам гри, учні не просто засвоюють

матеріал, а працюють з ним самостійно: досліджують, аналізують, роблять висновки. Платформи з елементами штучного інтелекту допомагають адаптувати навчання до рівня кожного учня. Завдяки миттєвому зворотному зв'язку, учень бачить помилки й отримує підказки одразу, що формує навички самоконтролю та позитивне ставлення до процесу навчання. Проектна діяльність сприяє застосуванню математичних знань у повсякденному житті. Наприклад, завдяки роботі на платформі Canva учні створюють інфографіку, аналізують витрати чи готують презентації, що робить математику ближчою та зрозумілішою [3, с. 34; 7, с. 5].

Гейміфіковані форми навчання, зокрема вікторини, квести та рейтингові системи, забезпечують емоційне залучення учнів, підтримують мотивацію й сприяють розвитку логічного мислення. Критичне мислення формується через роботу з відкритими задачами та проблемними запитаннями. Обговорення різних способів розв'язання навчає аргументувати власну позицію й оцінювати альтернативні рішення. Диференціація завдань і можливість вибору рівня складності підтримують особистісно зорієнтований підхід і підвищують відповідальність учнів за результат навчання.

Раціональна організація уроку з чергуванням видів діяльності сприяє збереженню працездатності та позитивного емоційного фону. Ефективність формування пізнавальної активності залежить від поєднання інноваційних технологій, методичної підготовки вчителя та продуманого дидактичного дизайну уроку. У таких умовах учитель виконує роль організатора пізнавального середовища, у якому учні мають змогу досліджувати, помилятися й робити самостійні висновки. Використання цифрових платформ, інструментів штучного інтелекту та інтерактивних ресурсів трансформуює урок математики, роблячи навчання більш осмисленим і гнучким. Поєднання сучасних технологій з особистісним підходом створює освітнє середовище, у якому математика постає як система логіки й мислення, а не сукупність формул.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лосєва Н. М., Дубровський В. Л. Застосування інтерактивних технологій навчання на уроці математики у початковій школі *Наукові записки* НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2021. № 1. С. 59–67.
2. Падалко Н. Й. Нові підходи у методиці викладання математичних курсів за вибором в школі з використанням GeoGebra та інших інформаційно-комунікаційних технологій *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання* : зб. наук. праць. Вінниця, 2022.
3. The Royal Society. Educational technologies in mathematics education : final report (Mathematical Futures Programme. Project 6, RFQ 537-7) С. Crisan, E. Geraniou, J. Hodgen ; Institute of Education, UCL's Faculty of Education and Society, University College London. London : The Royal Society, 2023. 43 p.
4. Федоренко О., Величко В., Кайдан Н., Топольник Я., Кайдан В., Зима Г. Технології електронного навчання в освітній діяльності. Технології електронного навчання. № 7. 2023. С. 3–16.
5. Дзина Л. Цифрові інструменти для реалізації формульованого оцінювання *Інноваційні педагогічні технології в цифровій школі* : матеріали V Всеукр. (з міжнар. участю) наук.-практ. конф. молодих учених. Харків, 2023. С. 122–124.
6. Павлишин С., Шаран О. Інтерактивні технології як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів початкових класів на уроках математики *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2024. Т. 3, № 5. С. 26–33. DOI: 10.46299/j.isjel.20240305.04. URL: <https://isg-journal.com/isjel/> (дата звернення: 15.01.2026).
7. Роміцина Л. Інтерактивна математика: штучний інтелект і дієві практики *Педагогічна Житомирщина*. 2025. № 2 (38). С. 6. URL: https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2025/06/1._Роміцина-93.pdf (дата звернення: 17.01.2026).

Фролов Дмитро

к.с.-г.н.

Максим Давидовський

к.фіз.-мат. н.

Альона Гаращенко

старший викладач

Кафедра STEM-освіти та цифрових технологій

КЗ «Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти»

Запорізької обласної ради

ВИКОРИСТАННЯ УЧНІВСЬКОГО МІКРОСКОПУ В МІЖПРЕДМЕТНІЙ ІНТЕГРАЦІЇ НА ЗАСАДАХ STEM

Анотація. У статті розглянуто особливості використання учнівського мікроскопа як інструменту міжпредметної інтеграції в межах реалізації Концепції STEM-освіти в Україні. Автори пропонують методику проведення міждисциплінарних досліджень на прикладі проєкту «Що ми їмо?», що поєднує біологію, фізику, гігієну та основи здорового харчування. Висвітлено специфіку адаптації навчального матеріалу для різних вікових груп — від початкової до старшої школи: від засвоєння базових правил безпеки та гігієни до критичного аналізу реклами харчових продуктів і обговорення розладів харчової поведінки. Особливу увагу приділено поєднанню інструментальних досліджень із принципами «Low-tech STEM» (картонно-паперового моделювання) та популяризації науки через участь у шкільних фестивалях і марафонах. Доведено, що такий підхід сприяє розвитку критичного мислення, інженерних навичок та відповідального ставлення до власного здоров'я.

Ключові слова: STEM-освіта, міжпредметна інтеграція, учнівський мікроскоп, мікроскопія, здорове харчування, НУШ (Нова українська школа), проєктна діяльність, Low-tech STEM, гігієна рук, критичне мислення.

В Україні запроваджена Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти), реалізація якої розрахована до 2027 року, спонукає освітян активному впровадженню STEM-освіти [1]. STEM діяльність розвиває цілий комплекс якостей особистості здобувача освіти, необхідний для успішної реалізації в майбутньому, та передбачає розвиток винахідливості, критичного мислення, прагнення експериментувати і досліджувати, вміння творчо розв'язувати проблеми, готовності до співпраці в команді та навчання впродовж усього життя [2].

Використання учнівського мікроскопа в межах STEM-освіти – це чудовий спосіб об'єднати біологію, фізику (оптику), технології та навіть мистецтво (BioArt). Це допомагає здійснити STEM-інтеграцію мікроскопії: міждисциплінарні підходи та проєкти [3].

Одним із таких міждисциплінарних проєктів можна вважати використання мікроскопа для дослідження їжі «Що ми їмо?». Орієнтовна програма такого дослідження виглядає наступним чином: Привітання. Вступне слово та оголошення теми заняття. Після чого ознайомлення учасників з правилами техніки безпеки при проведенні заняття.

Правила техніки безпеки при проведенні заняття. (Вимоги безпеки під час роботи з мікроскопом). Здобувач освіти точно виконує вказівки вчителя біології при роботі з мікроскопом щодо дотримання порядку дій:

– При роботі з дітьми з 1 по 6 клас. Проводиться одно хвилинний тренінг-розмова: діти перед обличчям розташовують руки та розтопирюють пальці та разом з вчителем домовляються з руками про те що вони (руки) будуть робить тільки те що говорить вчитель і будуть слухняними.

– Здобувач освіти дотримується обережності при роботі з предметними і покривними скельцями, препаративними голками.

– Здобувач освіти не бере без дозволу вчителя біології мікроскоп, препарати та інше обладнання з інших робочих місць, не встає з робочого місця і не ходить по кабінету під час досліджень.

Огляд мікроскопа. Дослідження продуктів харчування: розгляд тимчасових препаратів їстівних продуктів (тканина яблука, перцю, шкірка цибулі). Готовий препарат м'язової тканини.

Для дослідження чинників псування їжі використовується готовий препарат грибів (пеніцилін). І демонструється або проводиться аналогія з цвілью на харчових продуктах.

Для вивчення забруднення харчових продуктів досліджується закваска вільноживучих найпростіших організмів. На прикладі дослідження надаються пояснення що наша їжа також може бути домівкою для багатьох організмів, які можуть викликати захворювання та отруєння (Рис.1.).

Обговорення питань Чи можна їсти тільки смачну їжу цукерки тортів тістечка? Чи можна їсти їжу яка має поганий запах ? Чому потрібно мити руки? Складання препаратів. Прибирання робочого місця.

Рис. 1. Огляд мікроорганізмів, в полі зору об'єктива, 800х.

Рефлексію рекомендовано проводити повторивши Правила миття рук (процес миття рук має тривати щонайменше 40 секунд і складається з наступних дій: намочіть руки водою; нанесіть мило на всю поверхню рук; потріть руки долоня об долоню; потріть правою долонею по поверхні лівої руки з переплетінням пальців й навпаки; аналогічно потріть долоню об долоню; зчепіть пальці (борецький замок) й потріть їх; ретельно потріть великі пальці лівої та правої рук; змийте водою.

Слід зазначити, що таке дослідження легко адаптується для середньої школи «Їжа з середини?». Де дослідження проводиться таке саме підсилюючи вже вивченим матеріалом, рефлексія не зміна тільки додаються інші питання для обговорення під час роботи за мікроскопом у вигляді співбесіди. Чи можна їсти їжу, яка має прострочений термін придатності? Що ви чули про вміст їжі в рекламі по телевізору? Де можна побачити цвіль? Чи використовують цвіль при приготування продуктів? Що таке дієта? Чи дивились ви на дати на упаковках молока чи йогурту? Що вони означають? Чи можна їсти їжу, яка має прострочений термін придатності? Як ви думаєте, що може потрапити на їжу, якщо вона лежить на брудній поверхні? Як ви думаєте, що може статися, якщо з'їсти зіпсований продукт? Як ви думаєте, чому їжа може зіпсуватися? Як ви можете зрозуміти (побачити, відчутти, тощо), що продукти зіпсовані? Як правильно зберігати їжу, щоб вона не зіпсувалася? Чи можна залишати бутерброд у рюкзаку на цілий день? Чому? Чому потрібно мити руки? Що може бути на наших руках, якщо ми їх не помиємо?

Для старшої школи до цих питань додаються теми з міждисциплінарним змістом, а саме: Чи використовують цвіль при приготування продуктів? Що ви чули про біфідобактерії? Чом у вони важливі? Що ви чули про вміст їжі в рекламі по телевізору? Чому важливі вітаміни для організму людини? Що таке дієта? Що ви знаєте про анорексію? Що таке булімія? Зараз модно замість миття рук користуватись вологими серветками, антисептиками- аерозолями. Чи замінюють вони миття рук? [4].

Таке дослідження бажано проводити під час загальношкільних фестивалів чи тематичних наукових тижнів, наприклад фестиваль «АвіаФЕСТ» та Освітній марафон «HealthySkills: вчи, готуй, досліджуй!» (Рис. 2.).

**Міський марафон «HealthySkills:
вчи, готуй, досліджуй!»**

**Міський фестиваль
«АвіаФЕСТ»**

Рис. 2. Проведення загальношкільних заходів

В сучасних умовах від наукового пізнання мікросвіту ми переходимо до обговорення проблемних питань пов'язані з різними аспектами нашого життя.

Крім цього, під час комплексних заходів присвячених роботі з мікроскопічних досліджень цю діяльність доцільно підкріплювати проєктною діяльністю на засадах «Картонно-паперового» STEM (Low-tech STEM). Це підсилює в контексті міжпредметних зв'язків та впровадження інженерного мислення, який можна успішно реалізувати в будь-якому закладі освіти навіть за відсутності спеціального бюджету [5] .

Використання учнівського мікроскопа в межах STEM-інтеграції є ефективним інструментом формування цілісної картини світу у здобувачів освіти. Такий підхід дозволяє не лише опанувати технічні навички роботи з оптикою, а й пов'язати теоретичні знання з біології та фізики з повсякденним життям, гігієною та культурою харчування. Реалізація міждисциплінарних

проектів від початкової до старшої школи забезпечує неперервність екологічного виховання та стимулює розвиток критичного й інженерного мислення, що є ключовим завданням сучасної НУШ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження плану заходів на 2017–2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.12.2017 р. № 903-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 08.01.2026).
2. Balyk N., Barna O., Shmyger G., Oleksiuk V. Model of Professional Retraining of Teachers Based on the Development of STEM Competencies. ICT in Education, Research and Industrial Applications. Integration, Harmonization and Knowledge Transfer: Proc. of the 14th International Conference (ICTERI 2018). Kyiv, 2018. Pp. 318–331. URL: http://ceurws.org/Vol-2104/paper_157.pdf (дата звернення: 08.01.2026).
3. Біологія під мікроскопом: STEM-підхід до вивчення : програма підвищення кваліфікації . Суми : СДПУ ім. А. С. Макаренка, 2025. URL: https://www.sspu.edu.ua/images/2025/docs/pidv-kvalif/pr/biologiya_pid_mikroskopom_stempidkhid_do_vivchenn.pdf (дата звернення: 23.01.2026).
4. Формування культури здорового харчування здобувачів загальної середньої освіти НУШ: управлінський аспект та освітні практики Запорізького регіону : науково-методичний посібник / відп. Ред. Т. Гура, О. Нікулочкіна ; КЗ «ЗОІППО» ЗОР. – Запоріжжя : ЗОІППО, 2025. – 188 с.
5. STEM-освіта: теорія та практика : збірник науково-методичних матеріалів / уклад.: О. В. Лозова, І. П. Василяшко, О. В. Коршунова. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2023. — 254 с.

Фурса Любов Анатоліївна

викладач психологічних дисциплін, практичний психолог

Максимчук Віра Борисівна

викладач української мови і літератури

Марчук Галина Леонідівна

викладач географії, картографії

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЄКТ «ДИНАСТІЇ» ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ТА ШАНИ ДО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Анотація. У статті розглянуто питання формування у студентів патріотизму, шани до навчального закладу та спадкоємності поколінь в освітньому середовищі коледжу через проєкт «Династії». Визначено виховний потенціал проєкту, що полягає в поєднанні історико-культурних традицій навчального закладу з активною участю студентської молоді у збереженні та популяризації цих традицій. Наголошено, що цей проєкт сприяє формуванню емоційно-ціннісного ставлення до Alma mater, зміцненню зв'язків між поколіннями та утвердженню позитивного іміджу навчального закладу.

Ключові слова: навчально-виховний проєкт, історико-культурні традиції, професійні династії, позитивний імідж навчального закладу.

Вступ.

Актуальність.

Головна мета фахового навчального закладу – створення умов для розвитку і самореалізації кожного студента: формування покоління, здатного навчатися впродовж життя, створювати та розвивати цінності громадянського

суспільства; формування особистості професіонала-патріота, підготовленого до життя й праці у майбутньому.

Оптимізація навчально-виховного процесу забезпечується через збільшення в навчальному процесі питомої ваги знань з розвитку аналітико-прогностичного мислення, його переорієнтації на розвиток особистості, її здатності до професійної, соціально-інноваційної та науково-технічної діяльності, зміщення акцентів з процесу викладання на процес самостійного навчання майбутніх спеціалістів, засвоєння ними знань і досвіду під керівництвом викладача на основі розширення аудиторної та позааудиторної самостійної роботи.

Удосконалення навчально-виховного процесу в коледжі відбувається з урахуванням принципів гуманізації, демократизації, неперервності, практичності, адаптивності, оновлення змісту освіти у відповідності до нових державних, галузевих і коледжійних стандартів освіти, нових освітньо-професійних програм та програм навчальних дисциплін.

Головним завданням педагогічного колективу коледжу є підготовка висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців, надання їм необхідних знань, навичок та вміння працювати в умовах ринкових відносин, виховання творчої особистості, здатної сприймати все нове і продовжувати цей творчий процес, формування в спеціалістів наукового світогляду, творчого мислення, високих моральних якостей і національної свідомості.

Найбільший дефіцит, який відчуває сучасне українське суспільство, – це дефіцит духовної, моральної людини. Зберегти «людське» в наших дітях, закласти моральні підвалини, які зроблять їх більш стійкими до небажаних впливів, навчити правилам спілкування, вмінню жити серед людей – головні ідеї виховання духовно-моральних якостей особистості.

Одним із основних завдань сьогоденної системи освіти є еволюція студента від пасивного споживача умінь і знань до активного їх творця, забезпечення таких результатів навчально-виховного процесу, які відповідають цілям розвитку самої особистості, сучасним соціокультурним вимогам,

допоможуть студентів в майбутньому знайти гідне місце в суспільстві та реалізувати себе як особистість. Саме тому сучасні провідні українські педагоги і науковці наголошують на необхідності діяльній освіті (Бех І.Д., Пометун О.І., Фрейман Г.О. та ін..)

Методична та педагогічна інноваційність роботи.

Як найповніший реалізації цих ідей сприяє, зокрема, **проектна педагогіка як інноваційна педагогічна технологія**, оскільки її головна мета – створення умов для всебічного розвитку гармонійної особистості шляхом включення її в різноманітну діяльність інтернет простору в умовах сучасного навчання.

Проектна педагогіка дає можливість комплексно вирішувати питання виховання, навчання і духовно-морального розвитку студентів на основі створення педагогічно організованого середовища. Віртуальний простір дає змогу інтегрувати зміст, форми організації навчально-виховного процесу, різні педагогічні технології та методи діяльності, знання різних галузей науки, формувати предметні, міжпредметні і ключові компетенції вихованців, розвивати навички міжособистісної комунікації, навички ораторської майстерності.

Така проектна діяльність сприяє інтегрованому сприйняттю і узагальненню знань, значно розширює кругозір, розвиває інтелектуальну, емоційну, творчу сфери особистості. Отже, впровадження проектної діяльності в освітній процес є **актуальним і необхідним кроком**.

Досвід нашої проектної дистанційної діяльності підтверджує, що результативність можлива тільки тоді, коли проектну діяльність очолюють небайдужі люди, ентузіасти, які охоче впроваджують у свою роботу **інноваційні педагогічні технології**.

Саме метод проектів є гнучкою моделлю організації навчально-виховного процесу, орієнтованою на творчу самореалізацію особистості завдяки розвитку її інтелектуальних можливостей, вольових якостей та творчих здібностей у процесі створення у співпраці з наставником продукту, що має суб'єктивну або об'єктивну новизну, а також практичну значущість [2].

Характеристика навчально-виховних дистанційних проєктів:
внутрішній (в межах коледжу), колективний, довготривалий, творчий, практико-орієнтований.

Актуальність, значущість навчально-виховних дистанційних проєктів:

Проектна діяльність у навчально-виховній роботі фахового закладу передвищої освіти дає змогу студентам:

- активізувати навчальну діяльність, зокрема дистанційну [3].
- самореалізуватися у виконанні творчих завдань
- набути особистісний досвід культури спілкування і співпраці, самореалізуватися у виконанні творчих завдань, активізувати навчальну діяльність [3]
- розвинути навички ораторської майстерності.

Це творчий та багатогранний процес, який формує духовний світ особистості.

Проектна діяльність в навчально-виховній роботі ФКІТЗ НАУ будується з урахуванням інтересів студентів, їх вікових та індивідуальних особливостей. Важливо виявити в культурно-історичній спадщині нашого закладу такі яскраві факти, життєві історії [4], які б сприяли формуванню у студентів позитивного емоційного ставлення до знань, викладачів та коледжу.

Наближення змісту освіти до сучасних виробничих потреб обрано педагогічним колективом як перспективний шлях розвитку спеціальностей технічного та економічного спрямування.

Велика увага в навчальному закладі приділяється вихованню молоді за різними напрямками: патріотичне, професійне, правове, художнє, творче, спортивне тощо.

У коледжі було реалізовано особливий пізнавально-професійний проєкт «Династії», спрямований на популяризацію та висвітлення історій студентських і родинних успіхів. Ідея проєкту полягає в тому, щоб показати, як

геодезичний фах передається від покоління до покоління, формуючи не лише професійну традицію, а й справжню родинну спадкоємність.

У межах ініціативи студенти презентують історії своїх родин, де геодезія стала справою життя батьків, дідусів, бабусь, а тепер надихає молодше покоління. Учасники готують інтерв'ю, фотоархіви, короткі відео та творчі оповіді про те, як саме вони обрали професію, які професійні цінності перейняли від старших і яке значення геодезії бачать у сучасному світі.

Особлива увага приділяється тому, як сімейна підтримка впливає на професійне становлення студентів, а також тому, які виклики й можливості відкриває галузь сьогодні. Проєкт допомагає по-новому подивитися на професію геодезиста — не лише як на технічну спеціальність, а як на покликання, що має глибокі людські й культурні виміри.

Матеріали проєкту поступово публікувалися на сайті коледжу, у соціальних мережах та ЗМІ, щоб показати різноманіття студентських історій і підкреслити важливість геодезії для розвитку громади й держави.

Проєкт “Династія ” — це можливість побачити, як професійна майстерність, любов до фаху та родинні традиції об'єднують покоління і формують майбутніх фахівців, відданих обраній справі.

Практичні напрямки створення проєкту:

1. Дослідити історію геодезичних династій України та світу; визначити найвідоміші родини, що працювали у сфері геодезії кілька поколінь; з'ясувати матеріал про їхній внесок у розвиток професії.
2. Зібрати біографічні матеріали: роки життя, освіта, основні професійні досягнення; цікаві факти про співпрацю родичів у галузі.
3. Проаналізувати розвиток професійних традицій у геодезичних родинах: як передавалися знання; які технології чи методи вони удосконалювали. родинні традиції об'єднують покоління і формують майбутніх фахівців.
4. Порівняти внесок династій у різні історичні періоди:
XIX – початок XX ст.; повоєнний час; сучасність.

5. Створити інформаційний продукт - статтю, презентацію, відео або стендову виставку; розробити візуальні матеріали (портрети, карти, схеми).

Етапи реалізації проєкту

1. Підготовчий етап

- формування команди;
- розподіл обов'язків (дослідники, аналітики, дизайнери, редактори);
- визначення джерел інформації: наукові публікації, архіви, біографічні довідники.

2. Пошуково-дослідницький етап

- збір фактів про геодезичні родини;
- опрацювання історичних матеріалів;
- аналіз професійної спадкоємності;
- складання коротких біографічних довідок.

3. Аналітичний етап

- узагальнення зібраних даних;
- визначення спільних рис геодезичних династій;
- порівняння їхнього внеску;
- підготовка таблиць, схем, діаграм (за потреб

4. Творчо-проєктний етап

- створення підсумкового продукту (презентації, сайту, буклету, відео);
- оформлення текстів, ілюстрацій, карт;
- Презентаційний етап^[P]_[SEP]
- демонстрація проєкту студентам, викладачам або на сайті навчального закладу;
- відповідь на запитання аудиторії;
- обговорення значення професійної спадковості.

6. Підсумковий етап

- рефлексія: що вдалося, що можна покращити;
- підготовка короткого звіту;

- можливе планування продовження проєкту (наприклад, «Геодезисти нашого регіону»).

ВИСНОВКИ

Робота над проєктами дозволила зробити висновки, що знайомство з важливими сторінками історії коледжу сприяє всебічному розвитку студента як цілісної особистості.

Музей історії Фахового коледжу інформаційних технологій та землевпорядкування Національного авіаційного університету став місцем зустрічі та діалогу різних поколінь студентів коледжу, що сприяє актуалізації на індивідуальному рівні вічних проблем, пов'язаних із вихованням у студентській молоді доброти, толерантності, вдячності, наполегливості, працелюбності та інших позитивних моральних якостей.

За цей час стало очевидним, що музейно-педагогічна діяльність сприяє ефективній реалізації таких навчально-виховних завдань:

- вивченню і збереженню історичної і культурної спадщини нашого навчального закладу, традицій коледжу;
- розширенню і поглибленню загальноосвітньої підготовки студентської молоді;
- умінню самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, критично мислити;
- розвитку творчості студентів, їх інтересу до пошукової, краєзнавчої, науково-дослідної, художньо-естетичної роботи;
- набуттю особистісного досвіду культури спілкування і самореалізації у виконанні творчих завдань;
- діалогу між поколіннями;
- формуванню самосвідомості студентської молоді.

Отже, процес проєктної діяльності у музейному середовищі сприяв формуванню духовного світу студентської особистості.

Завдяки музейно-педагогічним проектам відбулася реалізація потенціалу Музею історії коледжу як культурно-освітнього центру у навчально-виховному просторі коледжу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гущина Н.І. Метод проектів в освітньому процесі: літня сесія «WEB-STEM ШКОЛИ 2017». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=petH0HngQkU&t=335s>
2. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посібник. Київ: Кондор, 2006. 206 с.
3. Ляхоцька Л. Л. Концептуальна модель проектування технологій навчання в системі відкритої післядипломної педагогічної освіти. НАПН України, ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти». – К., 2015. – 24 с.
4. Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: практико-зорієнтований збірник/наук.кер. і ред. І.Г.Єрмаков. – Київ: Департамент, 2003. – 504 с.
5. Музейна педагогіка – синтез досвіду: метод матеріали/Нац. Києво-Печер. іст.-культ. заповід. – Київ: Пріоритети, 2012. – 82 с.
6. Музеї у закладі професійної освіти: ретроспектива і перспектива / О. Міхно / Професійна освіта-2019-№3-с.28-32.
7. «Про освіту»: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19?find=1&text=%D0%B2%D0%B5%D0%B1%D1%96%D0%BD%D0%B0%D1%80>
8. Сисоєва С.О., Осадча К.П. Системи дистанційного навчання: порівняльний аналіз навчальних можливостей. URL: <http://www.academia.edu/931578>
9. Шкільний музей: Ретроспектива сьогодення. /О.Міхно/ Рідна школа.-2013, №4-5, с. 56.

PHILOLOGY AND JOURNALISM

УДК 821.161.2-31.09

Каленіченко Інна Миколаївна

учитель української мови та літератури,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
«учитель-методист»

Діденко Ольга Олегівна

учениця 10-А класу
Великобагачанський опорний ліцей
Великобагачанської селищної ради
Миргородського району
Полтавської області
с. Велика Багачка, Україна

СКЛАДНІСТЬ ОБРАЗУ І. ФРАНКА В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ С. ПРОЦЮКА

Анотація: дослідницький проект присвячено аналізу біографічного роману С. Процюка «Руки і сльози», в якому подана авторська інтерпретація постаті І. Франка. Роман був номінований на здобуття Національної премії імені Тараса Шевченка 2024 року.

Роман «Руки і сльози» розглянуто на тлі біографічної прози про автора «Мойсея», доведено, що він є одним із кращих зразків художньо-біографічних творів про І. Франка в сучасному літературному процесі.

Розкрито специфіку психологічного портрета І. Франка у романі, зокрема простежено переплетення громадської та особистої сюжетних ліній.

Особливе місце в житті І. Франка і відповідно в романі відведено темі кохання, зокрема проаналізовані стосунки письменника з О. Рошкевич і з

дружиною, показано глибоку душевну драму митця, спричинену трагічним коханням. Детально осмислено метафоричний зміст заголовка роману «Руки і сльози» С. Процюка.

Ключові слова: біографічний роман, психобіографія, І. Франко, С. Процюк, символіка заголовка, авторська інтерпретація.

Головні акценти психологічного портрету І. Франка у романі «Руки і сльози». Роман С. Процюка «Руки і сльози» продовжив низку його біографічних романів про видатних діячів української літератури. Оригінальний жанр, створений С. Процюком, сучасна критикиня І. Славінська слушно назвала «психобіографією» [6], оскільки автор довільно відступає від чіткої хронології подій, повертається в минуле своїх героїв, віднаходить внутрішні зв'язки між подіями та інтерпретує їх на свій розсуд. Подібна вільна композиція застосована з єдиною метою – якомога глибше проникнути у внутрішній світ головного героя та достовірніше відтворити причинно-наслідкові зв'язки між фактами історичної обстановки та творчістю митців.

Перш за все відмітимо, що роман панорамний – у ньому зображене галицьке суспільство кінця XIX – початку XX століття, політичне і культурне життя в Україні, розділеній між двома імперіями.

Описуючи життя геніально обдарованого хлопця, «сина Яця-ковалю», С. Процюк вияскравлює контраст між талантом І. Франка і тими умовами, які не дозволили йому розкритися вповні: провінціал, виходець із села, сирота – і неможливість здобути освіту у Відні; глибокий знавець та чесний захисник прав знедоленого селянства – і підступний обман на кількох виборах; бажання служити літературі – і необхідність працювати в журналістиці задля заробітку; кохання до Ольги Рошкевич – і неможливість створити з нею сім'ю; свідоме одруження з Ольгою Хоружинською – і її тяжка психічна хвороба. Все життя зовнішні обставини заважали І. Франкові бути щасливим, реалізувати свої можливості.

С. Процюк у пролозі афористично формулює внутрішню драму І. Франка так, як він її розуміє: «Вибраним завжди найлегше. Вибраним завжди найважче» [5, с. 5].

Життєвий шлях автора «Мойсея» в романі представлений від народження до його відходу у вічність. При цьому С. Процюк не деталізує кожну подію, а вибудовує власну «лінію життя», де протиставляє громадське служіння І. Франка його особистим намірам і нахилам. Цікавими для читача є біографічні деталі, як-от, що мати називала сина «туманом вісімнадцятим» [5, с. 9], а він увів цей вислів в оповідання «Грицева шкільна наука». Тільки мати говорила це з тривогою за майбутнє сина, оскільки бачила, який він вразливий, несміливий. А в його інтерпретації Гриця так називали з осудом.

С. Процюк побіжно вимальовує канву дитинства свого героя: батько – шанований у селі, добрий і справедливий, мати – із збіднілого шляхетського роду, на 33 роки молодша за чоловіка. Після його смерті вітчим Гриць Гаврилик, молодший на 6 років від матері, підтримував пасинка, був доброю людиною. Набагато пізніше Іван дасть велику суму грошей, щоб відбудувати батьківську хату, там зростатимуть і його діти. Далі – навчання в Коломиї, політична діяльність, невдале балотування в парламент. Автор роману загострює увагу на негативній ролі М. Драгоманова в житті І. Франка, показує, як зовнішні обставини і певна м'якість характеру митця завадили йому посісти краще місце в суспільстві.

Велика роль у романі відведена взаєминам І. Франка з жінками. С. Процюк переконаний, що О. Рошкевич була найбільшим коханням в його житті, вона теж до кінця любила свого Івася, свідченням чого була остання воля – покласти в труну його листи.

Композиційною особливістю роману «Руки і сльози» є введення на початку оповіді п'ятьох сценаріїв життя головного героя, побудований на принципі умовного способу: за першим, його не арештували в 1877 році, він одружився б з коханою О. Рошкевич, займався б наукою, здобув би професорську кафедру у Відні, прожив би щасливе життя. Відповідно до

другого сценарію, романтична натура юного письменника призвела б до кількох розчарувань у коханні, він працював би вчителем де-небудь у селі і кохав якусь омріяну Прекрасну Пані. Згідно з третім сценарієм, дивакуватість Івана призвела б до насмішок односельців. Він міг пиячити, що й звело б його у могилу десь у Бориславі на заробітках [5, с. 18]. Четвертий сценарій розгортає політичну історію: після першої поразки на виборах І. Франко у 1898 році все ж таки проходить до австрійського парламенту. «Уже після боїв за Україну, які були програні, особливо після великого і страшного ісходу, коли українські воїни здавали зброю і переходили у табори для інтернованих, ти вперше відчув щось подібне до політичної зневіри і перевтоми» [5, с. 20]. І нарешті п'ятий сценарій – під впливом священника отця Сильвестра І. Франко міг зробити церковну кар'єру. Він навіть передчував дату своєї смерті – кінець травня 1936 року [5, с. 21]. Але всі ці сценарії залишилися нездійсненими.

С. Процюк змальовує свого героя внутрішньо цільним, совісним, добрим. Ці риси особистості не могли привести його до успіху в політичній діяльності – він був занадто порядним і чесним. Його участь у радикальній партії, як вважає С. Процюк, зруйнувала особисте життя І. Франка. Все життя він мріяв служити літературі й науці. Але три арешти через політичні причини вкрай підірвали його здоров'я. Перший арешт призвів до катастрофи – отець Михайло Рошкевич примусово видав Ольгу заміж за отця Озаркевича. Пронизливою романтикою і глибоким трагізмом пройняті сторінки роману, де описано цей розрив [5, с. 68–70].

В авторській інтерпретації С. Процюка автор «Мойсея» постає як цілісна натура, сильна людина, яка терпляче зносить всі удари долі, але мужньо виконує свій обов'язок.

В особистому житті письменник був пристрасним, ніжним, романтичним. Аналізуючи взаємини митця з О. Білинською, Ц. Зигмунтовською та іншими жінками, які не полишили глибокого сліду в його душі, С. Процюк з подивом констатує, що І. Франко вмів закохуватись у вимріяний образ, а не в живу

людину. Він опоетизовував обраниць, наділяв їх прекрасними рисами, яких не було насправді. У цьому – таємниця поетичної душі митця.

Тріумфом великого почуття стала зустріч І. Франка з О. Рошкевич у Коломиї 1 березня 1880 року: «Ольга потім напише найщиріший спогад про ту зустріч, яка була, певно, найкращою хвилиною її життя» [5, с. 75]. У шлюбі з В. Озаркевичем вона народила сина, якого назвала Іваном, на честь коханого, але хлопчик помер у ранньому віці.

Потім було безліч розчарувань – як в особистому житті (стосунки з письменницею Ю. Шнайдер (псевдонім Уляна Кравченко), вчителькою К. Попович, полькою Й. Дзвонковською, яка молодою померла від сухот, полькою, яка працювала на пошті, Ц. Зигмунтовською та іншими. Цікаво, що І. Франко закохувався в жінок завчасно, до їхнього ближчого знайомства та спілкування. Спочатку Целіна лякалася переслідування І. Франка, а потім допомагала доглядати його чотирьох дітей, коли дружина переживала загострення психічної хвороби.

В особистому житті, як видно з роману, письменник був нещасливий. Велике місце у тексті відводиться шлюбу І. Франка з О. Хоружинською. Відсутність кохання не замінили роки подружнього життя і поява дітей. Ольга дедалі глибше занурювалася у викривлений світ, породжений хворобою, що призводило до багатьох непорозумінь, як-от, з родиною Б. Грінченка. Мати виявляла жорстокість до єдиної дочки Ганни. Та навіть у цих пекельних умовах І. Франко продовжував наполегливо працювати, не забуваючи про дітей. Найближчим до нього був старший син Андрій, тому його несподівана смерть у 1913 році буквально підкосила батька.

Нещасливе родинне життя не давало письменникові психологічного затишку. Тож єдиною цариною, де він міг бути щасливим, стала література. З дитинства він мріяв писати. Це було його покликання, сенс життя. У романі «Руки і сльози» велике місце відведене творчій праці І. Франка. Ця праця була його втіхою, його боротьбою. Він жертвовно, самозречено ставився до літературної діяльності.

У романі зображена російська окупація Львова 1914 року, яка стала катастрофою: «Довелося на власні очі побачити <...> руїну цілого краю, триумф темної сили... Серед цього лихоліття, голоду кругом, страшного іспиту, що звалилася на рідний край, сили у старшого письменника все занепадали» [5, с. 371].

Емоційно наснажено описана в романі смерть І. Франка: «Десятки тисяч людей, що побували на похороні, стогнали, плакали і ридали.

Так плачуть діти, що втратили свого батька.

Так плачуть учні, які втратили Вчителя.

Так плаче народ, який утратив свого Пророка» [5, с. 381].

На похороні І. Франка не було його родини – сини на фронті, донька – у Києві, дружина – в психіатричній лікарні. Але в цей момент він завершив земне життя і почав життя вічне, символічне.

Отже, у романі автор у власній інтерпретації, з коментарями, з уведенням до тексту листів, історичних довідок тощо, подає вузлові моменти біографії І. Франка, показує постійну боротьбу в долі письменника між відданим служінням власному народу й особистими обставинами життя, часто несприятливими і навіть трагічними.

Символіка заголовка роману: образи сліз і рук. Образи, винесені в заголовок роману, мають метафоричну багатозначність. Поєднання двох полісемантичних образів рук і сліз символічно репрезентує матеріальне і духовне, дію і реакцію. Руки – це інструмент творчості (літератор пише, художник малює тощо). У романі описані обставини появи найвідоміших творів – збірок «З вершин і низин», «Зів'яле листя», поем «Мойсей», «Похорон», драми «Украдене щастя» та багатьох інших.

Водночас руки – це символічний образ політичної чи громадянської діяльності. У романі велике місце відведене участі І. Франка у радикальній партії та його невдалим спробам балотуватися до австрійського парламенту.

Дивовижне вміння І. Франка ловити рибу руками кілька разів згадане у романі. З одного боку, це особливий талант, а з іншого, – непристосованість у

житті (лише у зрілому віці він побудував власне житло, а до цього двадцять років поневірявся по чужих кутках).

І. Франко страждав на тяжку хворобу: «Параліч рук, який він набув у тюрмі, мав пізніше, без перебільшення, смертельні наслідки для нього...» [5, с. 65]. С. Процюк пише про хворобу Рейтера (реактивний артрит), на яку захворів письменник через нелюдські умови першого арешту. Наступні арешти лише поглибили негативні наслідки.

Справжньою трагедією для письменника став параліч рук. Він надиктовував тексти старшому синові Андрію, який доглядав батька, супроводжував у поїздках, виконував обов'язки літературного секретаря. Смерть первістка підкосила І. Франка. Він залишився безпорадним і самотнім. Пізніше догляд за батьком взяла на себе донька Ганна. Її від'їзд до Києва став ще однією втратою: «Тато залишався тут. Залишалися його хворі руки і сльози. Більше ніколи вони не побачилися. Ганна, через воєнні обставини, навіть не змогла побувати на батьковому похороні, все життя гнучись піж тягарем провини» [5, с. 370]. Отже, образ рук – це символ страждання.

Ще одним значенням образу рук є жест близькості, прихильності – у дитинстві батько обіймав свого первістка, сам Франко був дуже емоційним і чуттєвим, тому обійми коханої жінки мали велике значення для нього. Тож руки – це маркер тілесності. Важлива деталь – він дуже любив дітей, багато творів писав, тримаючи на руках або на колінах когось із малюків.

Сльози у романі маркують тяжку долю І. Франка. З дитинства він переживав численні образи від навколишнього світу – зневажливі вчинки однокласників, обман тощо: «Ніби передчував, як у дорослому житті не раз у нього будуть красти – популярність, можливі гонорари, тепло генія...» [5, с. 13].

Одним із щемливих моментів у романі є епізод, коли малий Івась за відмінні успіхи був нагороджений книжкою у дрогобицькій гімназії. Батько ридав: «Що означав той плач? Гордість за свого старшого сина <...>? Жаль, що він сам усе життя бив залізо? Апофеоз його радості, коли інтуїтивно відчув, як

його маленький Іваньо на його очах розумнішає, росте...» [5, с. 25]. На нашу думку, тут мали місце всі ці відтінки почуттів.

Мав рацію С. Процюк, коли писав: «...надто важкий жереб випав молодому Франку, який перебував у постійному, болючому і складному саморозвитку майбутнього національного генія, ставати і бути яким не навчає ніхто, зате постійно встромляти палиці в колеса є чимало охочих...» [5, с. 96].

Сльози як відображення горя, жалю, втрати супроводжували І. Франка все життя: рання смерть батька, потім матері, розчарування в коханні, неможливість створення сім'ї з О. Рошкевич. Відмови у науковій діяльності габілітованого професора – це не просто образа, це руйнування його мрій. Тричі він балотувався в парламент і тричі програвав. Як слушно сказав В. Гнатюк, «його обплювували, обкидували болотом майже до останніх часів» [5, с. 252], але він служив своєму знедоленому й обдуреному народові.

В описі ювілею І. Франка С. Процюк навів промови, в якій звучала найглибша шана за життєвий подвиг, здійснений письменником. Прочитуємо М. Грушевського: «Ми прийшли зложити подяку йому за те, що він протягом сих 25 літ не жахався праці й не помітував нею, що він не дорожився собою й ставав до роботи скрізь, куди йно кликала його народна потреба» [5, с. 252].

У романі побіжно окреслені взаємини І. Франка з десятками його сучасників. Близькими до нього були М. Драгоманов, М. Павлик, М. Лисенко, М. Барвінський, О. Маковей, О. Огоновський, М. Грушевський, Ф. Колесса, М. Возняк, В. Гнатюк, Н. Кобринська. З багатьма іншими відбувалися зустрічі, короткотривалі спільні справи. Але кількість цих облич у житті І. Франка вражає.

Тяжка хвороба дружини посилювала самотність митця, але він не корився долі: «...рідкісні вміння Івана Франка пристосовуватися до різних обставин – і працювати, працювати, працювати! – також витворювали феномен найбільшого українського письменника і найпотужнішу візіонерську особистість, що накреслювала для кволої нації не лише обриси її шляху, а й будувала той шлях,

очолюючи ним ходьбу здебільшого сліпців, які навпомацки прошкували у світоглядній темряві, вторуючи на вогонь його смолоскипа» [5, с. 178].

І. Франко зазнав численних ударів долі, тож сльози жалю, втрати, переживання болю, відчуття поразки зустрічаються в романі. Водночас описані і сльози розчулення й радості, коли на своєму ювілеї він почув слова щирого захоплення і вдячності від численних гостей.

Колективні сльози як маркер суспільного горя відтворені, коли світ дознався про непоправну втрату.

Отже, образи, винесені в заголовок роману, символізують синергію – руки витирають сльози: незважаючи на всі нещастя, які випали на долю письменника, він «лупав ту скалу» (І. Франко), писав, творив до останнього подиху. Руки як маркер фізичної дії, творення, дотику поєднуються з образом сліз, що вербалізують емоцію, почуття. Руки творять новий, художній, світ і водночас стикаються з його болем, а сльози відображують реакцію на цей біль.

Отже, можна підсумувати багатозначність заголовка:

1) пряме значення: тяжка хвороба рук І. Франка, сльози від безпомічності, самотності;

2) творення та його ціна: руки як інструмент творчої діяльності, а сльози – емоційна відплата за творчість. Наприклад, у вірші «Каменярі» поет символічно розкрив важкий, самозречений шлях до волі. При цьому використав образи важкого молота і скали, яку розбивають міцні руки.

3) Контакт та його неможливість: в інтимній ліриці нерозділене кохання або ізоляція ліричного героя, неможливість доторкнутися до об'єкту любові викликають сльози, жаль, відчай.

4) Публічне – приватне: руки як маркер публічної діяльності в політичній, громадській діяльності І. Франка протиставлені його особистому життю. Сльози символізують нещасливе приватне життя письменника.

5) Руки розглядаються і в релігійно-міфічному сенсі: в останні роки життя у світогляді І. Франка дедалі сильнішими ставали релігійні мотиви. Біблійні

сюжети, мотиви самозречення, жертви, тернового вінку посилюються і символізують шлях самого митця.

б) Соціально-політична проекція: руки як символ праці народу поєднані з образом сліз як страждань того ж народу.

Психобіографія С. Процюка «Руки і сльози» розкриває життєвий шлях І. Франка, його основні віхи, складність суспільно-політичної ситуації в Австро-Угорській імперії. Автор створює широке історичне тло, описує взаємодію І. Франка з десятками історичних постатей – від його шкільних вчителів до молодих шанувальників початку ХХ століття.

Хронологічний порядок оповіді поєднаний з документальними вставками, як-от виступи М. Грушевського, Г. Хоткевича та інших на ювілеї письменника 1898 року.

У романі поєднані два семантичні пласти – громадська діяльність І. Франка, його діяльність у редакціях «Діла», «Зорі» тощо, робота в радикальній партії та особисте життя письменника. С. Процюк указує, які твори були написані під впливом тих чи інших подій.

Заголовок роману відображує трагедію і велич письменника, адже руки символізують його титанічну письменницьку працю і водночас хворобу, що завдала великих страждань. Сльози у романі переважно гіркі, спричинені численними втратами й розчаруваннями. Але подеколи зображені і сльози щастя, як-от гордість Якова Франка за сина або його сльози розчулення під час віншувань в ювілейні дні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пилипчук С. Маловідомий спогад Тараса Франка про батька. *Літературознавчі студії*. 2022. Вип. 62-1. С. 98-118.
2. Процюк С. Відкинуті і воскреслі. Есе про письменників і суспільство : нариси. Брустурів : Дискуркус, 2020. 189 с.

3. Процюк С. Маски опадають повільно : роман про Володимира Винниченка. Київ : Академія, 2011. 304 с.
4. Процюк С. Пан. Роман про Євгена Чикаленка. Брустури : Дискурсус, 2024. 299 с.
5. Процюк С. Руки і сльози. Роман про Івана Франка. Вид. 2-ге. Брустури: Дискурсус, 2024. 384 с.
6. У «Кабі.net»-і – Процюк. *Збруч*. 2013. URL: <https://zbruc.eu/node/3372> (дата звернення: 05.08.2025).

Yemets Nataliia Oleksandrivna

PhD, associate professor

Kyiv National Linguistic University

Kyiv, Ukraine

**SOCIOLOGICAL ASPECTS OF TRANSLATION
IN THE FRAMEWORK OF DESCRIPTIVE TRANSLATION STUDIES**

Abstract. This abstract analyzes the sociological dimension of translation within Toury's Descriptive Translation Studies, presenting translation as a norm-governed, culturally embedded practice. It highlights the role of ideology, social variation, institutions, and audience expectations in shaping translators' strategies, norms, and the functions and reception of translated texts in contemporary target cultures.

Keywords: Translation Studies, Descriptive Translation Studies, sociological approach, translation norms, target culture, ideology.

In Translation Studies, the sociological dimension of translation has been most systematically developed within the framework of Descriptive Translation Studies (DTS), particularly in the works of Gideon Toury. The researcher conceptualizes translation as a norm-governed, socially embedded activity, where form and function are determined primarily by the target culture rather than by abstract notions of equivalence or fidelity [1; 2]. From this perspective, translation is not an isolated linguistic activity but a culturally conditioned practice that reflects the values and expectations of the society in which it operates.

The sociological approach to translation studies examines the interrelationship between translation and society, focusing on how social, cultural, political, and ideological factors influence translation processes and outcomes. Translators' decisions regarding strategy selection, textual adaptation, and stylistic realization are

shaped by the prevailing in the target culture norms. Toury distinguishes between **preliminary norms** (concerning translation policy and text selection), **initial norms** (orienting the translator toward adequacy or acceptability), and **operational norms** (governing textual and linguistic choices during the translation process). These norms manifest themselves as regular patterns of translational behavior and can be reconstructed through empirical analysis of translated texts.

A significant area of sociological inquiry concerns the ideological and political functions of translation. As a form of mediated communication, translation plays a crucial role in knowledge circulation, public discourse construction, and dominant ideologies reproduction. Translation may function as a tool of cultural prestige, ideological manipulation, or social control, depending on the institutional and political contexts in which it is produced and received. Within Toury's descriptive paradigm, such functions are not treated as deviations but rather as systemic features regulated by target-culture norms and expectations.

Another important sociological dimension involves the role of the audience and the translation market. Social and cultural preferences of target audiences directly affect the evaluation and reception of translations, reinforcing certain strategies while discouraging others. In this sense, translation norms are closely linked to institutional frameworks such as publishing practices, educational systems, and media conventions, all of which contribute to shaping translators' behavior and professional practices.

The sociocultural aspect of translation is also closely related to the notion of genre and register, as articulated in Halliday's theory of language in context [3]. Registers (formal, official, neutral, friendly, or intimate) are determined by communicative situations and participant roles and are subject to sociocultural conventions within the target culture. In Toury's terms, the selection of an appropriate register is governed by operational norms that regulate textual realization. For example, the English term *auntie* may be translated into Ukrainian as *тітка*, *тітонька*, *тіточка*, or *тьотя*, with each option reflecting different degrees of

formality, emotional proximity, and cultural expectation. The translator's choice is thus norm-dependent rather than purely semantic.

A central sociological problem in translation studies concerns the internal heterogeneity of cultural-linguistic communities. The existence of a shared language does not imply sociolinguistic uniformity. Each society is characterized by territorial, social, professional, age-related, and stylistic variations that pose significant challenges for translation. From a descriptive perspective, the study of how such variation is rendered (or neutralized) in translation provides insight into the norms governing acceptability within the target system.

This heterogeneity is particularly evident in the national varieties of English, such as British, American, and Australian English. For instance, lexical choices such as *lift* versus *elevator*, or culturally embedded expressions like *biscuit*, *cookie*, and *bikkie* reflect distinct sociocultural realities. In Toury's framework, the translator's handling of such variation reveals the degree to which the translation aligns with target-culture norms and audience expectations.

In addition to national variation, intranational territorial dialects may further complicate the translation process. Dialectal differences in pronunciation, vocabulary, and grammar – such as non-rhotic pronunciation in Northeastern American English, the use of *y'all* and modal constructions like *might could* in Southern dialects, or regional lexical variation (*soda*, *coke*, *pop*) – require translators to make norm-based decisions. These may include retaining dialectal features, substituting them with functionally equivalent target-language varieties, or opting for neutralization. These choices reflect the translator's orientation toward adequacy or acceptability and demonstrate the operation of sociocultural norms within the target system.

In conclusion, the sociological aspects of translation foreground translation as a culturally regulated and socially situated practice. The analysis of translational norms offers valuable insight into how ideology, social variation, institutional constraints, and audience expectations shape translation behavior and determine the systemic position of translated texts within the target culture.

REFERENCES:

1. Toury G. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins, 1995. 312 p.
2. Toury G. *Descriptive Translation Studies – and Beyond*. Revised ed. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins, 2012. 360 p.
3. Halliday M. A. K., Hasan R. *Language, Context, and Text: Aspects of Language in a Social-Semiotic Perspective*. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 1989. 126 p.

PHILOSOPHY AND POLITICAL SCIENCE

DOI: <https://doi.org/10.64828/conf-93-2026-3>

УДК 329(477):352

Луцький Микола Іванович
аспірант кафедри політичних наук
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0009-0007-4094-8911

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ МОДЕЛЕЙ ПАРТІЙНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Анотація. У тезах проаналізовано вплив реформи децентралізації на трансформацію моделей партійного представництва в Україні. Обґрунтовано, що передача повноважень і фінансових ресурсів органам місцевого самоврядування зумовила посилення регіонального виміру партійної системи та зміни у механізмах формування представницьких органів. Досліджено нормативно-правові засади участі політичних партій у місцевих виборах та визначено основні напрями еволюції моделей представництва: структуризацію місцевого політичного простору, інтеграцію місцевих еліт у партійні організації, підвищення фінансової підзвітності та зростання ролі регіональних осередків. Зроблено висновок, що децентралізація сприяла інституціоналізації

регіональних партійних структур і трансформації архітектури партійного представництва в умовах політичної модернізації держави.

Ключові слова: децентралізація; партійне представництво; регіональна партійна система; місцеве самоврядування; політичні партії; інституціоналізація; виборча система; політична трансформація.

Актуальність проблеми.

Реформа децентралізації влади стала одним із системоутворюючих чинників сучасної політичної трансформації України. Передача повноважень і фінансових ресурсів на рівень територіальних громад не лише змінила архітектуру публічного управління, а й суттєво вплинула на механізми політичного представництва. У цьому контексті особливого значення набуває аналіз того, яким чином децентралізація трансформує моделі партійного представництва та впливає на регіональну конфігурацію партійної системи.

Відповідно до Конституція України, місцеве самоврядування визнається і гарантується державою [7], а політичні партії є інструментом реалізації політичного плюралізму. Отже, розширення компетенцій місцевих органів влади закономірно підвищує роль партій у формуванні регіональних представницьких структур.

Мета дослідження.

Метою тез є концептуальне осмислення впливу децентралізації на зміну моделей партійного представництва та визначення її наслідків для регіональної підсистеми партійної системи України.

Теоретико-правові засади трансформації.

У системі конституційної демократії політичні партії виконують функцію посередництва між громадянським суспільством і державою, забезпечуючи інституціоналізовану форму політичної участі [1, с. 53–58]. За умов централізованої моделі управління партійне представництво здебільшого концентрується на загальнонаціональному рівні. Натомість багаторівнева

система врядування, характерна для децентралізованої держави, зумовлює переорієнтацію партій на регіональні потреби та локальні електоральні запити.

І. Кресіна наголошує, що партії як інститут демократії ефективно функціонують лише за умови реальної включеності у процес формування влади на всіх рівнях [8, с. 18–20]. У цьому сенсі децентралізація створила передумови для розширення партійної присутності на місцевому рівні та посилення значущості регіональних партійних організацій.

Нормативну основу зміни моделей представництва закріпив Виборчий кодекс України, який запровадив пропорційну систему з відкритими списками для більшості місцевих рад [3]. Такий механізм суттєво змінив характер політичної конкуренції, обмеживши можливості позапартійного самовисування та посиливши партійну структурованість місцевих виборів. Децентралізація спричинила якісну еволюцію моделей партійного представництва, що проявляється у кількох вимірах.

По-перше, відбулося посилення партійної структуризації місцевого політичного простору. Якщо раніше значну роль відігравали персоналізовані виборчі проекти, то після реформи місцеве представництво дедалі більше інтегрується у загальнонаціональні партійні бренди.

По-друге, сформувалася модель інституціоналізованої інтеграції місцевих еліт у партійні структури. Децентралізація підвищила статус органів місцевого самоврядування, що стимулювало місцевих лідерів до участі у партійних проектах як інструменті легітимації влади та доступу до ресурсів.

По-третє, відбулася трансформація ресурсної бази партійного представництва. М. Мельник зазначає, що реформування системи фінансування партій сприяє підвищенню прозорості та інституційної відповідальності політичних суб'єктів [10, с. 117–121]. Це особливо важливо в умовах зростання бюджетної автономії громад.

По-четверте, змінився характер міжрівневої взаємодії. О. Григор'єв підкреслює, що правове регулювання діяльності партій створює умови для їх участі у формуванні влади на різних рівнях, проте не усуває залежності

регіональних осередків від центральних органів партії [4, с. 91–94]. Таким чином, сучасна модель поєднує елементи централізованого управління з підвищеною роллю локальних структур.

У працях В. Бебика та В. Литвина наголошується, що партійна система України перебуває у стані структурної адаптації до нових умов політичної конкуренції [2, с. 121–125; 9, с. 216–220]. Децентралізація посилила регіональний вимір цієї трансформації, сприяючи укоріненню партій у територіальних громадах.

В умовах воєнного стану реалізація політичних прав може зазнавати тимчасових обмежень [5, с. 31–34], однак децентралізована система управління довела свою ефективність у забезпеченні стійкості держави. Це додатково підкреслює важливість інституційно спроможних регіональних партійних організацій як елементу політичної стабільності.

Висновки.

Децентралізація стала потужним каталізатором зміни моделей партійного представництва в Україні. Її вплив проявився у: переході від персоналізованих до більш структурованих партійних моделей; інституціоналізації місцевих політичних еліт у межах партійних організацій; посиленні ролі регіональних осередків у формуванні органів влади; зростанні фінансової та організаційної відповідальності партій. Отже, децентралізація не лише реформувала систему публічного управління, а й трансформувала архітектуру партійного представництва, посиливши регіональну підсистему партійної системи України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Батанов О. В. Політичні партії у системі конституційної демократії. Київ : Юридична думка, 2019. 320 с.
2. Бебик В. М. Політичні партії і партійні системи сучасної України. Київ : Знання, 2018. 256 с.

3. Виборчий кодекс України : Закон України від 19 груд. 2019 р. № 396–ІХ. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 7–9. Ст. 48. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20>
4. Григор'єв О. В. Правове регулювання діяльності політичних партій в Україні. Право України. 2020. № 3. С. 85–96.
5. Дерев'янка С. М. Обмеження політичних прав громадян в умовах воєнного стану: політико-правові підстави. Держава і право : зб. наук. пр. Серія : Політичні науки. Вип. 93. Київ : Юридична думка, 2019. С. 26–38.
6. Кодекс належної практики у виборчих справах / Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія). URL: <https://www.venice.coe.int>
7. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>
8. Кресіна І. О. Політичні партії як інститут демократії в Україні. Політичний менеджмент. 2019. № 2. С. 14–23.
9. Литвин В. М. Політичні партії: теорія і практика. Київ : Либідь, 2017. 384 с.
10. Мельник М. І. Фінансування політичних партій: європейський досвід та українські реалії. Держава і право. 2021. Вип. 91. С. 112–123.

DOI: <https://doi.org/10.64828/conf-93-2026-2>

UDC 1:7.01:316.7

Matyash Serhiy Viktorovich

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor

Kyiv National University of Technology and Design

Kuznetsova Liliya Anatolievna

Kyiv, Ukraine

**PHILOSOPHY OF PERFORMATIVITY:
EXPERIENCE OF LATE MODERNITY**

Abstract. The article contains a philosophical analysis of the performative mystique of late modernity as a specific form of philosophical evidence. The thesis is that performance in modern culture goes beyond the boundaries of artistic practice and stands as a spiritual, bodily-affective and intersubjective form of meaning. It is shown that in the minds of late modernity and digital culture, performative mysticism transforms phenomena about the subject, truth and knowledge, and propagates alternative ways of philosophical understanding of reality. Particular attention is paid to the analysis of performativity as a philosophical category, the role of corporeality in constituted justice, as well as the critical potential of performance in relation to dominant epistemological and cultural narratives. It is demonstrated that the performative mystique of late modernity can be understood as a form of critical knowledge, which complements and expands the classical models of philosophical knowledge.

Keywords: performative mystique, late modernity, philosophical insight, performativity, corporeality, truth, critical knowledge.

The current stage of cultural development, which in philosophical discourse is dubbed as late modernity, is characterized by profound transformations in the forms

of social inquiry, knowledge and self-reflection. The crisis of universal narratives, the growing role of subjugation, medialization and fragmentation of the cultural space imply the need for rethinking not only social and cultural practices, but also the very methods of philosophical miscellaneous. In this context, the development of performative mystique as a phenomenon that represents the whole from representation to action, from object to stage, from observation to participation, is of particular relevance.

Performative mysticism is often seen not only as an artistic practice, but also as a form of producing knowledge, meaning and knowledge. Therefore, this analysis will require philosophical understanding, within the framework of the problems of philosophical evidence, truth and subjectivity. The purpose of this article is to understand the performative mystique of late modernity as a specific form of philosophical insight and to identify its epistemological and critical potential. This research includes an analysis of the cultural and philosophical context of late modernity, an exploration of the concept of performativity, an understanding of the role of corporeality and interactivity in performative evidence, as well as investigation of the transformation of the concept of truth and knowledge in the performative paradigm [1; 4].

Methodology and methods. The methodological basis of the research is an interdisciplinary philosophical approach, which provides the necessary tools for the philosophy of culture, social philosophy, epistemology and philosophy of mysticism. A key role is played by the phenomenological approach, which allows one to analyze performative mysticism as a form of lived experience, centered on the subversiveness, presence and bodily occupancy of the subject.

The robot also uses a hermeneutic method, focusing on the interpretation of performative practices as meaning-making processes that arise in a specific cultural and historical context. Socio-philosophical and critical approaches are used to analyze performance as a form of interaction, communication and critique of dominant discourses of knowledge and power. Elements of social epistemology have

been additionally identified to understand performance as an alternative form of knowledge production in the minds of late modernity and digital culture.

Results and discussion. Late modernity stands as a specific cultural and philosophical state, within which there is a radical transformation of forms of knowledge, knowledge and self-reflection. Instead of classical modernity, oriented on the idea of rationality, progress and stable semantic structures, late modernity is characterized by a crisis of universal narratives, fragmentation of the social space and the insignificance of identities. In these minds, it is not only social reality that is changing, but also the methods of philosophical comprehension. Mystery, in short, takes on the function of representing the “objective” world and is more oriented towards the idea, process and situation in interaction [11; 7].

The key for the philosophical analysis of performative mystique is the category of performativity. In broad philosophical terms, performativity means the ability to not only represent reality, but to produce it. The performative act does not describe the already existing state of speeches, but creates a new situation, between which meanings, meanings and forms appear. In the late-modern context, performativity takes on an ontological dimension, while more cultural and social processes function as sub-structures without a predetermined meaning.

In this sense, performance is considered not as an illustration of a philosophical idea, but as the very form of its creation. Sensation in a performative act does not convey action, but arises from the process of larynx. This approach allows for a new understanding of truth, knowledge and identity as procedural, contextually understood phenomena that are not reduced to stable conceptual structures [1; 4].

The performative mystique of late modernity forms a specific type of philosophical evidence, which is based not on distant observation, but on the direct participation of experience. In contrast to the classical forms of philosophical knowledge, which appeal to rational analysis, performance actualizes presence, bodily irritation and affective reaction. In this context, philosophical evidence stands as a concept that is experienced, and not as an abstract system to understand [6; 9].

In performative mystique, corporeality plays a fundamental role, since through the body itself the presence of the subject is revealed. The body ceases to be merely an object of representation and becomes transformed into a medium of knowledge, through which meaning is constituted. Such evidence may be pre-rational in nature, but not irrational: it reveals other ways of understanding the world, not reduced to logical schemes, that complement classical theoretical models philosophy .

An important characteristic of the performative mystique of late modernity is the transformation of the subject of philosophical inquiry. The performance experiences a decentralization of the author's position: the act no longer has the same meaning, and the spectator ceases to be a passive watcher. Sensation is formed in the space of mutual interaction, where each person is a participant in the performative stage of radiation before the process of its constitution.

In a performance, the gazer becomes a participatory element of the scene, and the spectacle becomes an integral element. This reversal of roles contributes to the formation of an intersubjective assessment, in which philosophical understanding lies not individually, but in the wider space of action and communication. Performance functions as a communicative situation that actualizes new forms of shared presence and mutual understanding.

Also, the performative mystique of late modernity can be seen as a special form of philosophical evidence that brings corporeality, correspondence and intersubjectivity. It does not less than depict the crisis processes of modern culture, but also reveals new possibilities of philosophical thinking, oriented towards evidence, process and interaction.

The concept of late modernity designates a specific stage in the development of a new culture, which is characterized by a radical transformation of the forms of social awareness, knowledge and self-reflection. In contrast to classical modernity with its belief in rationality, progress and stable meanings of structure, late modernity stands as a space of insignificance, fragmentation and crisis of universal principles. In this context, mysticism takes on the function of representing objective reality and then is more oriented towards the idea, process and situation in interaction [11].

Performative mysticism arises as a response to the crisis of representative forms of culture, suggesting instead of the completed creation there is an open resemblance. It appears from a stable artistic object on the strength of action, gesture and bodily presence that flares up in a specific time-space context. In this sense, performance can be seen as a symptom of late modernity, which registers a change in the ways of experiencing reality and thinking about it [6; 9].

Thus, the performative mystique of late modernity is not only a new artistic practice, but a form of cultural self-reflection, which reveals a fundamental breakdown in the structure of the philosophical understanding of reality.

The category of performativity has an interdisciplinary approach and is formed on the basis of the philosophy of language, social theory and philosophy of culture. In the philosophical sense, performativity means the creation of an action not only to represent reality, but also to produce it. The performative act does not describe the already existing state of speeches, but creates a new situation, between which meanings, meanings and forms appear.

In a late-modern context, performativity takes on an ontological dimension, since many more social and cultural processes function as concepts that do not have a predetermined meaning. Performance in this sense is not an illustration of an idea, but the very form of its development. The philosophical place of performativity lies in the fact that truth, knowledge and identity appear not as ready-made entities, but as the results of specific actions and interactions.

Also, performativity can be seen as a key category for the analysis of everyday philosophical insight, since it allows us to comprehend the transition from static models of understanding to dynamic, procedural forms of understanding.

One of the key features of the performative mystique of late modernity is the transformation of the subject of philosophical and aesthetic judgment. The performance experiences a decentralization of the author's position: the act no longer has the same meaning, and the spectator ceases to be a passive watcher. The meaning comes from the space of mutual interaction, where each person is a participant in the performative stage of preparation before the process of its constitution.

The intersubjective nature of performative evidence allows us to consider it as an important resource for rethinking subjectivity in the philosophy of late modernity, where the autonomous rational subject is sacrificed to the lesser, procedural and reciprocal forms of recognition [1; 4].

Late modernity stands as a specific cultural and philosophical state, within which there is a deep transformation of the forms of social awareness, knowledge and self-reflection. In contrast to classical modernity, which was based on the ideas of rationality, progress and universal semantic structures, late modernity is characterized by a crisis of metanarratives, fragmentation of social space and instability of identities. In these minds, it is not only social reality that is changing, but also the methods of philosophical comprehension. Mystery takes on the representative function of reflecting light and is more oriented towards authenticity, procedurality and situationality [11; 7].

In this context, performative mysticism acquires special significance. It emerges as a response to the crisis of traditional forms of artistic representation, suggesting that instead of a completed mystical object, it opens up the spirit that flares up in the time and space of mutual interaction. The performance is seen as a stable creation of action, gesture and bodily presence, which do not fail to express meaning, but to produce it at the moment of action. In this way, the performative mystique of late modernity can be seen not just as an artistic practice, but as a form of cultural and philosophical self-reflection that records changes in the ways of experiencing and thinking about reality.

The key concept for the philosophical analysis of performative mystique is the category of performativity. In the philosophical sense, performativity means the ability of the action not to represent reality, but to constitute it. The performative act does not describe the already existing state of speeches, but creates a new situation, between which meanings, meanings and forms appear. In a late-modern context, performativity takes on an ontological dimension, while more social and cultural processes function as sub-structures without a predetermined meaning. Meaning no longer conveys action, but rather derives from the process of creation [1].

The manifestations about the subject of philosophical inquiry are being transformed. The performance experiences a decentralization of the author's position: the act no longer has the same meaning, and the spectator ceases to be a passive watcher. Meaning is formed in the space of mutual interaction, where all participants in the performative process receive their constitution. The gazer becomes a participant in the action, and the intersubjectivity of the performance creates the minds for a new type of philosophical insight that emerges from the vast expanse of presence and communication [7].

A further development of performative mysticism is taking place in the minds of digital culture, which completely changes the structure of performative evidence. Medialization and digital technologies transform the concepts of presence, physicality and appearance, translating performance into a hybrid space, making it physical and virtual, synchronous and asynchronous. Philosophical evidence in digital performance is formed through interfaces, recordings, streams and algorithmic media that challenge traditional statements about the authenticity and impartiality of evidence. Performance in digital culture emerges as a form of understanding the changing minds of people, in which the subject faces the fragmentation of time, multiple identities and the instability of reality.

Performative mysticism also involves a radical transformation of the concept of truth. Within the framework of the performative paradigm, truth ceases to be conceived as a manifestation of the objective state of speeches and assumes the character of a story. The truth in a performance is not conveyed or represented, but is learned from a gesture and a mutual situation. It is procedural and contextual in nature and stands as an experience of evidence, and not as a universal affirmation. This approach opens up the possibility of a critical review of dominant scientific and cultural narratives that claim neutrality and objectivity [1; 7].

In this way, the performative mystique of late modernity stands as a richly world-wide form of philosophical evidence, which embraces corporeality, corporeality, intersubjectivity, digital mediation and more critically re-interpretation of truth and knowledge. It not only reflects the transformation of modern culture, but

also actively forms new ways of philosophical understanding of the world in the minds of late modernity.

Performance in the minds of digital culture In the minds of digital culture, performative mysticism recognizes the essential transformations associated with the change of modes of presence, corporeality and reality. The medialization of performative practices translates performance from the space of indirect physical interaction into a hybrid space, to communicate in reality and virtual, synchronous and asynchronous, physical and media mediated. In this context, philosophical evidence is no longer based solely on the presence of the mouse and the gazer, but is formed through digital interfaces, recordings, streaming and algorithmic media. Performance in digital culture stands not only as an artistic act, but also as a way of understanding the changing minds of people, where the subject is faced with the instability of identity, fragmentation of time and multiple realities.

In the late modern cultural space, performance can be understood as a specific form of critical knowledge that functions as a posture between classical epistemological models. Performative fiction not only illustrates social and philosophical problems, but produces knowledge through evidence, affect and bodily awareness. In contrast to scientific discourse, which is based on objectivity and distance, performance works through learning, the destruction of primary schemes and the deconstruction of tired meanings. This itself has a critical potential: performance is placed against doubtful dominant ways of knowing, demonstrating the intersection of rationalist models and opening up space for alternative forms of understanding reality, which is to be consumed philosophy, mysticism and social criticism.

Conclusions. As a result, the research shows that the performative mystique of late modernity stands as a richly multifaceted form of philosophical insight that goes beyond the traditional understanding of the mystique of representation. Performance functions as a subjective, bodily mediated and intersubjective practice, within which meaning, truth and knowledge are not conveyed by the action, but are constituted in the process of its creation.

It is shown that in the minds of digital culture, performative mysticism transforms the phenomena of presence and evidence, revealing new hybrid forms of philosophical understanding of reality. The performative paradigm embraces a re-interpretation of the concept of truth as a concept and practice, and also allows us to view performance as a form of critical knowledge that places dominant epistemological and cultural narratives in doubt. In connection with this, the scientific novelty of our analysis is based on:

- The performative mystique of late modernity is conceptualized as an independent form of philosophical knowledge, and not just as an artistic or cultural practice;
- the epistemological potential of performance as an alternative form of knowledge production has been demonstrated, which complements classical rationalistic models of knowledge;
- shows the transformation of the concept of truth in the performative paradigm as a subjective and procedural category;
- an openly critical world of performative mysticism in the minds of late modernity and digital culture as a means of deconstructing dominant cultural and scientific ones.

In this way, the performative mystique of late modernity can be understood as an important resource of modern philosophy, oriented towards evidence, process and mutuality.

REFERENCES:

1. Austin J. L. How to do things with words. 50th anniversary ed. Cambridge, MA : Harvard University Press, 2020. 192 p.
2. Barad K. Meeting the universe halfway: Quantum physics and the entanglement of matter and meaning. Durham : Duke University Press, 2021. 544 p. DOI: 10.1215/9780822388128.

3. Couldry N., Hepp A. *The mediated construction of reality*. Cambridge : Polity Press, 2020. 256 p.
4. Fischer-Lichte E. *The transformative power of performance*. 2nd ed. London ; New York : Routledge, 2020. 296 p.
5. Fuller S. *Post-truth: Knowledge as a power game*. London : Anthem Press, 2020. 224 p.
6. Gumbrecht H. U. *Production of presence: What meaning cannot convey*. Stanford : Stanford University Press, 2022. 200 p.
7. Habermas J. *Also a history of philosophy*. Vols. 1–2. Cambridge : Polity Press, 2021. 720 p.
8. Haraway D. J. *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene*. Durham : Duke University Press, 2020. 312 p.
9. Phelan P. *Unmarked: The politics of performance*. London ; New York : Routledge, 2020. 224 p.
10. Rancière J. *The politics of aesthetics*. London : Bloomsbury Academic, 2021. 160 p.
11. Reckwitz A. *The society of singularities*. Cambridge : Polity Press, 2020. 296 p.
12. Taylor D. *Performance*. Durham : Duke University Press, 2020. 200 p.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

УДК 314.1

Ткачук Наталія Василівна
викладач математики та інформатики
ДНЗ « Теофіпольський професійний
аграрно-промисловий ліцей»
с. Коров'є, Хмельницька обл., Україна

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕЛЕМЕНТІВ STEM – ОСВІТИ У НАВЧАННІ МАТЕМАТИКИ

Анотація. У статті розглянуто особливості реалізації елементів STEM-освіти у процесі навчання математики в закладах загальної середньої та професійної освіти. Обґрунтовано значення STEM-підходу для формування математичної компетентності, розвитку критичного мислення, дослідницьких умінь і мотивації здобувачів освіти. Проаналізовано можливості інтеграції математики з природничими дисциплінами та інформаційними технологіями. Особливу увагу приділено використанню системи динамічної математики GeoGebra та STEM-проектів прикладного спрямування, зокрема в аграрно-промислових ліцеях.

Ключові слова: STEM-освіта, навчання математики, математичне моделювання, інтегроване навчання, проектна діяльність, GeoGebra, компетентнісний підхід.

Сучасні освітні трансформації зумовлюють необхідність оновлення підходів до навчання математики, зокрема шляхом упровадження STEM-освіти, яка інтегрує науку, технології, інженерію та математику в єдиний освітній простір [1, с. 32–34]. Математика є фундаментальною складовою STEM-освіти, оскільки саме вона забезпечує інструментарій для моделювання процесів і явищ, аналізу даних, формування логічного та критичного мислення [5, с. 16–17].

Використання STEM-підходів у навчанні математики сприяє розвитку ключових навичок XXI століття: критичного та креативного мислення, комунікації, співпраці, уміння розв'язувати проблеми, цифрової грамотності [5, с. 17–18]. Проектна діяльність, дослідницькі та практико-орієнтовані завдання підвищують мотивацію учнів до вивчення предмета, формують розуміння прикладного значення математичних знань і готують здобувачів освіти до професійної діяльності в умовах стрімкого технологічного розвитку [2, с. 14–16].

Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури свідчить, що проблематика STEM-освіти активно досліджується вітчизняними науковцями й методистами, зокрема О. Барною, Ю. Ботузовою, О. Гриб'юк, Л. В. Рождественською, Д. В. Васильєвою, Н. Морзе, О. Семеніхіною, М. Друшляком та іншими [1, с. 78; 3, с. 45–46; 6, с. 89]. Зокрема, Л. В. Рождественська пропонує реалізацію STEM-проектів через просторове моделювання об'єктів із використанням системи динамічної математики GeoGebra [7, с. 3–5]. Д. В. Васильєва наголошує на доцільності поєднання самостійної роботи учнів із відеоматеріалами та подальшого математичного аналізу реальних екологічних задач у класі [3, с. 47–48].

Важливою складовою STEM-освіти є розвиток критичного мислення, яке передбачає здатність аналізувати інформацію, ставити під сумнів усталені твердження, формулювати та перевіряти гіпотези [4, с. 24]. Саме критично мислячий учень здатний ефективно взаємодіяти з інформаційним простором,

знаходити суперечності та пропонувати інноваційні рішення, що є особливо цінним у контексті сучасних викликів науки, економіки та екології [4, с. 28].

Ефективна реалізація STEM-навчання передбачає широке використання проблемного та проєктного навчання, інтеграцію предметів природничо-математичного циклу [5, с. 18–19]. Інтегровані уроки математики з фізикою, біологією та інформатикою, а також міжпредметні проєкти дозволяють учням застосовувати знання з різних дисциплін для розв'язання комплексних практичних задач [6, с. 92–93].

Особливу роль у STEM-освіті відіграють інформаційно-комунікаційні технології. Сучасні програмні засоби дають змогу створювати електронні прототипи моделей, виконувати обчислення, аналізувати дані та візуалізувати результати досліджень [4, с. 26]. Серед програм динамічної математики важливе місце посідає GeoGebra — безкоштовний багатофункціональний інструмент, що поєднує алгебру, геометрію, графіки, статистику та обчислення [6, с. 90]. Перевагами GeoGebra є доступність, простота інтерфейсу, можливість створення інтерактивних навчальних матеріалів і використання як у класі, так і під час самостійної роботи учнів [7, с. 4].

Застосування GeoGebra на уроках математики дозволяє формувати в учнів уміння моделювати математичні об'єкти, спостерігати за їх динамічними змінами, встановлювати закономірності та робити узагальнення [6, с. 94]. Наприклад, під час вивчення теми «Функції» доцільним є використання бігунків для аналізу впливу параметрів на вигляд графіків функцій, що сприяє глибшому розумінню навчального матеріалу [7, с. 5–6]. Реалізація STEM- і STEAM-проєктів («Жива картина», «Писанка») поєднує математичні знання з елементами мистецтва та комп'ютерного моделювання, розвиваючи творчі здібності учнів [7, с. 6].

У професійних аграрно-промислових ліцеях STEM-освіта має особливу практичну значущість. Прикладом є урок з елементами STEM на тему «Оптимізація площі посіву», під час якого учні застосовують математичне моделювання для розрахунку прибутку, аналізу врожайності та прийняття

економічно обґрунтованих рішень [3, с. 48]. Такі заняття формують у здобувачів освіти розуміння раціонального використання земельних ресурсів і демонструють прикладну цінність математики для майбутньої професійної діяльності [1, с. 82].

Отже, упровадження STEM-освіти в навчання математики забезпечує перехід до компетентної моделі навчання, сприяє інтеграції знань, розвитку дослідницьких умінь і формуванню цілісного наукового світогляду [8, с. 6]. STEM-орієнтований підхід дозволяє підвищити мотивацію учнів до вивчення математики та підготувати їх до розв'язання реальних життєвих і професійних задач [5, с. 19].

ПРИКЛАД УРОКУ З ЕЛЕМЕНТАМИ STEM-ОСВІТИ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ АГРАРНО-ПРОМИСЛОВОГО ЛЦЕЮ. «ОПТИМІЗАЦІЯ ПЛОЩІ ПОСІВУ»

Тема уроку: Математичне моделювання та оптимізація площі посіву різних культур.

Мета уроку: - поєднати знання з математики з практичними завданнями аграрного виробництва; - розвинути в учнів навички математичного моделювання, аналізу статистичних даних та прийняття обґрунтованих рішень; - сформуванню розуміння важливості раціонального використання земельних ресурсів у сільському господарстві [3, с. 48].

Необхідні матеріали та обладнання: - комп'ютери з доступом до Інтернету; мультимедійний проєктор; презентація до уроку; статистичні дані щодо врожайності сільськогосподарських культур у регіоні; дані про ціни на сільськогосподарську продукцію; робочі листи для учнів; програмне забезпечення для побудови таблиць і графіків (Excel, GeoGebra) [6, с. 90].

Хід уроку

1. Організаційний момент (5 хв.).

Привітання, перевірка готовності учнів до уроку. Актуалізація опорних знань з тем «Функції», «Графіки функцій», «Задачі на оптимізацію» [2, с. 15].

2. Мотивація навчальної діяльності (10 хв.).

Постановка проблемного питання: *«Як оптимально розподілити площу поля між різними культурами, щоб отримати максимальний прибуток?»*. Обговорення факторів, що впливають на вибір культур: врожайність, ціна реалізації, кліматичні умови, попит на ринку [5, с. 18].

3. Вивчення нового матеріалу (20 хв.).

Пояснення поняття математичної моделі та її ролі у STEM-освіті. Побудова спрощеної математичної моделі розрахунку прибутку від вирощування різних культур. Обговорення обмежень моделі та можливих похибок результатів [1, с. 34].

4. Практична робота (30 хв.).

Учні об'єднуються в групи та виконують практичне завдання: - обирають кілька сільськогосподарських культур для вирощування; - опрацьовують статистичні дані щодо врожайності, витрат і цін; - складають математичну модель прибутку; - за допомогою програмного забезпечення будують графіки залежності прибутку від площі посіву; - визначають оптимальний розподіл площ для отримання максимального прибутку [7, с. 5–6].

5. Презентація результатів (15 хв.).

Кожна група презентує власний проєкт, пояснює розрахунки та обґрунтовує вибір оптимального варіанта. Оцінювання здійснюється за критеріями правильності розрахунків, повноти аналізу та креативності підходу [5, с. 19].

6. Підсумки уроку (5 хв.).

Обговорення отриманих результатів, визначення найбільш вдалих рішень. Узагальнення знань і навичок, сформованих під час уроку. Обговорення можливостей практичного застосування математичних моделей у майбутній професійній діяльності учнів [8, с. 6].

ФРАГМЕНТ УРОКУ МАТЕМАТИКИ З ЕЛЕМЕНТАМИ ПРОБЛЕМНОГО НАЧАННЯ

Тема: «Аксиоми стереометрії та найпростіші наслідки з них»

Під час вивчення теми доцільно створювати проблемні ситуації, що активізують пізнавальну діяльність учнів. Наприклад, учням пропонуються запитання: *«Чому велосипед на двох колесах нестійкий, а на трьох — стійкий?»*, *«Як столяр перевіряє рівність ніжок стола за допомогою двох ниток?»*.

Розв'язання таких задач ґрунтується на застосуванні аксіом стереометрії. Зокрема, стійкість триколісного велосипеда пояснюється тим, що через три точки, які не лежать на одній прямій, можна провести лише одну площину, тоді як через дві точки — безліч площин [2, с. 22]. Аналогічно пояснюється стійкість мотоцикла з коляскою та нерухомість зафіксованих дверей.

Використання життєвих прикладів сприяє глибшому розумінню абстрактних математичних понять, формуванню просторового мислення та демонструє прикладну спрямованість математики, що відповідає ідеям STEM-освіти [4, с. 27].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барна О. В. STEM-освіта: теорія і практика впровадження в навчальний процес. — Тернопіль : Мандрівець, 2017. — 180 с.
2. Ботузова Ю. В. STEM-підхід у навчанні математики: методичні аспекти // Математика в сучасній школі. — 2018. — № 3. — С. 12–18.
3. Васильєва Д. В. Інтеграція STEM-освіти у викладанні математики // Педагогічні науки. — 2019. — № 4. — С. 45–50.
4. Гриб'юк О. О. Інноваційні технології навчання математики в умовах STEM-освіти // Інформаційні технології і засоби навчання. — 2020. — Т. 75, № 1. — С. 23–31.

5. Морзе Н. В., Василяшко І. П. STEM-освіта: впровадження та перспективи розвитку в Україні. – Київ : Педагогічна думка, 2018. – 120 с.
6. Семеніхіна О. В., Друшляк М. Г. Використання систем динамічної математики у навчанні школярів. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 156 с.
7. Рождественська Л. В. STEM-проекти з використанням GeoGebra у навчанні математики // Математика. – 2019. – № 10. – С. 2–7.
8. Міністерство освіти і науки України. Концепція «Нова українська школа». – Київ, 2016.

PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY

УДК 159.95:159.953

Ільїна Юлія Юрїївна

кандидат біологічних наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет,

м. Харків, Україна

ПРАКТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ІНТЕГРАТИВНИЙ КОМПОНЕНТ ІНТЕЛЕКТУ В КОНТЕКСТІ ПОВСЯКДЕННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація: у статті представлені підходи до вивчення практичного мислення як інтегративного компонента інтелекту в контексті повсякденної діяльності. Аналізуються його когнітивні, метакогнітивні та емоційно-мотиваційні складові, взаємозв'язок із критичним мисленням та креативністю, а також роль у прийнятті ефективних рішень у різних ситуаціях. Підкреслюється значення практичного мислення для розвитку життєвої компетентності, психологічного благополуччя та адаптивності особистості. Представлено сучасні теоретичні та емпіричні підходи до його оцінювання, що підтверджують необхідність інтеграції практичних, критичних і креативних стратегій у процесі формування інтелектуальної компетентності.

Ключові слова: практичне мислення, критичне мислення, інтегративний інтелект, повсякденна діяльність, креативність.

Сучасна людина щоденно вирішує велику кількість різноманітних задач, що потребують швидкого аналізу ситуації, прийняття рішень, прогнозування

наслідків власних дій та гнучкої адаптації до нових умов. У цьому контексті особливу роль відіграє практичне мислення як специфічний вид мисленнєвої діяльності, безпосередньо спрямований на розв'язання реальних, життєвих, часто нестандартних проблем. Вивчення мислення в рамках специфічно професійних завдань (у діяльності лікаря, вчителя, конструктора, оператора,...) представляє великий інтерес, проте, менш розробленою залишається сфера не стільки спеціальної, скільки загальної практики, пов'язаної з вирішенням повсякденних задач.

У класичній асоціативній психології мислення описувалося як оперування поняттями за законами формальної логіки, результати якої використовувалися в діях. Згодом сформувався два напрямки досліджень практичного мислення. Довгий час мислення, пов'язане безпосередньо з практичною діяльністю, вважалося чимось примітивним, незрівнянно простішим від теоретичного, наукового мислення, генетично первинним по відношенню до нього. Фактично практичне мислення зводилося до наочно-дієвого та наочно-образного мислення, включеного в дії, що здійснюються в даній ситуації тут і зараз, оперування чуттєво-відчутними, неузагальненими та невербалізованими властивостями елементів проблемної ситуації. Початком формування цього напрямку можна вважати дослідження В. Келера.

З часом уявлення про сутність і природу практичного мислення отримали подальший розвиток у дослідженнях вчених досить детально, але протягом тривалого часу зберігалися основні характеристики сформованого тоді трактування природи практичного мислення: для дорослих характерні вже відомі форми теоретичного мислення - понятійне, пов'язане з мовленням, складне і розвинене. Практичне мислення - це лише генетично рання форма мислення, яка не має високого рівня узагальнень. Воно може спостерігатися у тварин і маленьких дітей. Розвиваючись і вдосконалюючись, практичне мислення поступово втрачає деякі свої риси і трансформується в мислення теоретичне.

На сьогодні ми часто стикаємось зі зростанням розриву між теоретичними знаннями, які здобуває людина у процесі формальної освіти, та її здатністю ефективно застосовувати ці знання у різних ситуаціях. Незважаючи на значні досягнення у сфері когнітивної психології, педагогіки, нейронаук і прикладних дисциплін, проблема перенесення знань у практичну площину залишається недостатньо вирішеною. У багатьох випадках люди демонструють високий рівень абстрактно-логічного або академічного мислення, проте зазнають труднощів під час вирішення буденних завдань, що потребують оперативності, гнучкості та врахування контекстуальних чинників.

У цьому зв'язку практичне мислення постає як ключовий психологічний механізм, що забезпечує ефективну взаємодію суб'єкта з реальністю. Воно проявляється у здатності людини орієнтуватися в конкретних життєвих ситуаціях, адекватно оцінювати умови діяльності, знаходити оптимальні способи дії та приймати рішення з урахуванням наявних ресурсів і обмежень. Саме практичне мислення лежить в основі успішного функціонування особистості у сучасному суспільстві, повсякденному житті, професійній діяльності, міжособистісних відносинах та кризових ситуаціях.

Все частіше науковці наголошують на тому, що саме практичний інтелект і практичне мислення є визначальними для адаптації людини до реального життя та досягнення успіху в різних сферах діяльності.

Актуальність теми зумовлена потребами сучасної освіти, яка дедалі більше орієнтується на компетентнісний підхід. Формування ключових життєвих компетентностей, зокрема здатності розв'язувати проблеми, приймати рішення, діяти автономно та відповідально, неможливе без розвитку практичного мислення. Відтак, дослідження його ролі у рішенні повсякденних задач має важливе значення для вдосконалення освітніх програм, методів навчання та підготовки фахівців різного профілю.

Не менш важливим є й прикладний аспект проблеми. Практичне мислення відіграє вирішальну роль у професіях, пов'язаних із підвищеним рівнем відповідальності, ризику та необхідністю оперативного прийняття рішень,

зокрема у сфері медицини, педагогіки, управління, правоохоронної діяльності, рятувальних служб тощо. Водночас основи такого мислення формуються саме у повсякденній діяльності, що робить актуальним вивчення механізмів його функціонування на рівні буденного досвіду. Стрес, тривожність, емоційне вигорання, відчуття безпорадності часто є наслідком недостатньо сформованих навичок практичного аналізу ситуацій та прийняття рішень. У цьому сенсі розвиток практичного мислення може розглядатися як один із ресурсів психологічного благополуччя та життєстійкості особистості.

Окремої уваги заслуговує зв'язок практичного мислення з особистісними характеристиками суб'єкта, такими як відповідальність, самостійність, рефлексивність, гнучкість та здатність до саморегуляції. Практичне мислення не існує ізольовано від особистості, а формується у процесі її життєвого досвіду, соціалізації та активної діяльності. Тому його дослідження є важливим для розуміння психологічних механізмів становлення особистості та її адаптації до життєвих викликів.

Отже, актуальність досліджуваної проблеми у психологічному аспекті визначається необхідністю поглиблення наукових уявлень про мислення як регулятор поведінки у реальних життєвих ситуаціях, розширення предметного поля психологічних досліджень повсякденної діяльності та зростання потреби у прикладних психологічних знаннях, спрямованих на підвищення адаптивності та психологічного благополуччя особистості.

Аналіз наукових досліджень свідчить про те, що практичне мислення розглядається не як окрема когнітивна здатність, а як інтегроване поєднання когнітивних, метакогнітивних та емоційно-мотиваційних компонентів, необхідних для аналізу життєвих ситуацій.

Деякі сучасні моделі інтелекту підкреслюють обмеженість традиційного тестування інтелекту (IQ), оскільки воно не повною мірою відображає здатність особистості ефективно вирішувати реальні життєві та професійні проблеми. Зокрема, тріархічна теорія інтелекту Р. Стернберга акцентує увагу на взаємодії аналітичного, творчого та практичного інтелекту, де практичний інтелект

розглядається як здатність адаптуватися до середовища, змінювати його або добирати оптимальні умови для досягнення цілей [1, 2]. Саме практичний інтелект, за Р. Стернбергом, забезпечує ефективне застосування знань у повсякденних ситуаціях, які не охоплюються стандартними IQ-тестами.

Подібну позицію займає модель успішного інтелекту Р. Стернберга, у межах якої підкреслюється, що інтелектуальна успішність визначається не лише рівнем академічних здібностей, а й умінням критично оцінювати ситуацію, приймати адаптивні рішення та діяти в умовах невизначеності [3]. У цьому контексті практичне мислення постає як інтегративний компонент, тісно пов'язаний із критичним та адаптивним мисленням.

Критику вузького розуміння інтелекту, як сукупності когнітивних здібностей, представлено в теорії множинних інтелектів Г. Гарднера, де наголошується на існуванні різних форм інтелекту, що реалізуються у конкретних життєвих і професійних контекстах та не зводяться до показників IQ [4,5]. Такий підхід розширює уявлення про інтелектуальну компетентність і підкреслює значення практично орієнтованого мислення.

Отже, сучасні концепції інтелекту дедалі більше орієнтуються на інтеграцію критичного, адаптивного та практичного мислення, розглядаючи їх як ключові чинники успішного розв'язання повсякденних і професійних завдань, що виходять за межі традиційного IQ-підходу.

Дослідження в галузі критичного мислення свідчать, що критичне мислення та метакогніція виступають посередниками між креативною самооцінкою та здатністю вирішувати проблеми: саме через розвиток метакогнітивного контролю, рефлексії та оцінювання власних когнітивних стратегій креативна самооцінка трансформується у реальні навички розв'язання задач [7, 10]. Зокрема, у працях П. Фаціоне критичне мислення розглядається як цілеспрямований саморегульований процес судження, що безпосередньо пов'язаний із метакогнітивною обізнаністю та ефективністю практичного проблемного розв'язання [6, 8].

Подібну позицію обґрунтовує Дж. Флавелл, який одним із перших концептуалізував метакогніцію як знання про власні когнітивні процеси та їх регуляцію, підкреслюючи її роль у перенесенні суб'єктивної впевненості у власних здібностях (зокрема креативної самооцінки) в успішну практичну діяльність [9]. Таким чином, взаємозв'язок креативної самооцінки, критичного мислення та метакогніції підкреслює, що практичне мислення функціонує у тісній єдності з когнітивно-рефлексивними компетенціями, а не як ізольована інтелектуальна здатність.

У сучасних дослідженнях практичного мислення та проблемного розв'язання окреслюється нова методологічна лінія, спрямована на розробку й валідизацію коротких психометричних шкал оцінювання стилів вирішення проблем, зокрема раціонального стилю (Rational Problem-Solving Style). Такі інструменти дозволяють кількісно оцінювати схильність особистості до організованого, планованого та цілеспрямованого підходу до вирішення реальних життєвих задач, що є важливим показником практичної складової мислення [11, 12]. Запропонована методологія частково долає давню проблему обмеженої кількості емпіричних інструментів, які адекватно відображають функціонування мислення в умовах повсякденної діяльності, а не лише в лабораторних або тестових ситуаціях.

Окремий напрям досліджень присвячений аналізу вікових відмінностей у практичних навичках вирішення повсякденних проблем. У межах психології розвитку та геронтопсихології показано, що з віком можуть спостерігатися зміни у співвідношенні різних когнітивних компонентів: зниження швидкості обробки інформації та творчої гнучкості компенсується зростанням ролі досвіду, рутинних стратегій і кристалізованих знань [13, 14]. Водночас низка досліджень вказує на можливе зменшення проблемно-орієнтованих і креативних стратегій у старшому віці, що має важливі наслідки для розуміння розвитку практичного мислення впродовж дорослого життя та для розробки програм когнітивної підтримки осіб пізнього віку.

Сучасні публікації з проблематики мислення дедалі частіше мають міждисциплінарний характер, поєднуючи підходи когнітивної психології, психології освіти, організаційної психології та прикладних наук. Значна частина цих досліджень зосереджена на критичному мисленні як когнітивному механізмі вирішення проблем «реального світу», що концептуально тісно пов'язано з феноменом практичного мислення [15, 16]. Критичне мислення у такому контексті розглядається не лише як логіко-аналітична здатність, а як інтегративна компетенція, що включає оцінювання ситуації, рефлексію, прийняття рішень та адаптацію до контексту повсякденної діяльності.

У низці оглядових досліджень, присвячених психометричним властивостям інструментів оцінювання критичного мислення в сценаріях повсякденного життя, показано, що традиційні тести логічного та абстрактного мислення мають обмежену прогностичну валідність щодо реальної поведінки особистості в життєвих ситуаціях [17, 18]. Це підкреслює необхідність розробки нових підходів до вимірювання когнітивних процесів, орієнтованих на практичне застосування знань і навичок.

Подібні тенденції простежуються і в роботах українських науковців, які наголошують на тому, що критичне мислення слід розглядати як умову ефективного вирішення життєвих і професійних завдань, а не виключно як навчальну або формально-логічну здібність [19, 20]. Українські дослідження підкреслюють важливість контекстуальних, проблемно-орієнтованих і ситуаційних методів оцінювання, що безпосередньо пов'язує критичне мислення з практичним мисленням та реальними формами діяльності особистості.

Таким чином, сучасні міждисциплінарні підходи підтверджують, що практичне мислення не може бути адекватно виміряне виключно за допомогою традиційних тестів інтелекту чи логічного мислення, що актуалізує потребу в розробці екологічно валідних інструментів оцінювання когнітивної діяльності у повсякденних ситуаціях.

Дослідження останніх років засвідчують, що творчість як здатність до генерування нових ідей, нестандартних рішень і гнучкого комбінування знань є важливою складовою практичного мислення при вирішенні повсякденних задач, особливо в умовах невизначеності та нестачі інформації [21, 22]. У сучасних роботах підкреслюється, що креативність не обмежується художньою або інноваційною діяльністю, а виконує інструментальну функцію у практичному проблемному розв'язанні, сприяючи вибору альтернативних стратегій та адаптації до змінних умов середовища.

Хоча значна частина емпіричних досліджень зосереджена на окремих професійних доменах — зокрема в інженерії, програмуванні та управлінні складними системами, — узагальнені висновки сучасних оглядів свідчать, що креативні стратегії суттєво підсилюють здатність особистості вирішувати складні задачі реального життя, де стандартні алгоритми виявляються недостатніми [23, 24]. Саме в таких умовах творчість виступає механізмом розширення практичного мислення, забезпечуючи гнучкість, варіативність і продуктивність рішень.

Подібні положення знаходять відображення і в працях українських науковців, які розглядають творчість як важливий чинник життєвої компетентності та практичної ефективності особистості. Зокрема, наголошується, що креативність у поєднанні з рефлексією та критичним мисленням сприяє успішному подоланню нестандартних життєвих і професійних ситуацій [25, 26]. У межах вітчизняної психологічної традиції творчість дедалі частіше інтерпретується не лише як риса особистості, а як процесуальний компонент практичного мислення, що забезпечує активне конструювання способів дії у складних контекстах.

Таким чином, сучасні дослідження підтверджують, що інтеграція креативних стратегій у структуру практичного мислення є ключовою умовою ефективного вирішення повсякденних задач, особливо в ситуаціях невизначеності, багатоваріантності та обмежених ресурсів.

Теоретичне мислення є лише інструментом, «утилітою», вбудованою в потужний пакет практичного мислення, властивості якого найбільш повно виражають фундаментальні властивості «людського мислення взагалі», спрямованого на забезпечення взаємодії суб'єкта зі світом. У зв'язку з цим ці властивості цілком можуть бути виявлені в психологічних дослідженнях мислення, об'єктом яких повинна бути діяльність, що представляє собою взаємодію суб'єкта не з модельними культурними утвореннями, а з реальним світом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Sternberg R. J. *Beyond IQ: A Triarchic Theory of Human Intelligence*. — Cambridge : Cambridge University Press, 1985. — 411 p.
2. Sternberg R. J. *Successful Intelligence*. — New York : Plume, 1997. — 352 p.
3. Sternberg R. J. *Wisdom, Intelligence, and Creativity Synthesized*. — Cambridge : Cambridge University Press, 2003. — 360 p.
4. Gardner H. *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. — New York : Basic Books, 1983. — 440 p.
5. Gardner H. *Intelligence Reframed: Multiple Intelligences for the 21st Century*. — New York : Basic Books, 1999. — 304 p.
6. Facione P. A. *Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction*. — Millbrae, CA : American Philosophical Association, 1990. — 112 p.
7. Facione P. A. *Critical Thinking: What It Is and Why It Counts*. — Millbrae, CA : Insight Assessment, 2013. — 28 p.
8. Facione P. A. *Critical Thinking: What It Is and Why It Counts*. — Updated ed. — Millbrae, CA : Insight Assessment, 2015. — 32 p.
9. Flavell J. H. *Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry // American Psychologist*. — 1979. — Vol. 34, № 10. — P. 906–911.

10. Hmelo-Silver C. E. Problem-based learning: What and how do students learn? // *Educational Psychology Review*. — 2004. — Vol. 16, № 3. — P. 235–266.
11. D’Zurilla T. J., Nezu A. M. Problem-Solving Therapy. — 2nd ed. — New York : Springer Publishing Company, 2010. — 336 p.
12. Nezu A. M., Nezu C. M., D’Zurilla T. J. Problem-Solving Therapy: A Treatment Manual. — New York : Springer, 2013. — 250 p.
13. Baltes P. B., Smith J. New frontiers in the future of aging: From successful aging of the young old to the dilemmas of the fourth age // *Gerontology*. — 2003. — Vol. 49, № 2. — P. 123–135.
14. Willis S. L., Schaie K. W., Martin M. Cognitive plasticity and aging // *Annual Review of Psychology*. — 2006. — Vol. 57. — P. 163–189.
15. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. — 5th ed. — New York : Psychology Press, 2014. — 560 p.
16. Halpern D. F., Butler H. A. Teaching for Transfer and Critical Thinking // *APA Handbook of Educational Psychology*. — Washington, DC : American Psychological Association, 2020. — P. 423–444.
17. Facione P. A. Critical Thinking: What It Is and Why It Counts. — Millbrae, CA : Insight Assessment, 2015. — 32 p.
18. Ku K. Y. L., Ho I. T. Metacognitive strategies that enhance critical thinking // *Metacognition and Learning*. — 2010. — Vol. 5, № 3. — P. 251–267.
19. Пометун О. І. Критичне мислення як ключова компетентність сучасної людини // *Український педагогічний журнал*. — 2018. — № 2. — С. 89–98.
20. Терлецька Л. Г. Психологія критичного мислення особистості. — Київ : Видавничий дім «Слово», 2020. — 312 с.
21. Runco M. A., Jaeger G. J. The standard definition of creativity // *Creativity Research Journal*. — 2012. — Vol. 24, № 1. — P. 92–96.
22. Sternberg R. J. A triangular theory of creativity // *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*. — 2018. — Vol. 12, № 1. — P. 50–67.
23. Cromptley A., Cromptley D. Creativity and problem solving in engineering // *Design Science*. — 2017. — Vol. 3. — P. 1–23.

24. Beghetto R. A. Creative learning: A fresh look // Journal of Creative Behavior. — 2021. — Vol. 55, № 1. — P. 6–18.
25. Максименко С. Д. Психологія творчості особистості. — Київ : Либідь, 2017. — 400 с.
26. Савчин М. В. Життєва компетентність особистості: психологічний вимір. — Дрогобич : Коло, 2020. — 320 с.

Легарєва Марина Олександрівна

практичний психолог

Сумської початкової школи №11

Сумської міської ради

м. Суми, Україна

ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ ДЛЯ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ТА РОЗВИТКУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В РОБОТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

Анотація. У статті проаналізовано можливості використання сучасних онлайн-платформ для саморегуляції та розвитку стресостійкості учасників освітнього процесу в діяльності практичного психолога. Обґрунтовано актуальність проблеми підтримки ментального здоров'я дітей, батьків і педагогів в умовах воєнного часу, соціальної нестабільності, інформаційного перевантаження та зростання рівня тривожності. Розкрито роль цифрових ресурсів як ефективного доповнення до традиційних форм психологічної допомоги у закладах освіти. Охарактеризовано основні типи онлайн-платформ (освітні, ігрові, комунікаційні, мобільні додатки), наведено приклади українських та адаптованих до вітчизняного контексту сервісів («Ти як?», «Віздом: Світ емоцій», BetterMe: Mental Health, VOS, «База») та проаналізовано їхні переваги й обмеження. Окреслено практичні напрями використання онлайн-інструментів у груповій, індивідуальній, психопросвітницькій та консультативній роботі практичного психолога з дітьми, батьками і педагогами. Зроблено висновок, що інтеграція онлайн-платформ у психологічний супровід освітнього процесу сприяє підвищенню доступності, системності та ефективності підтримки ментального здоров'я, за умови поєднання цифрових ресурсів із професійною допомогою фахівця.

Ключові слова: онлайн-платформи, ментальне здоров'я, саморегуляція, стресостійкість, практичний психолог, освітній процес, діти, батьки, педагоги, цифрові ресурси, психологічна підтримка.

Сучасна практика роботи практичного психолога у закладі освіти показує ефективність використання інтегрованих підходів, що поєднують індивідуальні консультації, групову роботу з дітьми та тренінгову роботу з батьками. У такому форматі підтримка стає системною, і зміни закріплюються як у поведінці дитини, так і в загальній атмосфері в сім'ї та і у закладі освіти. Практичні психологи в школах та закладах дошкільної освіти все частіше користуються доказовими методами, такими як когнітивно-поведінкова терапія, і водночас впроваджують елементи арт-терапії, ігор та казкотерапії, адаптуючи їх до вікових особливостей дитини.

У зв'язку з воєнними подіями, пандемією та загальним зростанням рівня тривожності в суспільстві, в Україні активно розвиваються цифрові рішення для психологічної підтримки дітей, дорослих і родин.

Переживання дитиною важких подій і негативний емоційний досвід призводить до появи так званих «непродуктивних» (дисфункційних) думок і переконань, які можуть бути дуже стійкими і навіть нав'язливими (наприклад, «Жити дуже страшно», «Все погано»). Подолання цих непродуктивних переконань можливе, якщо допомогти дитині поділитися цими думками і допомогти повірити в інші, більш позитивні. [1]

Ефективними в практиці практичного психолога закладу освіти є освітні сервіси — ресурси, які надають інтерактивні матеріали, відеоуроки, курси з розвитку емоційного інтелекту, медитацій, технік усвідомленості. Наприклад, «*Ти як?*» - національна платформа ментального здоров'я.

Цікавими та дієвими для дітей є ігрові платформи — мобільні додатки з елементами гейміфікації, що навчають дитину розпізнавати свої емоції, реагувати на стрес, управляти диханням і увагою (наприклад, «*Віздом: Світ емоцій*» розроблений спеціально для дітей).

Ще одним варіантом психологічної допомоги є використання комунікаційних платформ — сервісів, які дозволяють отримати психологічну підтримку онлайн або поспілкуватися з психологом, наприклад «*Mental Help*».

Наукові дані підтверджують, що використання таких платформ у роботі з дітьми допомагає знизити рівень тривожності та покращує навички саморегуляції, особливо якщо ці інструменти поєднуються з консультативною роботою психолога та підтримкою батьків.

Онлайн-ресурси не можуть повністю замінити індивідуальну роботу з фахівцем, проте вони розширюють можливості доступу до психологічної допомоги, особливо в кризових ситуаціях, або коли дитина проживає у віддаленій громаді.

Сприяють у підтримці ментального здоров'я мобільні додатки та платформи. Серед найбільш ефективних та адаптованих до українського контексту онлайн-платформ варто відзначити:

BetterMe: Mental Health — один із найбільш популярних додатків для покращення емоційного стану. Містить практики дихання, майндфулнес, вправи для зняття стресу, ведення щоденника, а також короткі психологічні курси. Переваги: українськомовний інтерфейс, науково обґрунтовані методи, інклюзивність. Недоліки: частина функціоналу доступна лише за підпискою.

Психолог або педагог може використовувати додаток під час групових занять для проведення вправ з дихання та майндфулнесу, рекомендувати батькам як інструмент для щоденного заспокоєння дитини вдома, а також застосовувати короткі психологічні курси у просвітницькій роботі з учнями чи педагогами.

VOS: Mental Health App — платформа для щоденного моніторингу емоційного стану, з вправами саморефлексії, веденням щоденника, можливістю відстежувати прогрес. Має адаптацію під українську мову. Переваги: інтуїтивний інтерфейс, підходить для підлітків та дорослих, персоналізовані поради. Недоліки: потребує стабільного інтернет - з'єднання.

Можна використовувати платформу як додатковий інструмент для індивідуальної роботи з підлітками, залучати учнів до щоденного відстеження настрою, аналізувати динаміку емоційного стану під час консультацій, а також рекомендувати батькам для домашнього використання з метою розвитку емоційної усвідомленості дитини.

«База» — спеціалізований додаток, розроблений ГО «Вільний вибір» за підтримки IREX для ветеранів війни. Пропонує вправи на зняття напруги, заземлення, підтримку під час кризових станів. Може бути особливо корисним для батьків, які повернулись із фронту та прагнуть відновити емоційний контакт з дитиною. Переваги: спрямованість на ПТСР, зручність, адаптація під потреби військових. Недоліки: тільки для роботи з дорослими

Практичний психолог під час консультативної роботи може рекомендувати додаток батькам-ветеранам як інструмент для стабілізації емоційного стану, використовувати окремі вправи для зняття напруги, а також включати в програми психоедукації для покращення взаємодії в родині після повернення з фронту.

«Ти як?» — національна платформа ментального здоров'я, ініційована Офісом Президента України у співпраці з ВООЗ. Надає поради, тести, практики для підтримки психоемоційного стану. Переваги: державна підтримка, якісний контент, широке охоплення. Недоліки: більше інформаційний, ніж інтерактивний характер.

Практичний психолог або педагог може використовувати платформу під час ранкових кіл, класних годин чи уроків НУШ для розвитку емоційного інтелекту учнів, демонстрації коротких відео чи вправ, обговорення емоцій у класі, а також рекомендувати батькам як ресурс для спільного перегляду та підтримки дитини вдома.

«Віздом: Світ емоцій» — інтерактивна платформа для дітей, створена командою українських психологів, яка допомагає розвивати емоційний інтелект, розуміння емоцій, емпатію. Підходить для використання вдома і в школі. Переваги: орієнтація на дитячу аудиторію, інтерактивність,

україномовний контент. Недоліки: потребує залучення дорослого на етапах пояснення.

Психолог або педагог може використовувати платформу під час індивідуальних та групових занять для розвитку емоційного інтелекту, демонструвати інтерактивні матеріали на заняттях з дітьми дошкільного віку або молодшого шкільного віку, залучати батьків до спільної роботи вдома та інтегрувати вправи з платформи у щоденну освітню діяльність у форматі online.

Ці платформи відкривають нові можливості для роботи практичного психолога та педагога у закладі загальної середньої освіти та закладі дошкільної освіти. Завдяки впровадженню у щоденну практику можна не лише посилити емоційну стійкість дітей, а й підтримати дорослих, що перебувають у складних життєвих обставинах. Практика показує, що цифрова підтримка є ефективним доповненням до традиційного консультативного підходу, особливо в умовах воєнного часу.

У практиці практичного психолога закладу освіти онлайн-платформи можуть бути застосовані у різних форматах.

Ефективними є групові заняття з учнями або вихованцями з використанням вправ з майндфулнесу, дихальних технік, інтерактивних елементів мобільних застосунків.

Дієвими є психопросвітницькі зустрічі з батьками, де демонструються доступні інструменти для підтримки ментального здоров'я вдома (наприклад, «BetterMe: Mental Health», «Віздом: Світ емоцій»).

Одним із напрямів роботи є психологічна підтримка педагогів у створенні емоційно безпечного середовища за допомогою навчальних курсів або коротких онлайн-інструкцій щодо КПТ- підходів або вправ саморегуляції.

В індивідуальній роботі використання ресурсів є додатковим інструментом супроводу для дітей з підвищеним рівнем тривожності або адаптаційними труднощами.

Під час консультативної діяльності практичний психолог може надати рекомендації батькам щодо використання платформ для зниження рівня стресу у родині, як-от застосунок «База», який може стати важливим ресурсом для ветеранів, які виховують дітей.

Висновок. Отже, маємо константувати, що онлайн-платформи для саморегуляції та розвитку стресостійкості стали невід'ємною частиною сучасної психологічної допомоги. Вони відкривають широкі можливості для самостійної роботи над емоційним станом, профілактики стресу та формування навичок саморегуляції. Особливої актуальності ці інструменти набувають в умовах обмеженого доступу до офлайн-консультацій, під час кризових подій (наприклад, війни чи пандемії), а також серед дітей, підлітків, батьків і педагогів, які шукають гнучкі та ефективні способи збереження психічного здоров'я.

Проведений аналіз засвідчив, що кожен тип платформ має як переваги, так і обмеження. Мобільні додатки для медитації, щоденники емоцій та інструменти КПТ добре працюють як допоміжні засоби в профілактичній роботі, а онлайн-курси — як спосіб підвищення психологічної обізнаності. Проте їх ефективність зростає при поєднанні з підтримкою фахівця. Особливо це актуально у роботі з дітьми дошкільного віку та молодшого шкільного віку, які потребують залучення дорослого (батьків або педагога) у використанні цифрових інструментів.

Онлайн-платформи не є панацеєю, але вони стають ефективним доповненням до традиційних форм психологічної допомоги, особливо в системі освіти. Їх впровадження потребує зваженого підходу, адаптації до вікових особливостей дітей та методичної підтримки педагогів та батьків. За умови інтеграції цифрових рішень у щоденну практику психолога школи чи закладу дошкільної освіти можна істотно підвищити доступність, системність і інноваційність підтримки ментального здоров'я дітей і дорослих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богданов С.О., Гірник А. М., Залеська О. В. Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості/стресостійкості у дітей в освітніх навчальних закладах : навчально-методичний посібник, 2017. С. 39.
2. Діти та війна: навчання технік зцілення. Навчальне видання: ТозВ «Компанія «Монускрипт», 2014. С.63.
3. Турищева Л., Малихіна О., Дорожко І. Шкільний психолог в умовах НУШ. Професійний супровід початкової ланки освіти, 2018. С. 10.

Поліщук Ян Андрійович

студент

Одеського державного університету

внутрішніх справ

м. Одеса, Україна

ВПЛИВ РІВНЯ СУВЕРЕННОСТІ НА ПРОЦЕС САМОАКТИАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті досліджено вплив рівня суверенності особистості на процес її самоактуалізації. Розкрито, що високий рівень суверенності сприяє формуванню внутрішньої автономії, відповідальності, ініціативності та здатності до свідомого самовизначення, що підсилює ефективність реалізації особистісного потенціалу. Показано, що низький рівень суверенності обмежує самоактуалізацію через залежність від зовнішніх оцінок, нестійкість психологічних меж і знижену внутрішню мотивацію. Проаналізовано роль середнього рівня суверенності, який забезпечує частковий потенціал для саморозвитку, але потребує додаткової підтримки. Окреслено значення соціально-психологічних, когнітивних, емоційних та мотиваційних чинників, а також аутопсихологічної компетентності й освітнього середовища у взаємозв'язку суверенності та самоактуалізації. Зроблено висновок, що розвиток суверенності є ключовою умовою успішної самоактуалізації та формування самодостатньої, автономної особистості.

Ключові слова: суверенність особистості; самоактуалізація; автономність; самовизначення; внутрішня мотивація; психологічні межі; самооцінка; психологічне благополуччя; аутопсихологічна компетентність; професійна самореалізація; когнітивні ресурси; емоційні ресурси; соціально-психологічна підтримка; життєві стратегії; особистісний розвиток.

Рівень суверенності особистості визначає ступінь її внутрішньої автономії, здатності до самовизначення та прийняття рішень на основі власних ціннісних орієнтацій. Згідно з дослідженнями В. В. Гресько, особи з високим рівнем суверенності демонструють активну життєву позицію та високий рівень інтегративних якостей, що безпосередньо впливає на процес самоактуалізації, підвищуючи ефективність реалізації власного потенціалу [3, с. 74].

Аналіз професійного та освітнього середовища показує, що студенти з високим рівнем суверенності більш схильні до самостійного визначення цілей, планування та реалізації своїх життєвих і професійних стратегій. Так, А. С. Задорожна зазначає, що сформована автономність та усвідомлене самовизначення створюють передумови для активної життєвої позиції та прагнення до особистісного розвитку [4, с. 30].

Низький рівень суверенності, навпаки, обмежує прояви самоактуалізації через залежність від зовнішньої оцінки та підвищену тривожність. В. О. Волинчук підкреслює, що недостатня сформованість психологічного простору й особистісних меж зменшує здатність особистості до автономного прийняття рішень та обмежує внутрішню мотивацію до самовдосконалення [2, с. 22].

Середній рівень суверенності забезпечує певний потенціал для саморозвитку та реалізації життєвих цілей, проте процес самоактуалізації у таких осіб є менш стабільним і потребує додаткової підтримки та стимулювання. Дослідження Н. В. Старинської показують, що студенти зі середнім рівнем суверенності проявляють здатність до професійної самореалізації, проте нерідко потребують наставництва та соціальної підтримки для ефективного досягнення цілей [5, с. 178].

Соціально-психологічні чинники також модулюють вплив рівня суверенності на самоактуалізацію. Інтеграція у соціальні групи та позитивна ідентичність підтримують процес самовизначення та стимулюють реалізацію внутрішнього потенціалу.

В. П. Смітанка відзначає, що рівень самооцінки та психологічне благополуччя особистості є додатковими детермінантами взаємозв'язку суверенності і самоактуалізації, оскільки впливають на внутрішню мотивацію до розвитку та усвідомленого самовдосконалення [6, с. 168]. Тобто високий рівень суверенності створює оптимальні умови для прояву ініціативності, відповідальності та здатності до самостійного вирішення життєвих завдань, тоді як низький рівень обмежує ці процеси.

Загалом, сучасні дослідження свідчать, що рівень суверенності виступає визначальним чинником ефективності процесу самоактуалізації. Підвищення рівня суверенності забезпечує формування автономної, відповідальної та самодостатньої особистості, здатної до свідомого самовизначення та реалізації власного потенціалу у різних сферах життя.

Процес самоактуалізації перебуває під впливом багатьох внутрішніх та зовнішніх чинників, серед яких особлива роль належить психологічним детермінантам суверенності особистості. За даними О. І. Артемової, професійна самореалізація та внутрішня автономія особистості значною мірою залежать від здатності індивіда усвідомлено обирати цілі та приймати відповідальні рішення у професійній і життєвій сферах [1, с. 97].

Особливе значення мають когнітивні та емоційні ресурси, що визначають психологічну зрілість і стійкість особистості. Високий рівень суверенності поєднується з формуванням внутрішніх регуляторів поведінки, що дозволяє індивіду більш ефективно реалізовувати власний потенціал та самовдосконалюватися.

Соціальні чинники також відіграють важливу роль. Крім того, О. М. Шевцова виділяє аутопсихологічну компетентність як ключовий ресурс для самовизначення та самореалізації у професійній сфері, підкреслюючи значущість саморефлексії та усвідомленої роботи над власним розвитком [7, с. 202].

Психологічна самодостатність і високий рівень самооцінки виступають додатковими детермінантами взаємозв'язку суверенності та самоактуалізації.

Дослідження В. П. Смітанки показують, що позитивна самооцінка та стійке психологічне благополуччя підсилюють внутрішню мотивацію до саморозвитку та підвищують здатність особистості діяти автономно [6, с. 168].

Крім того, мотиваційні фактори, такі як прагнення до професійної та особистісної реалізації, інтегруються з рівнем суверенності. Самоактуалізація проявляється в активному пошуку можливостей для самореалізації та розкриття власного потенціалу, що потребує сформованої автономності та внутрішньої відповідальності. Іншими важливими чинниками є освітнє середовище та підтримка наставників. Наявність системи соціально-психологічної підтримки та активне включення в освітній процес сприяють ефективному поєднанню суверенності та процесу самоактуалізації студентів.

Таким чином, комплексне застосування когнітивних, соціально-психологічних, освітніх та мотиваційних методик забезпечує ефективний розвиток суверенності та стимулює процес самоактуалізації особистості, підвищуючи рівень автономності, відповідальності та внутрішньої самодостатності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Артемова О. І. Професійна самореалізація особистості в сучасних умовах. *Освіта регіону*. 2014. № 3. С. 97–99.
2. Волинчук О. В. Сформованість психологічного простору й особистісних меж як детермінанта психологічного благополуччя студентів. *Психологія і особистість*. 2022. № 2(22).
3. Гресько В. В. Вплив особливостей психологічної суверенності та перфекціонізму на самоактуалізацію особистості. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Г. Сковороди»*. 2016. Вип. 36, Т. III (19). С. 74–82.

4. Задорожна А. С. Теоретичний аналіз проблеми самоактуалізації особистості у психологічних наукових підходах. *Психологічні науки*. 2024. Вип.3. С. 30.
5. Старинська Н. В. *Особливості самоактуалізації майбутніх психологів у процесі професійної підготовки*. Київ : Інтерсервіс, 2015. 178 с.
6. Смітанка В. Психологічний аналіз самооцінки у наукових дослідженнях. *Наука. Освіта. Молодь*. 2016. № 2. С. 168–170.
7. Шевцова О. М. Аутопсихологічна узгодженість як чинник збереження психологічного здоров'я в кризових умовах. *Психічне здоров'я в умовах війни: шляхи збереження та відновлення: матер. I Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, (13 жовтня 2023 р., м. Київ)*, Київ: НУБіП України, 2023. С. 77-80.

Работіна Анна Сергіївна

студент

Одеського державного університету

внутрішніх справ

м. Одеса, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК ФАКТОР СУВЕРЕННОСТІ

Анотація. У статті розкрито психологічні чинники, що визначають суверенність особистості як здатність зберігати внутрішню автономію та психологічні межі у взаємодії з соціальним середовищем. Проаналізовано роль самоствавлення, саморегуляції, емоційної зрілості, особистісної та когнітивної зрілості, вольових якостей і психологічної ресурсності у формуванні суверенності. Підкреслено значення цілісної ідентичності та ціннісно-сислової сфери як внутрішніх регуляторів автономної поведінки. Окрему увагу приділено впливу соціальних криз і стресових умов, у яких психологічні особливості особистості стають ключовими для підтримання внутрішньої стабільності. Зроблено висновок, що суверенність є результатом взаємодії стійких особистісних характеристик, емоційно-вольових і когнітивних процесів, що забезпечують психологічне благополуччя та здатність до самореалізації.

Ключові слова: суверенність особистості; психологічні межі; самоствавлення; саморегуляція; емоційна зрілість; емоційний інтелект; особистісна зрілість; ідентичність; рефлексія; критичне мислення; вольові якості; психологічна ресурсність; автономність; ціннісно-сислова сфера; комунікативна компетентність.

Суверенність особистості формується не лише під впливом зовнішніх соціальних умов, але значною мірою визначається внутрішніми психологічними особливостями людини. Індивідуально-психологічні характеристики виступають внутрішнім підґрунтям здатності особистості встановлювати, усвідомлювати та підтримувати власні психологічні межі. У цьому контексті суверенність постає як результат взаємодії стійких особистісних властивостей, рівня саморегуляції та сформованості внутрішньої позиції щодо себе і світу [4].

Однією з ключових психологічних особливостей, що визначає рівень суверенності, є самоставлення особистості. Дослідження свідчать, що позитивне, цілісне самоставлення сприяє формуванню внутрішньої опори та знижує залежність від зовнішніх оцінок. У роботах Т. Ю. Ульянової та Ю. В. Кваснікової наголошується, що особистості з високим рівнем автономності характеризуються більш узгодженим образом «Я», здатністю приймати власні сильні та слабкі сторони, що створює умови для збереження психологічної суверенності у складних міжособистісних ситуаціях [3, с. 123].

Важливим фактором суверенності особистості є рівень розвитку саморегуляції. Здатність керувати власними емоційними станами, поведінкою та внутрішніми імпульсами забезпечує стабільність психологічних меж і запобігає їх деструкції під впливом стресових чинників.

Суттєву роль у формуванні суверенності відіграють емоційні особливості особистості. Емоційна зрілість, здатність до усвідомлення та конструктивного вираження почуттів сприяють збереженню внутрішньої рівноваги та адекватному реагуванню на порушення особистісних меж. У дослідженнях О. В. Волинчук доведено, що високий рівень емоційного інтелекту корелює з більш вираженою суверенністю психологічного простору, що проявляється у здатності особистості підтримувати ефективну комунікацію без втрати внутрішньої автономії [1, с. 165].

Особливе значення для суверенності має рівень особистісної зрілості. Зріла особистість характеризується цілісністю внутрішньої структури, відповідальністю за власні рішення та готовністю до самостійного вибору

життєвих стратегій. Як зазначають Н. М. Дідик і О. В. Чуйко, особистісна зрілість виявляється у здатності зберігати внутрішню автономію у взаємодії з іншими людьми, що є ключовою умовою суверенного функціонування особистості [2, с. 129].

Когнітивні особливості особистості також виступають важливим чинником суверенності. Рівень розвитку рефлексії, критичного мислення та усвідомленості визначає здатність людини аналізувати власний досвід, відокремлювати власні потреби від нав'язаних соціальних очікувань і вибудовувати власну позицію. За даними І. В. Ткаченко, сформованість рефлексивних механізмів є однією з умов розвитку особистісної зрілості та внутрішньої автономії [5, с. 233].

Вольові якості особистості є ще одним значущим фактором суверенності. Наполегливість, самостійність і здатність приймати рішення в умовах невизначеності забезпечують стабільність психологічних меж і дозволяють особистості ефективно протистояти зовнішнім загрозам.

Окрему увагу в сучасних дослідженнях приділено взаємозв'язку суверенності з психологічною ресурсністю. Наявність внутрішніх ресурсів упевненості в собі, життєстійкості, здатності до відновлення створює основу для підтримання суверенної позиції особистості у складних життєвих обставинах. Суверенність у цьому контексті постає як форма реалізації внутрішнього потенціалу особистості.

У період соціальних криз і воєнних подій психологічні особливості особистості набувають особливої ваги у забезпеченні її суверенності. Дослідження українських науковців свідчать, що автономність, емоційна стійкість і сформовані механізми саморегуляції дозволяють особистості зберігати внутрішній контроль та відчуття власної цінності навіть в умовах тривалого стресу [3, с. 125].

Важливим психологічним чинником суверенності особистості є рівень сформованості ідентичності. Цілісна, узгоджена ідентичність забезпечує стабільність уявлень особистості про себе, власні цінності та життєві

пріоритети, що дозволяє зберігати автономну позицію у взаємодії з соціальним середовищем. За умов розмитої або нестійкої ідентичності особистість стає більш уразливою до зовнішніх впливів, що ускладнює підтримання психологічних меж і знижує рівень суверенності.

Не менш значущою є роль ціннісно-сислової сфери у формуванні суверенності особистості. Наявність чітко усвідомлених життєвих смислів і цінностей сприяє внутрішній визначеності та послідовності поведінки. Як зазначає С. Д. Максименко, саме ціннісні орієнтації виступають внутрішнім регулятором діяльності, забезпечуючи здатність особистості діяти відповідно до власних переконань, а не під тиском ситуативних обставин [4, с. 118]. Така внутрішня узгодженість є важливою умовою збереження суверенності.

У контексті міжособистісної взаємодії суверенність особистості значною мірою залежить від комунікативних особливостей. Особи з розвиненими навичками асертивної поведінки здатні чітко висловлювати власні потреби, відстоювати особистісні межі та водночас поважати позицію іншого. Дослідження О. В. Волинчук свідчать, що комунікативна компетентність є важливим психологічним ресурсом підтримання суверенності психологічного простору, особливо у професійно зорієнтованих групах молоді [1, с. 9].

Таким чином, психологічні особливості особистості виступають системоутворювальним фактором суверенності, визначаючи її рівень, стійкість і способи прояву у різних життєвих контекстах. Самоставлення, саморегуляція, емоційна зрілість, мотиваційна спрямованість і ресурсність формують внутрішню основу суверенної особистості, забезпечуючи її психологічне благополуччя, автономність і здатність до самореалізації в сучасному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волинчук О.В. Психологічний портрет студента за параметрами суверенності психологічного простору, емоційного інтелекту та

- комунікативної соціальної компетентності. *Матеріали науково-практичного симпозиуму «Орликіана-2021»*. Миколаїв, 2021. С. 165–167.
2. Дідик Н. М. Феномен особистісної зрілості в інтерпретації українських дослідників. *Молодий вчений*. 2014. № 1 (03). С. 128-131.
 3. Ульянова Т. Ю., Кваснікова Ю. В. Співвідношення показників самоствалення та автономності особистості. Актуальні проблеми життєвого та професійного самоздійснення особистості : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Психологія самоздійснення особистості : теорія, досвід, практика». Одеса : ФОП Бєлий А. Є., 2023. С. 122-128.
 4. Максименко С.Д. Психологія особистості. Київ, 2007. 296 с.
 5. Ткаченко І. В. Теоретичні засади дослідження особистісної зрілості у зарубіжній та вітчизняній психології. The IV International Scientific and Practical Conference «Modern directions of development of science and technology», January 30–February 01, Liverpool, Great Britain. 2018. С. 229-240.

Солошенко Наталія Володимирівна

студент

Одеського державного університету внутрішніх справ

м. Одеса, Україна

ПОНЯТТЯ ОБРАЗУ ТІЛА ТА ЙОГО ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ

Анотація. У статті розкрито психологічний зміст поняття образу тіла як багатовимірного конструкту, що інтегрує когнітивні, емоційно-оцінні та поведінкові компоненти самосвідомості особистості. Проаналізовано роль тілесного Я як первинної форми самосвідомості та його значення для формування Я-концепції, самооцінки й самоствавлення. Окреслено вікову динаміку становлення образу тіла — від сенсомоторних уявлень дитинства до рефлексивного й соціально зумовленого сприйняття в підлітковому та юнацькому віці. Показано вплив соціокультурних чинників, зокрема медіа та гендерних стереотипів, на формування позитивного чи деформованого образу тіла. Розглянуто зв'язок образу тіла з психологічним благополуччям, ризиками розвитку тривожних, депресивних і психосоматичних станів, а також його трансформації в умовах кризових ситуацій. Зроблено висновок, що образ тіла є ключовим елементом самосвідомості, який визначає особистісний розвиток, адаптацію та внутрішню гармонію, що підкреслює актуальність подальших досліджень цього феномену в сучасному соціокультурному контексті.

Ключові слова: образ тіла; тілесне Я; самосвідомість; Я-концепція; самооцінка; самоствавлення; когнітивний компонент; емоційно-оцінний компонент; поведінковий компонент; вікова динаміка; підлітковий вік; юнацький вік; соціокультурні чинники; медіавплив; гендерні стереотипи; психологічне благополуччя; деформації образу тіла; тілесність; психосоматичні порушення; самоприйняття.

Образ тіла як психологічний феномен посідає центральне місце в системі уявлень особистості про себе та навколишній світ. У сучасній психології С. Д. Максименко розглядає образ тіла не лише як відображення фізичних параметрів людини, а як складне, багатовимірне утворення, що інтегрує когнітивні, емоційно-оцінні та поведінкові компоненти самосвідомості. Формування образу тіла відбувається в процесі соціалізації та індивідуального розвитку особистості, під впливом міжособистісної взаємодії, культурних норм і накопиченого особистісного досвіду, що зумовлює його динамічний, змінний і контекстуально зумовлений характер [1, с. 75].

У психологічній науці образ тіла тісно пов'язується з поняттям тілесного Я, яке виступає первинною формою самосвідомості особистості. Через тілесні відчуття, рухову активність і сенсорний досвід людина усвідомлює власну відокремленість від зовнішнього світу, формує базові уявлення про себе як суб'єкта діяльності та спілкування. Тілесне Я слугує основою для подальшого розвитку Я-концепції, визначаючи характер самоствавлення та самооцінки [50, с. 10].

Структурно образ тіла охоплює кілька взаємопов'язаних компонентів. Когнітивний компонент включає уявлення особистості про форму, розміри, пропорції та функціональні можливості власного тіла. Емоційно-оцінний компонент відображає спектр почуттів, пов'язаних зі сприйняттям зовнішності, зокрема задоволення або незадоволення тілом, прийняття чи відторгнення окремих його аспектів. Поведінковий компонент проявляється у способах самопрезентації, виборі стилю одягу, догляді за зовнішністю та регуляції харчової поведінки [3, с. 52].

Формування образу тіла має виражену вікову специфіку. У дитинстві тілесні уявлення носять фрагментарний характер і формуються переважно через безпосередній сенсомоторний досвід. У підлітковому віці, на тлі інтенсивних соматичних змін, образ тіла стає об'єктом підвищеної уваги та рефлексії, що часто супроводжується емоційною нестабільністю й коливаннями самооцінки.

Саме в цей період закладаються передумови як позитивного, так і дисгармонійного ставлення до власної зовнішності.

У юнацькому віці образ тіла набуває більшої усвідомленості та інтегрованості в загальну систему самосвідомості. Молоді люди активно співвідносять власну зовнішність із соціальними стандартами привабливості, гендерними очікуваннями та уявленнями про життєвий успіх. Як зазначають І. М. Левицька та М. І. Попіль, саме в юнацькому віці образ фізичного Я стає важливим чинником формування цілісної Я-концепції та життєвих планів особистості [2, с. 220].

Значний вплив на формування образу тіла здійснюють соціокультурні чинники. Мас-медіа, реклама та соціальні мережі транслюють стандартизовані зразки тілесної привабливості, які часто мають ідеалізований і недосяжний характер. Інтеріоризація таких образів може спричиняти зростання незадоволеності власним тілом, формування негативного образу тіла та зниження рівня психологічного благополуччя, особливо серед молод.

Важливим аспектом психологічного аналізу образу тіла є його взаємозв'язок із гендерною ідентичністю. Гендерні стереотипи задають різні критерії оцінки зовнішності для чоловіків і жінок, що відображається у специфіці переживання тілесності. Дослідження свідчать, що жінки частіше демонструють критичне ставлення до власного тіла, тоді як чоловіки зосереджуються на функціональних та силових характеристиках тілесності [4, с. 157].

Образ тіла нерозривно пов'язаний із системою самоствавлення особистості. Прийняття власної тілесності сприяє формуванню позитивної самооцінки, внутрішньої гармонії та психологічної стійкості. Натомість деформації образу тіла можуть виступати чинником розвитку тривожних і депресивних станів, розладів харчової поведінки та психосоматичних порушень [5, с. 153].

У контексті кризових і психотравмуючих життєвих ситуацій образ тіла зазнає додаткових змін. Порушення відчуття безпеки, контролю та цілісності Я можуть відобразитися у відчуженні від власної тілесності або її знеціненні.

Водночас відновлення позитивного образу тіла розглядається як важливий ресурс психологічної реабілітації та особистісного відновлення.

Образ тіла постає як складний, багатовимірний психологічний конструкт, що інтегрує тілесний досвід у систему самосвідомості особистості. Його психологічний зміст визначається взаємодією індивідуальних, соціальних і культурних чинників, а також віковими та гендерними особливостями розвитку. Усвідомлення ролі образу тіла у структурі особистості створює теоретичне підґрунтя для подальших досліджень і практичних інтервенцій, спрямованих на підтримку психологічного благополуччя та гармонійного розвитку людини.

Водночас у сучасній психології дедалі більше уваги приділяється проблемі деформацій образу тіла як наслідку порушень процесу соціалізації та внутрішньо особистісної інтеграції. Деформації образу тіла можуть проявлятися у спотвореному сприйнятті власної зовнішності, гіперфіксації на окремих тілесних характеристиках або тотальному неприйнятті свого тіла. Такі прояви нерідко супроводжуються зниженням рівня самоповаги та зростанням психологічної напруги [3, с. 53].

Отже, образ тіла як психологічний феномен відображає глибинні процеси самосвідомості та особистісного розвитку людини. Його аналіз дозволяє краще зрозуміти механізми формування самоствавлення, особливості адаптації в соціальному середовищі та чинники психологічного благополуччя. Це зумовлює актуальність подальших теоретичних і прикладних досліджень образу тіла в контексті сучасних соціокультурних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вовчук Р. Ю. Ставлення особистості до власної зовнішності як предмет психологічних досліджень. *Вісник Дніпропетровського університету. Педагогіка і психологія*. 2011. Т. 19, вип. 17. С. 75–82.

2. Левицька І. М., Попіль М. І. Концептуальна модель образу фізичного Я дівчат раннього юнацького віку. *Актуальні проблеми психології*. 2019. Т. 6, вип. 15. С. 218–228.
3. Максименко С. Д., Гуменюк І. П. Образ тіла у підлітковому віці: психолого-педагогічні аспекти. *Психологія і особистість*, 2019, № 1, с. 52–61.
4. Тіунова А. О. Основні види дестабілізації образу тіла в підлітків. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Психологія. 2015. Т. 20, вип. 4 (38). Ч. 1. С. 157–166.
5. Щербан Т. Д., Ковач О. В. Психологічні особливості самосприйняття в юнацькому віці. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2016. № 20 (15). С. 153–162.

Шинкаренко Юрій Вячеславович

аспірант Університету Економіки та Права

«КРОК», м. Київ, Україна

КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ЯК МЕХАНІЗМ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ДО СТРЕСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Копінг-стратегії в сучасній психологічній науці розглядаються як один із ключових механізмів психологічної адаптації особистості до стресових ситуацій, що виникають у контексті динамічних соціальних, професійних та особистісних змін. Актуальність вивчення копінгу зумовлена зростанням інтенсивності стресогенних факторів, з якими стикається людина у повсякденному житті, а також необхідністю розуміння індивідуальних способів реагування на ці виклики.

Повномасштабна війна в Україні, зумовила масштабні людські втрати, глибоку психологічну травматизацію та суттєві негативні трансформації життєвого простору практично кожного громадянина. Від початку воєнних дій населення України перебуває в умовах так званої «комплексної травми», яка характеризується поєднанням множинних, повторюваних і взаємопов'язаних травматичних подій, що нашаровуються одна на одну та мають кумулятивний вплив на психічне здоров'я особистості [5]

Одним із найбільш значущих наслідків війни стало масове вимушене переміщення населення як у межах країни, так і за її кордони. Сучасні наукові дослідження свідчать, що вимушена міграція, спричинена воєнними діями або іншими загрозами безпеці, є надзвичайно потужним стресогенним і травматичним чинником у житті людини. Руйнування звичного способу життя, втрата соціальних зв'язків, необхідність адаптації до нових соціально-

нормативних і культурних умов зумовлюють тривале перебування особистості у стані хронічного стресу [5]

Реагування людини на стресові обставини може мати як усвідомлений, так і автоматизований характер. Усвідомлені реакції передбачають активне залучення вольових процесів, прийняття рішень та контроль над поведінкою. Натомість автоматичні реакції зумовлюються індивідуально-типологічними особливостями особистості, зокрема темпераментом і вродженими психофізіологічними властивостями, або формуються внаслідок тривалого повторення та закріплюються на рівні стійких поведінкових патернів, що реалізуються без свідомої регуляції.

Упродовж кількох десятиліть у наукових дослідженнях сформувався багатовимірний підхід до аналізу копінг-стратегій, що охоплює різні аспекти психічної діяльності. Копінг розглядається не як статична риса особистості, а як динамічний процес, що включає когнітивні оцінки, емоційні переживання та поведінкові реакції, спрямовані на подолання або зниження впливу стресових факторів. У цьому контексті особливу увагу приділяють взаємодії між внутрішніми ресурсами особистості та зовнішніми умовами середовища.

Фундаментальною теоретичною основою дослідження копінгу є транзакційна модель стресу і подолання, розроблена Річард Лазарус. Згідно з цією концепцією, стрес виникає внаслідок суб'єктивної оцінки ситуації як такої, що перевищує адаптаційні ресурси індивіда. Копінг у цьому випадку виступає як процес постійної взаємодії між особистістю та середовищем і включає як первинну оцінку стресора, так і вторинну оцінку власних можливостей його подолання. Таким чином, копінг-стратегії виконують не лише захисну функцію, а й сприяють активному пристосуванню до вимог середовища.

У межах сучасних досліджень виділяють кілька основних типів копінг-стратегій, серед яких найбільш поширеними є проблемно-орієнтований, емоційно-орієнтований та копінг, спрямований на уникнення [1]. Проблемно-

орієнтований копінг передбачає активні дії, спрямовані на зміну або усунення джерела стресу, тоді як емоційно-орієнтований копінг зосереджується на регуляції емоційного стану. Стратегії уникнення, своєю чергою, полягають у свідомому або несвідомому ухиленні від стресової ситуації чи її осмислення. У статті Панока В. Г., Предко В. В. та Якимчук Г. В. [3] здійснено комплексний аналіз психоемоційного стану та копінг-поведінки українців у контексті двох масштабних стресогенних факторів — пандемії COVID-19 та повномасштабної війни. Автори розглядають копінг-стратегії як ключовий механізм психологічної адаптації особистості до умов хронічного та кумулятивного стресу.

Дослідження базується на диференціації респондентів за рівнем психічного здоров'я, що дозволяє простежити зв'язок між психологічним благополуччям і вибором копінг-стратегій [3]. У результаті встановлено, що особи з вищим рівнем психічного здоров'я частіше використовують активні та конструктивні копінг-стратегії (проблемно-орієнтований копінг, когнітивна переоцінка, пошук соціальної підтримки), тоді як у групах із нижчим рівнем психічного здоров'я переважають емоційно-дезадаптивні та уникаючі форми копінг-поведінки.

Автори підкреслюють, що копінг-стратегії виконують не лише компенсаторну, але й регулятивну функцію, впливаючи на стабільність психоемоційного стану в умовах тривалої соціальної невизначеності [3]. Позиція науковців дозволяє розглядати копінг-стратегії як інтегральний механізм психологічної адаптації, ефективність якого прямо пов'язана з рівнем психічного здоров'я особистості. Отримані результати підтверджують, що копінг не є універсально адаптивним явищем, а його функціональність визначається контекстом стресу та індивідуальними ресурсами людини, що має важливе значення для розробки програм психологічної підтримки в умовах тривалих криз.

Уточнення зв'язку когерентності зі стратегіями подолання та прийняттям рішень дає можливість розробки моделі психологічної допомоги переміщеним матерям, які мають труднощі адаптації [5]

Результати численних емпіричних досліджень свідчать, що ефективність використання копінг-стратегій значною мірою залежить від контексту ситуації та індивідуально-психологічних характеристик особистості. Активні стратегії, зокрема проблемно-орієнтований копінг і пошук соціальної підтримки, зазвичай асоціюються з вищим рівнем психологічного благополуччя, кращою адаптацією та нижчим рівнем дистресу. Водночас персистентне використання стратегій уникнення може призводити до накопичення невирішених проблем, підвищення тривожності та хронізації стресових станів [4].

Таким чином, копінг-стратегії слід розглядати як складну, багаторівневу систему психологічних механізмів, ефективність яких визначається не лише типом стратегії, а й гнучкістю її використання відповідно до конкретних умов і це зумовлює необхідність подальших досліджень копінгу з урахуванням соціального контексту, професійної діяльності та культурних особливостей особистості. Активні стратегії, зокрема проблемно-орієнтований копінг і залучення соціальної підтримки, зазвичай асоціюються з вищим рівнем психологічного благополуччя, кращою адаптацією та нижчим рівнем дистресу. Водночас персистентне використання стратегій уникнення може призводити до накопичення невирішених проблем, зростання тривожності та хронізації стресових станів.

Отже, копінг-стратегії доцільно розглядати як складну багаторівневу систему психологічних механізмів, ефективність якої визначається не лише типом стратегії, а й гнучкістю її застосування відповідно до конкретних життєвих умов. Це зумовлює необхідність подальших досліджень копінгу з урахуванням соціального контексту, професійної діяльності та культурних особливостей особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрущенко І. Г. Психологічні особливості впливу копінг-стратегій на саморозвиток особистості юнацького віку / І. Г. Андрущенко. – *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»* : зб. наук. пр. 2018. Вип. 6. С. 4–8. DOI: 10.25264/2415-7384-2018-6-4-8.
2. Карамушка Л. М., Снігур Ю. С. Психологія вибору копінг-стратегії керівниками освітніх організацій : монографія / Л. М. Карамушка, Ю. С. Снігур. – Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 188 с.
3. Панок В. Г., Предко В. В., Якимчук Г. В. Особливості психоемоційного стану та копінг-поведінки українців залежно від рівня психічного здоров'я в умовах пандемії COVID-19 і війни / В. Г. Панок, В. В. Предко, Г. В. Якимчук. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія.* 2025. Т. 36 (75), № 3. – С. 91–102. – ISSN 2709-3093.
4. Чухрій І. В. Особливості розвитку адаптивних копінг-стратегій майбутніх фахівців з психології юнацького віку. *Габітус.* 2023. № 45. С. 85–88. – DOI: 10.32782/2663-5208.2023.45.14.
5. Яблонська Т., Вернік О., Гайворонський Г. Стратегії подолання переміщених українських матерів. *Інсайт: психологічні виміри суспільства.* 2025. № 13. С. 49–70. DOI: 10.32999/2663-970X/2024-12-13.

SCIENCE AT THE FRONTIER OF PROGRESS

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE

January 27-29, 2026

Paris, France

Editor
Soloviov O. V.

*M.Sc.Ed., M.P.A., Hon. PhD, Academic Advisor,
Head of the European Union Research Department,
Ukrainian Institute of Scientific Strategies*

E-mail: journal@naukainfo.com

Publisher website: <https://www.naukainfo.com>

The editorial board reserves the right to edit and shorten materials. The opinions of the authors may not always coincide with the viewpoint of the editorial board and publisher. Authors bear full responsibility for the published material (for the accuracy of facts, quotes, personal names, geographic names and other information).

This edition was approved for publication on February 12, 2026.

Published in A4 format online on website: <https://naukainfo.com/conference?id=93>

Publisher: Sole proprietor Soloviov O. V. Certificate of registration in the State Register of Publishers, Manufacturers, and Distributors of Publishing Products series DK № 8227, dated April 23, 2025.